

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE CENNET İMGESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Birol AZAR

HAZIRLAYAN
Tamer KAYAOĞLU

ELAZIĞ / 2014

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE CENNET İMGESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Birol AZAR

HAZIRLAYAN
Tamer KAYAOĞLU

Jürimiz 07 /07 /2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu Yüksek Lisans tezini oy birliği ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulununtarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Türk Halk Kültüründe Cennet İmgesi****Tamer KAYAOĞLU****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı****Elazığ-2014; Sayfa: XI + 177**

İnsanın bu dünyada yaptığı her türlü davranış ve eylemlerin, öteki âlemde bir şekilde karşılığının olacağı başta İslamiyet olmak üzere ahiret inancını taşıyan diğer dinlerin kutsal metinlerinde, mitolojik unsurlarda ve halk kültürü ürünlerinde ortak bir kavram olarak yer almaktadır. İnsanın ahirette karşılaşacağı bu önemli olayın olumlu yönü İslamiyet’te ve dolayısıyla kutsal kitabında ‘cennet’, olumsuz yönü ise, ‘cehennem’ olarak adlandırılırken, diğer din ve mitolojilerde de anlamsal olarak farklı kelimelerle ifade edilmiştir.

İyilik yapmanın, günah işlememenin, sevap kazanmanın karşılığı olan cennet, bütün inançlarda yeşil, gölgeli, ağaçlı ve her türlü nimetleri insanlara sunan bir yer olarak karşımıza çıkarken, günahın, kötülüğün karşılığı olan cehennem ise, her türlü eziyetin ve işkencenin yapıldığı acı ve elem yeri olarak tasvir edilmektedir.

İslam inancında ve diğer inançlarda cennet ve cehennem betimlemeleri genel olarak birbirine benzemekle beraber, ayrıldığı noktalar da vardır. Bu benzerliğin en önemli nedeni, bütün dinlerin özgün yönleri ile ilahi bir kaynaktan beslenmiş olmaları ile ifade edilebilir. Görülen farklılıkların temel nedeni ise, diğer dinlerdeki tarihi süreç içerisinde yaşanan muhtemel tahriflerle izah edilebilir.

İnsan hayatı içerisinde önemli olan din, günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası halindedir. Toplum hayatı üzerinde etkisi güçlü olan din ve inancın ilkeleri, Türk halk kültürü ürünlerine derinlemesine etki etmiş ve bu etki günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle halk kültürü ürünlerinde eski Türk inanışlarının etkilerini görmek mümkündür.

Bu çalışmadaki amacımız Türk halk kültürü ürünlerine dinin dolayısıyla ahiret inancının yansıyıp yansımadığını tespit etmektir. Çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz bulgular, bu ürünlerde ahiret inancı anlayışının İslamiyet'ten önce de var olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Din, inanış, kültür, mitoloji, cennet, cehennem

ABSTRACT**MasterThesis****Divine Image In Turkish Folk Culture****Tamer KAYAOĞLU****The University of Fırat****The Institute of Social Science****The Department of Turkish Language and Literature****Elazığ-2014,Page: : XI + 177**

People in this world do all kinds of behavior and actions, the other realm in a way that the provision would be particularly Islam, including belief in afterlife carrying the other religions in the holy texts, mythological elements and folk cultural products of a common concept is located. People will face in the Hereafter positive aspects of this important event in the holy book of Islam " paradise “, and thus, the negative aspect, the" hell "is called the semantic as well as other religions and mythologies are expressed with different words.

To do good, sin of, earning reward which corresponds to heaven, all beliefs green, shady, tree-lined and all the blessings of the people offering a place as opposed to exiting, sin, evil counterpart, the hell, the persecution of various kinds and of the torture, suffering and anguish as a place of are depicted.

Quotes and other faiths in the Holy Quran depictions of heaven and hell was similar overall, although there are spots exited. The most important reason for this similarity, with the original aspects of all religions to be fed from a divine source can be expressed by. The main reasons for the differences observed, however, in the historical process experienced in other religions can be explained by the possible falsification. Religion in human life are important, the event is an indispensable part of everyday life. Community life has a powerful effect on the principles of religion and belief, Turkish folk culture products have deep effect and this effect has come up today. Therefore, the influence of popular culture products possible to see the old Turkish belief.

The aim of this study to the products of Turkish folk culture of religious belief in the Hereafter thus reflected to ascertain. As a result of our findings in our study, the concept of belief in the Hereafter in these products t can say that Islam existed before.

Keywords: Religion, belief, culture, mythology, heaven, hell

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLAHİ OLMAYAN DİN VE MİTOLOJİLERDE CENNET	6
1.1. Mitolojilerde Cennet.....	6
1.1.1. Sümerlerde Cennet	7
1.1.2. Eski Mısır Kültüründe Cennet.....	10
1.1.3. Eski İran Kültüründe (Zerdüştilik) Cennet.....	13
1.1.4. Yunan Mitolojisinde Cennet	19
1.1.5. Türk Mitolojisinde Cennet	20
1.1.5.1 Şamanizm İnancında Cennet	22
1.2. İlahi Olmayan Dinlerde Cennet.....	24
1.2.1. Hinduizm İnancında Cennet.....	24
1.2.2. Budizm İnancında Cennet	26
1.2.3. Yezidi İnancında Cennet	27
1.2.4. İslamiyet Öncesi Araplarda Cennet	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. İLAHİ DİNLERDE CENNET	33
2.1. Eski Ahit'te (Tevrat) Cennet.....	33
2.2. Yeni Ahit'te (İncil) Cennet	38
2.3. Kur'an-ı Kerim'de Cennet	44
2.3.1. Kuran-ı Kerim'de Cennet İle İlgili Ayetler.....	45
2.3.2. Hz. Âdem'in İskân Ettirildiği Cennet	57
2.3.3. Kur'an'da Cennet İsimleri.....	60
2.3.3.1. Cennet.....	61
2.3.3.2. Dâru'l-Âhire	61
2.3.3.3. Cennetü'l-Huld	63

2.3.3.4. Dâru's-Selâm	63
2.3.3.5. Dâru'l-Mukâme.....	64
2.3.3.6. el-Hüsnâ.....	64
2.3.3.7. Makâmun Emîn.....	65
2.3.4. Cennet Çeşitleri	66
2.3.4.1. Firdevs Cenneti	66
2.3.4.2. Me'vâ Cenneti.....	67
2.3.4.3. Naîm Cenneti	67
2.3.4.4. Adn Cenneti.....	68
2.3.4.5. el-Hayevân.....	69
2.3.4.6. Mak'ad-i Sıdk	70
2.3.4.7. İlliyyûn	70
2.3.5. Cennetin Sayıları/Dereceleri	71
2.3.5.1. Cennetin Dereceleri.....	72
2.3.6. Kur'an-ı Kerim'de Cehennem.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNDE CENNET	76
3.1. Nesir Şeklindeki Anlatılar.....	76
3.1.1. Masallarda Cennet	76
3.1.2. Destanlarda Cennet	80
3.1.2.1 Oğuz Kağan Destanı	83
3.1.2.2. Uygur Türeyiş Destanı	84
3.1.2.3. Attila Destanı	85
3.1.2.4. Başkırtların Menşei Destanı.....	85
3.1.3. Efsanelerde Cennet	86
3.1.3.1. Dede Korkut İle İlgili Bir Efsane	87
3.1.3.2. Yılan Neden Sürünür?	87
3.1.3.3. Başkırt.....	87
3.1.4. Halk Hikâyelerinde Cennet	88
3.1.5. Fıkralarda Cennet.....	90
3.1.6. Dua ve Beddualarda Cennet	102
3.1.7. Atasözleri ve Deyimlerde Cennet	105
3.1.8. Halk Şiirinde Cennet.....	108

3.1.8.1. Anonim Halk Şiirinde Cennet	108
3.1.8.2. Türkülerde Cennet.....	108
3.1.8.3. Manilerde Cennet	119
3.1.8.4. Ağıtlarda Cennet	124
3.1.8.5. Tekerlemelerde Cennet.....	127
3.1.8.6. Ninnilerde Cennet	129
3.1.9. Saz Şiirinde Cennet.....	133
3.2. Dini-Tasavvufi Halk Şiirinde Cennet İmgesi.....	139
3.2.1. Tasavvufi-Tekke Şiirinde Cennet	139
3.2.2. Bektaşî-Alevî Şiirinde Cennet	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. FOLKLORUN DİĞER TÜRLERİNDE CENNET	151
4.1. Türk Halk İnançlarında Cennet	155
4.2. Türk Mutfağında Cennet Sebze-Meyve ve Yemekleri.....	159
SONUÇ	163
KAYNAKÇA.....	165
ÖZ GEÇMİŞ	177

ÖN SÖZ

Bilindiği gibi halk kültürü, müşterek bir coğrafyada yaşayan halkın, devraldığı maddi ve manevi değerleri uzun asırlar içerisinde ortak dil, duygu, düşünce ve beğenisiyle yeniden üretip şekillendirdiği unsurlardan oluşmaktadır. Bu kültür, yazılı olarak tespit edilmenin yanı sıra daha çok sözlü olarak ortak dille nesilden nesile aktarılmaktadır. Halk kültürünün ifade edilmesinde yazılı metinler önemli bir işleve sahip olmakla beraber, mitler, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri, mani, ninni, ağıt, tekerlemeler, atasözleri, bilmece, deyimler, şarkı - türkü sözleri, atışmalar, v.b. türler sözlü ifade yoluyla da ifade edilmektedir. Bu kültür bağlamında geniş halk kesimlerini ilgilendiren her mevzu söz konusu ifade yollarıyla aktarılabilir. Halk kültürünün başat mevzularından biri de inançla ilgili olanlardır. Özellikle ahiret tasavvuru halk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır.

Farklı din ve inanç sistemlerinin metafizik öngörülerinde ahiret tasavvuru önemli bir yere sahiptir. Bu sistemlerin inananlarına teklif ettiği emir ve yasakların denetimi bu tasavvurla yakından ilgilidir. Din ve inançların metafizik tasavvurlarına sahip insanlar, yaşadıkları süre içerisinde yaptıkları iyilik ve kötülüklerin karşılığı olarak ahiret yurdunda “cennet” veya “cehennem”le karşılaşacaklardır. Her din ve inanç sisteminde, o inancın esaslarını belirleyen basit veya kapsamlı bir kredo (amentü) vardır. Bu kredolar, yazılı veya şifahi olarak nesilden nesile aktarılacak suretiyle insanların inançlarını doğru biçimde yaşamalarını sağlar. İnanç sistemlerinin bu yargıları, zamanla sade yığınlar (halk)ın kültüründe sade bir duruma dönüşerek mahiyet değişikliğine de uğramaktadır.

Biz de bu çalışmamızda, halk kültüründeki öte dünya anlayışının farklı algı ve tasavvurlarını incelemeye esas aldık. “Türk Halk Kültüründe Cennet İmgesi” ismini taşıyan çalışmamızda, İslâmiyet’in haricindeki din ve inanç sistemlerinin ahiret tasavvuruna kısmen de olsa yer vermiş bulunmaktayız. Çünkü Türklerin İslâmiyet öncesi hayatlarında farklı inançlar da etkili olmuştu. Dolayısıyla halk kültürümüzde örtülü de olsa bu inançlardan bazı izlere rastlamak mümkündür.

Tezimiz “Giriş”ten sonra dört ana bölümden oluşmaktadır. I.Bölüm’de ilahi olmayan din ve mitolojilerde cennet kavramının algılanması ve ona dair tasavvurlara yer verilmiştir. Sümerler, Eski Mısır, İran, Yunan mitolojileri; Budizm, Hinduizm ve Yezidilik gibi arkaik inançların yanında İslamiyet Öncesi Araplarda cennet anlayışı ile

Türk mitolojisindeki cennet anlayışı ele alınmıştır. Bundan dolayı III. bölümde nesir şeklindeki anlatılar kısmında bu konuya değinilmemiştir. II. bölümde semavi dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'teki cennet anlayışına temas edilmiştir. Çalışmamızın III. Bölümü'nde ise, "Türk Halk Edebiyatı Ürünlerinde Cennet" başlığı altında ana konu derinlemesine irdelenmiştir. IV. bölümde ise, folklor teriminin anlamı, kapsamı, içeriği ile Türk halk inancında cennet olgusunun nasıl olduğunu incelemeye çalıştık. Ayrıca Türk mutfağında yer alan cennet meyvelerinin, sebzelerinin ve yemeklerinin neler olduğunu ayetlerin ışığı altında değerlendirmeye çalıştık.

Bu çalışmanın yürütülmesi esnasında, değerli bilgi ve görüşleriyle katkı sunan, ayrıca kütüphanesinden yararlanma imkânı sağlayan saygıdeğer hocam Prof.Dr. Esmâ Şimşek'e, tezin konusu ve isminin tespitindeki isabetli görüşlerinin yanı sıra çalışmanın her aşamasında yaptığı katkılarından dolayı değerli danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Birol Azar'a şükranlarımı sunarım.

ELAZIĞ-2014

Tamer KAYAOĞLU

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
C	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
hızl.	: Hazırlayan
S	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğlerleri

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan önemli özellikler, onun sorumlu, duyarlı ve düşünen bir varlık olmasındandır. Bütün dinler insanın bu önemli özelliklerini kabul etmektedir. Bundan dolayı insan dünyada yapmış olduğu her türlü davranıştan ve eylemden sorumludur. İnsanın dünyadaki hayat tarzının karşılığı olarak ölüm sonrası hayatta mükâfatlandırılacağı veya cezalandırılacağı, ahiret inancı olan ilahi veya beşeri din ve mitolojilerde belirtilmiştir. Kur'an, ödüllendirmenin yapılacağı mekâna cennet, cezalandırma yerine ise cehennem adını vermekte ve bunları değişik özellikleri ile anlatmaktadır.

Ahiret inancına sahip diğer din ve mitolojilerde de, iyilerin ödüllendirileceği ve kötülerin cezalandırılacağı mekânlar da söz konusudur.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız İslam ve İslam dışındaki din ve mitolojilerde, halk kültürü ürünlerinde mevcut olan cennet ile ilgili unsurları tespit etmektir. İslamiyet, Yahudilik, Hristiyanlık ile diğer din ve mitolojilerdeki cennet ile ilgili unsurları tespit ederken, bu unsurların benzerliklerini ve farklılıklarını bulup açıklamak ve bu alanda bilim dünyasına katkıda bulunmaktır.

Cennet ve cehennem tarih boyunca bütün insanları ilgilendiren önemli bir konu olmuştur. Yeryüzünde yaşayan insanlar ister ilahi olsun isterse ilahi olmayan bir dine inansın, insanların büyük bir çoğunluğu cennet ve cehennemin varlığına inanmaktadır.

İletişimin bu kadar hızlı geliştiği bir dünyada insanlar birbirlerinin dinlerini, kültürlerini, âdet ve geleneklerini daha yakından tanıma fırsatı buldular. Küçülen bu dünyada farklı kültürlere mensup insanların birbirlerini anlayarak barış içinde yaşayabilmeleri için bu kültürlerde mevcut olan ortak paydaların öne çıkarılması gerekmektedir. Bu ortamda dinlerde ve kültürlerde mevcut olan cennet ve cehennem anlayışının ortak yönlerinin belirlenip tespit edilmesi ifade ettiğimiz amaca katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte insanların öldükten sonra rahat ve huzurlu bir yaşam sürdüreceği inancı ve anlayışı, onları yaratanına karşı nankör olmamaya, insanlara karşı merhametli olmaya yönlendireceğinden iyi insanların sayısı artmış olacak ve böylece toplum daha yaşanılabilir bir hale gelecektir. Bunların tersini yaptığı takdirde cezalandırılacağını da bilmesi yine insanları iyi işler yapmaya sevk edecektir.

Kavramsal Çerçeve

Dinler tarihi incelendiğinde, ister ilahî bir kaynağa dayansın isterse mitolojik birtakım kabullere dayansın, hemen her dinde ve inançta insan tarafından bu dünyada yaptıklarının ölümden sonra bir karşılığının olduğu fikri görülecektir. İnsanın bu dünyada yaptığı her türlü davranış, dinler veya inançlar tarafından iyi-kötü ve doğru-yanlış olarak değerlendirilmiş ve ölümden sonraki hayatta bir karşılığının olduğu fikri kabul görmüştür.

İnsanın ölümünden sonraki hayat ve bu hayatın dünyadaki inanç ve davranışların bir karşılığı olarak olumlu ya da olumsuz bir çizgide devam etmesi ile ilgili kavramlar, farklı dinlerde ve kültürlerde farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Biz, çalışmamızda Kur'an, Tevrat, İncil, gibi ilahi dinleri ve diğer kültürlerdeki cennet anlayışı ile ilgili yaklaşımı ve kullanılan kavramları hareket noktası olarak belirledik. Meseleye bu açıdan baktığımızda dinlerde, inançlarda ve kültürlerde iki kavramın ön plana çıktığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi "cennet", ikincisi ise "cehennem"dir. Dolayısıyla, konuyu ele alışımız bu iki kavram içerisinde cennet üzerinde şekillenecektir. Bu nedenle, öncelikli olarak bu iki kavramı etimolojik ve kavramsal açıdan incelemek uygun olacaktır.

Cennet

Cennet kavramı, insanın varlığı ile beraber var olan bir terimdir (Kara,2012: 51). İnsanın bu dünyada gerçekleştirmiş olduğu olumlu davranışlarının öldükten sonraki hayattaki karşılığı olan cennet hayatı anlayışı, ilahî ve beşeri dinlerle inanç ve kültürlerde isim ve içeriğinde farklılıklar olsa da mevcuttur. İnsanlık tarihi boyunca daima var olduğunu gördüğümüz iyilerin, ölüm sonrası hayatta ödüllendirileceği mekân, İslam başta olmak üzere diğer din ve inançlarda da "cennet" kavramıyla ifade edilmiştir. Söz konusu mekân diğer kelimelerle de nitelendirilmiş olsa da, temel kavram olarak "cennet" ön plandadır. Bu nedenle cennet kelimesinin etimolojik ve kavramsal açıdan kısaca gözden geçirilmesi uygun olacaktır.

Etimolojik Açıdan "Cennet"

Cennet kelimesi, "örtmek, gizlemek" anlamına gelen "cenne, yecünnü, cennen, cinnen" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Çoğulu "cennat" şeklinde gelmektedir (Kara, 2012: 53). Gerek "cennet" kelimesinde, gerekse aynı kökten türeyen ve isim olarak

kullanılan diğer kelimelerde, “örtmek, gizlemek” şeklindeki bu kök anlam, sürekli kendini muhafaza etmektedir. Hadislerde hem “cennat” hem de “cinan” şeklindeki kullanımlara rastlamak mümkündür (Kara, 2012: 57). Cahiliye inancında meleklerle gözle görülmediğinden dolayı “cin” denmiştir (Ergun,2006:4). Metafizik varlıklar olan cinler de gözle görülemediği, diğer bir deyişle gözden gizlendiği için aynı kökten türeyen “cin” adını almıştır. “Cennet” kelimesi, bağ, bahçe ve bostan manasına da gelmektedir (Kara, 2012: 61).

Eski Türklerde cennet, “uçmak” kelimesiyle ifade edilmiştir (Gömeç, 2008:101; Günay ve Güngör, 1998: 86; Türk Ansiklopedisi, 1960: 185; Meydan Larouse, 1990: 857).

Orhun Kitabeleri’nde ölmek; “uçmak”,” uçup gitmek” olarak anlatılmıştır. Bu ifade “Babam kağan uçup gitti.” şeklinde geçmektedir.

İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca gibi batı dillerinde cennetin karşılığında kullanılan”Paradise/Paradis/Paradiso”kelimesi eski bir Farsça kelime olup bunun aslı, yine eski Farsçada “Etrafı çevrilmiş yer, ağaçlı bahçe” anlamındaki “pairi-daeza”dan gelmektedir (Kara,2012:51). Bu kelime İbranice, Aramice ve Grekçede de bulunmaktadır. İbranice ve Aramicede “park ve bahçe” anlamları vardır.

Kavramsal Açıdan “Cennet”

Bir kavram olarak cennet; Allah’ın mümin ve günahsız kulları için hazırladığı, içinde her insanın isteklerinin yerine getirileceği, hiçbir kalbin hatırına getiremeyeceği kurtuluş ve huzur yerine verilen isimdir. Tevrat’ta ise cennetin kendisine has yüksek ağaçları bulunan güzel bir bahçe olduğu belirtilmektedir (Cilacı,1995: 80). İncil’de ise, Hz.İsa’nın geldiği ve tekrar döndüğü yerdir (Cilacı,1995: 88).

O, günahsız ya da günahlarından arınmış kulların öbür dünyada sonsuz bir mutluluk içerisinde yaşayacaklarına inanılan yer, iklimi çok hoş, çeşitli nimetlerle dolu, her yanı şahane bir şekilde süslenmiş, iyi ve günahsız insanların girecekleri ahiret evidir (Meydan Larousse,857).

Cennet, müslümanlarca iyiler ve takva sahipleri için ahirette hazırlanmış olan ferah ve huzur yerinin adıdır (Şibay, 1997:102).

Yaygın anlayışa göre cennet, müminlerin ölümden sonra gideceği yer olarak ifade edilmiştir.

Cehennem

İnsanın bu dünyada gerçekleştirmiş olduğu olumsuz davranışlarının öldükten sonraki hayatta bir karşılığı olan cehennem hayatı anlayışı, ilahî ve beşeri dinlerde isim ve içeriğinde farklılıklar olsa da mevcuttur.

İnsanlık tarihi boyunca daima var olduğunu gördüğümüz günahkârların ölüm sonrası cezalandırılacağı mekân Kur'an'da "cehennem" kavramıyla ifade edilmektedir. Şöyle ki; Kur'an-ı Kerîm'de inanan ve güzel amel işleyen kimselere cennet vadedildiği gibi (Kehf, 107); kâfir ve günahkâr kimselere de cehennem vâdedilmiştir. Söz konusu mekân diğer kelimelerle de nitelendirilmiş olmakla birlikte, temel kavram olarak "cehennem" ön plandadır. Bu nedenle cehennem kelimesinin etimolojik ve kavramsal açıdan kısaca gözden geçirilmesi uygun olacaktır.

Etimolojik Açıdan "Cehennem"

"Cehennem" sözlükte çok derin çukur anlamındadır. Allah'ın kullarına azap edeceği ateşin adıdır (İbn Manzur, 1994: 112). Cehennem, Farsça bir kelime olup Arapçalaşmıştır. Bir başka görüşe göre İbranice "kihinnam" kelimesinin Arapçalaşmış halidir. Cehennem diğer bir ifadeyle "cühunnam" kelimesinin Arapça olmadığı, bu kelimenin şairler tarafından kendi cinlerinin isimlendirilmesi için kullanıldığı ifade edilmektedir (İbn Manzur, 1994:112). Bazıları bu kelimenin Arapça olduğunu söylemişlerdir, bir kısmı ise bu kelimenin Arapça olmadığını belirtmişlerdir.¹

Kelimenin aslının Farsça olduğunu ve Arapçalaştığını ileri sürenler de vardır. Râğıb el-İsfahî "cehennem" kelimesini Allah'ın tutuşturulmuş ateşi" olarak tanımlar ve kelimenin aslının Farsça olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu ifade eder. Günahkârların ahirette gideceklerine inanılan yer olan "kehinnam", Kudüs yakınında suçluların ve kurban edileceklerin atıldıkları Hinnom vadisinin adıdır (Meydan Larousse, 1990: 85; Şibay, 1997: 45; Türk Ansiklopedisi,1960: 95).

Derin kuyu, ahirette kâfir ve günahkâr kimselerin azap çecekleri ceza yerinin adıdır (Sami, 1978: 489).

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Cemal Ergun, Kur'an'ın Cennet ve Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması(Kahramanmaraş Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş,2006.

Kavram Olarak “Cehennem”

Birçok ilkel din ve mitolojilerde cehennem, günahkârların ceza gördükleri yer ve ölümlerin kötü ruhlarının gittiği yeraltı dünyası olarak tarif edilmiştir.

İslamî literatürde de cehennemin pek çok tanımı yapılmıştır. Bunlardan birkaçını burada hatırlatalım: Cehennem, ahiretteki azap yerinin adıdır (Şibay, 1997: 45).

Kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin ve gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekleri yerdir (Topaloğlu,1993:227).

Öldükten sonra kötülerin gideceğine inanılan mekândır (Hançerlioğlu, 2000: 51). Cehennemin daha geniş bir tanımını Kur'an'daki ayetlere bağlı kalarak şöyle yapabiliriz: Yeryüzünde devam eden iyilik-kötülük mücadelesinde Hakkı bırakıp batıla yönelen, Allah'ın emirlerine uymayan, kendilerine ve çevrelerine kötülük eden, büyüklük taslayıp böbürlenene, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük eden ve hainlik içinde olan, yeryüzünde fitne fesat çıkarıp bozgunculuk yapan, iftira atan, Allah'a şirk koşan ve diğer günahları işleyenlerin ahirette cezalandırılacakları çok geniş (Kaf 50/30), ateşi yüksek harlı (et-Tevbe 9/81), yiyeceği zakkum (ed-Duhân, 44/43), içeceği irinli su (İbrahim 14/16), kapıları ve bekçileri olan (ez-Zümer 39/72; el-Mü'min, 40/49, 76; el-Hicr 15/44) bir cezalandırma yeridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLAHİ OLMAYAN DİN VE MİTOLOJİLERDE CENNET

Dinler tarihi incelendiğinde ilahi dinler dışındaki bütün batıl ve muharref dinlerde, birbirine çok yakın bir cennet kültürünün var olduğu bilinmektedir (Cilacı, 1995: 67) İnsan davranışlarının temel karakteri ise, iki kelime ile değerlendirilebilir: İyi ve kötü. İyilik ve kötülük sözcüklerinin geçmişi, insanlık tarihi kadar eskidir. Yeryüzü iyilikten yana olanlarla, kötülükten yana olanların çok acımasız mücadelesine sahne olmuştur. Her canlı gibi insan hayatı da son bulacaktır. Ölüm bu dünyada canlılar için kaçınılmaz bir sonudur. Ancak insan bunun dışındadır. Ölüm insan için bir yok oluş veya bir son değildir. Aksine insan için yeni bir hayata başlamak için yapılan bir yolculuğun başlangıcıdır.

Ölüm ve ölümden sonraki hayat düşüncesi veya inancının mitoloji, yaşayan veya yaşamayan, diğer bir ifade ile mensubu kalmış veya kalmamış hemen hemen bütün dinlerde mevcut olduğu görülmektedir (Harman, 1993: 374).

İnsanın bu dünyadaki olumlu davranışlarına karşılık olarak, ölüm sonrası hayatta ödüllendirileceği olumsuz, kötü davranışlarına karşılık olarak da cezalandırılacağı anlayışının olduğu, ilkel kabul edilen din ve mitolojilerden başlayarak günümüzde de varlığını devam ettiren din ve inançlarda da ifade edilip varlığını korumaktadır. Cennet ve cehennem anlayışı, mitolojilerden başlayarak sıra ile mensubu kalmamış dinlerden ve inançlardan ele alınıp halen mensubu olan dinlere, oradan da ilahi dinler olarak kabul edilen Yahudilik ve Hristiyanlığa doğru oradan da halk kültürüne doğru bir çizgide incelenecektir.

1.1. Mitolojilerde Cennet

İlkel kabilelerde genellikle ölümden sonra mutlu, huzurlu veya mutsuz, huzursuz bir hayat fikri mevcuttur. Mutlu bir hayatın yani cennetin, daha çok dünyada veya gökte bir yerde gerçekleşeceğine inanılır. Mutsuz hayatın yani cehennemın ise, yeraltında gerçekleşeceği inancı hâkimdir. Ölümden sonra gerçekleşecek olan hayat, hep maddi unsurlarla tasvir edilir.²

² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. (Kramer,2002: 180, 197; Eliade, 2003: I, 85, 137; Turner, 2004: 18, 36; Seyidoğlu, 1995: 68; Sarıkçıoğlu, 1999: 110; Budda, 1935: 57; Günay ve Güngör, 1998, 84; Şahin,

İslam inancı dışında kalan diğer din ve mitolojilerde ölümden sonraki hayatın bir devamı olan cennet ve cehennem anlayışının nasıl olduğunu tek tek inceleyelim.

1.1.1. Sümerlerde Cennet ³

Milattan önce 3000'li yıllardan itibaren, Sümer teologlarının geliştirdiği dini fikirler ve ruhani görüşler, günümüzde üç büyük din olarak kabul edilen Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığı ciddi şekilde etkilemiştir.

Cennetle ilgili ilk yazılı kaynağın Sümerlere ait olduğu belirtilmektedir (Ergun,2006:8).

Sümer öğretmenlerine göre evrenin ana parçaları, “cennet” ve “dünya”dır. Evren için kullandıkları kelime bir birleşik kelime olan ‘an-ki’dir ki anlamı ‘cennet-dünyadır. Dünya düz bir diskten oluşur. Cennetle arasında ‘lil’ dedikleri, rüzgâr, hava, ruhu içeren bir tabaka vardır ki bu yaklaşık olarak bizim şu an atmosfer dediğimiz katmandır. Bu durumda cennet de göklerdir. Evrenin yönetimi, insan biçiminde ama bir nevi olumsuz süper insanlar olan Tanrılar tarafından sağlanır. Her tanrının sorumlu olduğu alanlar vardır ve her şey bir düzen içerisinde işlemektedir. Bu kuralların ve bu düzenin dayanağı da şu fikre bağlıdır:

“Bütün yapılar, topraklar, şehirler, tapınaklar, tarlalar insanlar tarafından yönetilir, çekip çevrilir. İnsanlar olmasa bunların hiçbirisi varlığını sürdüremez. Tarlalar çöllere dönüşür, tapınaklar harabelere, şehirler de kullanımı olmayan ve bozulmuş bina yığınlarına... Aynı şekilde evren de, dünyadan kat kat büyük olması nedeniyle, insanlardan çok daha kudretli varlıklarca yönetilmelidir ki düzenini sürdürebilsin. Bunların üstüne, bu kudretli yaratıklar olumsuz olmalı ki, bu yaratıkların ölümüyle evrende bir kaos meydana gelmesin ve dünyanın da evrenle birlikte sonu gelmesin.” İşte bu nedenledir ki, Sümerler, insandan çok daha kudretli, olumsuz varlıkların varlığına inanmışlar ve onlar üzerinde fikirler oluşturmaya başlamışlardır (Kramer,2002:306).

Sümerlerde hiyerarşik bir biçimde birçok tanrı olduğuna inanılırdı. Her tanrının bir rütbesi ve sorumluluk alanı bulunurdu. Bir nevi ordu gibi, en tepede genelkurmay

1993: VII, 374, 375; Ögel, 1971: I, 423; Yasanın Tekrarı, 32/22; Tekvin, 2/8, 4/16; Matta, 5/11; Luka, 6/23).

³ Çalışmamızın bu kısmında, Sümerler’e değinmemizin sebebi, MÖ 4000-2000 yılları arasında Güney Irak(Mezopotamya)’da ortaya çıkan pek çok medeniyetin temelini atan Sümerler, gerek yazı, dil, tıp, astronomi, matematik gerekse din, büyü, mitoloji gibi alanlarda ilk öne çıkan ve bilinen toplumdur.”Yaratılış” ve “Tufan”’a ilk kez Sümerler’de rastlanır. Semavi dinlerin de ortaya çıktığı coğrafyada hükümler oldukları düşünüldüğünde Sümerler’in bu bilgileri eski inançlardan aldıkları tahmin olunmaktadır.

başkanı olmak üzere, aşağı doğru inen rütbelerle tanrılar bulunurdu. Bunlardan dört tanesi önem arz ederdi ki bunlar, “Cennet Tanrısı – An”, “Hava Tanrısı – Enlil”, “Su Tanrısı – Enki” ve “Büyük tanrıça Ninhursag”tır. Bu dört büyük tanrı, daha aşağı rütbedeki tanrıları da yönetirlerdi. Ama bu dört büyük tanrı arasında da en güçlüleri ‘Hava Tanrısı – Enlil’di. Enlil’in diğer bilinen isimleri “Tanrıların Babası”, “Cennet’in ve Dünyanın Kralı”, “Tüm Toprakların Kralı” idi. Yaratılışla ilgili, sonradan tüm dinlerde bir doğma haline gelecek teorileriyse oldukça enteresandı. Yaratıcı tanrının, bir şeyi yaratması için yapması gereken tek şey, planları ortaya çıkarmak, ‘ol’ emrini vermek ve oluşumu izlemektir. Tıpkı Kur’an’da veya Tevrat’ta veya İncil’de anlatılan Tanrı’nın bir şeyi istediğinde sadece ‘Ol’ demesi gibi...(Kramer, 2002:57).

Sümer Tanrıları, şekil itibariyle insana benzerlerdi. Tıpkı insan gibi planlar yapar, yer, içer, evlenir, aile sahibi olurlardı. İnsan gibi tutkuları ve zayıflıkları da vardı.

Sümerlerde Hava Tanrısı olan Enlil, günü yaratan, insanları seven, koruyan ve acıyan, dünyadaki bitkilerin oluşumunda dahi bütün planları yapıp her şeyden haberdar olardı. Bolluk ve kıtlık onun emriyle olurdu. Âdem ve Havva’nın yasak meyveyi, şeytanın kandırmasıyla yemesini ve sonucunda cennetten kovulmaları hikâyesi Sümer tanrıları arasında da yaşanmıştır. Cennette, Ninhursag, yukarıda anlattığım dört büyük tanrıdan tanrıça olanı, sekiz meyve ekmişti. Su Tanrısı olan Enki de bu meyvelerden yasak olmasına rağmen tattı. Ninhursag bu duruma çok kızdı ve Enki’nin ölümüne karar verdi. Enki ciddi şekilde hastalandı ve yediği her meyve için sekiz değişik organında rahatsızlıklar oluştu. Hava Tanrısı Enlil, bu durumdan son derece rahatsız oldu ve Ninhursag’i diğer tanrılarla birlikte, Enki’yi kurtarması için ikna etmeye çalıştı. Ninhursag, tüm Tanrıların isteği üzerine Enki’yi tedavi etmeyi kabul etti. Enki’yi rahminin yanına oturttu ve Enki’nin hasta olan sekiz organının tedavisi için sekiz tedavi edici tanrı yarattı ve Enki iyileşti (Kramer,2002:161).

Sümerlerdeki cennet inancı Tevrat, İncil ve Kur’an’daki inanç ile benzer yönleri vardır. Sümerlerde Enki, cennette yasaklanmış meyveyi yer ve cezalandırılır. Tıpkı Âdem’in cennette yasaklanmış meyveyi yiyerek cezalandırılması gibi. Enki bu işi yaparken yalnızdır ama Âdem’in bir de suç ortağı (hatta Tevrat’a göre ayartanı) Havva’sı vardır. Üç büyük kitap da, Havva’nın (üç büyük dinde de yaşayan tüm insanların annesi olarak bilinir. ‘Eve’ yani ‘Havva’, hayat veren demektir.), Âdem’in kaburgasından yaratıldığını anlatır. Neden kaburga? Cevabı Sümer Tanrılarında gizlidir. Enki’nin hasta olan sekiz organından bir tanesi kaburgadır. Kaburga, Sümercede ‘ti’

kelimesiyle bilinir. Sümerlerde her organ için yaratılan bir tanrı vardır. Kaburga hastalığı içinse bir tanrıça yaratılmıştır ve bu tanrıçanın ismi de ‘Nin-ti’dir. Yani Türkçesiyle ‘Kaburgadan yaratılan kadın’. Sümerce’de ‘ti’, aynı zamanda ‘hayat veren’ anlamına da gelir. Yani ‘Nin-ti’, ‘Kaburgadan yaratılan kadın’ dışında bir de ‘Hayat veren kadın’ demektir. Sümerlerde ‘Eve’, yani Havva ‘Hayat veren kadın’ anlamına gelmektedir. İşte bu mitolojik hikâye, benzer ifadelerle Tevrat’ta da yer almıştır. Bunun açıklamasını Enki’nin kaburgasını iyileştiren ‘Nin-ti’ tanrıçasında bulabiliriz (Kramer, 2002: 169).

Sümerlerde öldükten sonra ruhun yaşadığına ve öte dünyada cennet ve cehennemin olduğuna ve bu dünyada kötülük işleyenlerin orada cezalandırılacağına dair inancın, arkeolojik kazılar neticesinde çıkarılan bulgulardan anlaşıldığı ifade edilmektedir (Çığ, 1996: 23; Kramer, 2002: 178).

Sümer mitolojisinde ifade edildiği üzere cennete “Dilmun” denilmektedir. “Dilmun” ise, “saf, parlak, temiz, hastalık ve ölümün bilinmediği bir yaşayanlar ülkesi” olarak açıklanmaktadır (Kramer, 2002: 178). “Dilmun”da başlangıçta tatlı suyun bulunmadığı, bu nedenle Sümerlerin büyük tanrısı olan “Enki”nin güneş tanrısına yerden bitkisel ve hayvansal yaşam için elzem olan, tatlı su çıkarması hususunda emir verdiği belirtilmektedir. Yerden suyun çıkarılması neticesinde, “Dilmun”un meyve yüklü bahçeler ve yemyeşil çimenlerle kaplı bir tanrısal bahçeye dönüştüğü, ifade edilmektedir (Kramer, 2002: 178).

Sümer mitolojisinde “Dilmun”, aslanların öldürmediği, kurtların kuzuları kapmadığı, kuzgunların seslerini çıkarmadığı, oğlakların yabani köpekler tarafından kapılmadığı, emin bir yer olarak betimlenmektedir. Orası, ağrıların, sıkıntı ve ıstırapların olmadığı, ihtiyarların ihtiyarlıktan yakınmadıkları, rahiplerin ağlamadıkları ve şarkıcıların ağıt yakmadıkları bir mutluluk diyarı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca, ırmak kenarında tanrıların dolaştığı, cinselliğin olduğu bir yer olarak tasvir edilmektedir (Eliade, 2003: 80; Kramer, 2002: 182). Tasvir edilen bu cennetin yerinin ise, yeryüzünde, güney batı İran’da “Dilmun” denen bir yerde olduğu anlatılmaktadır (Kramer, 2002: 180).

Sümer ilahiyatçılarına göre bu belirtilen cennet, ölümlüler için değil, tanrılar içindir. Ancak tek bir ölümlünün bu cennete girme hakkı kazandığı da ifade edilmekle birlikte, bu ölümlünün kim olduğu ve hangi özellikleri taşıdığı açıklanmamıştır (Kramer, 2002: 185).

Çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Sümerlerde, yeniden dirilme ve bu dünyada yapılan kötü davranışların karşılığı olarak cezalandırılma, yani cehennem inancının mevcut olduğunu, daha önce ifade etmiştik.

Sümerlerde cehenneme, “yabancı ülke, geri dönüşü olmayan ülke” veya “ölüler diyarı” anlamında “Kur” veya “Arali” denmektedir (Kramer, 2002: 194). “Ölüler diyarı”, ölenlerin mekânı olmasına rağmen, Sümerlerdeki çok tanrı inancının gereği olarak, orada yaşayan Tanrıların da olduğu ve bu Tanrıların ölüler diyarından sorumlu oldukları ölen Sümer kralı Ur-Nammu için yazılan mitten anlaşılmaktadır (Kramer, 2002: 194).

Başka bir mite göre ise, aşk tanrıçası İnanna’nın, ölüler diyarına inmesi anlatılır. Ölüler diyarının yedi kapısı olduğu bu kapılarda bekçilerin bulunduğu, her bir kapıdan geçerken tanrıça İnanna’nın üzerindeki elbise ve takılardan bir kısmını bırakmak zorunda kaldığı ve en son kapıdan geçtiğinde ise çıplak kaldığı, ölüler diyarı tanrıçası Ereškigal ve orada bulunan yedi yargıcın önünde diz çöktürüldüğü anlatılmaktadır (Turner, 2004: 18; Eliade, 2003: 85; Kramer, 2002: 197). Bu mit aynı zamanda cehennemi de anlatmaktadır.

Ölüler diyarının yerinin kozmik bir tanımlama ile “yer kabuğu ile ilksel deniz arasında kalan boşluk”ta olduğu vurgulanmaktadır. Ölüler diyarında bulunan ölülerin gölgelerinin geçici bir süreliğine zaman zaman yeryüzüne çıktıkları anlatılmaktadır (Kramer, 2002: 194).

Tanrıların, yeryüzünde tapınakları yıkan, insanları öldüren, evleri yakan, zulüm ve haksızlık yapan günahkârları, cehennemde cezalandırması için, yapılan bu tür haksızlıkların kimler tarafından yapıldığı, bu dünyada yaşayanlar tarafından, günü gününe yazılmak suretiyle, rapor edildiği belirtilmektedir (Kramer, 2002: 323). Sümer inancına göre ölüler diyarına inen, asla oradan geri çıkamaz. Cehennem tozlu, kasvetli, ürkütücü, pislik dolu bir yer olarak anlatılmakta ve orada haşerelerin insanların bedenlerini yedikleri, ifade edilmektedir (Turner, 2004: 21).

1.1.2. Eski Mısır Kültüründe Cennet

Mısırlılar dünyanın en dindar milletlerindendir. Bu düşünceleri ileri süren Herodot MÖ V.yüzyılda Mısır’ı ziyaret etmiş ve bu düşünceleri ileri sürmüştür. Dolayısıyla öteki dünya hakkında bir inancın bulunması son derece doğaldır.

Eski Mısırlılarda ölüm ötesi hayat ve buna bağlı olarak cennet ve cehennem inancı varlığının, yaklaşık MÖ 2500 yıllarında beşinci hanedan dönemine kadar dayandığı ifade edilmektedir (Eliade, 2003:113; Kutub,1997: 15). Mısır piramitlerindeki mumyaların dışında veya tabut ya da lahitlerdeki yazıt ve resimlerde yer alan bilgilerin ve belgelerin, bunu doğruladığı belirtilmektedir (Turner, 2004: 24; Kutub, 1997: 15).

Ölümünden sonra ister kral, isterse fert olsun, her insan dünyada yaptıklarının mutlaka hesabını verecektir. Eski Mısır inancına göre, kişi öldüğünde, tanrı “Oziris”’in başkanlığında bir mahkeme kurulur. Bu mahkemede “Oziris”’e hikmet ve ilim tanrısı olan “Tot”, ölüleri gömmeyi idare eden ve onlara kılavuzluk yapan Anubis, tanrı “Oziris” ve “Hiris”’in oğlu “Horüs”, hakikat ve adalet tanrısı “Ma’at” ve kırk iki hâkim yardım eder. Ölen kimse, bu mahkemede dünyada yaptıkları işler hususunda hesap verir. Mahkeme, ölenin iyiliklerinin kötülüklerinden çok olduğuna hükmederse, o kimse, “Aru” ile yani cennetle mükâfatlandırılır ve tanrı “Oziris” gibi olur (Ergun,2006:10).

Kötülüklerinin çok olduğuna hükmedilirse, vahşi hayvanların parçalaması, ateşe atılmak veya başka bir şekilde işkence edilmek suretiyle cezalandırılır. İyilik ve kötülüklerin eşit olduğuna hükmedilirse, kişi Tanrı’ya ulaşamadığı gibi, ateşe de atılmaz. Hizmet etmek üzere tayin edilir ve ahiret hayatının hizmetçisi olur (Türk Ansiklopedisi, 1960: 96).

Eski Mısır inancında, ölünün kalbinin sembolik bir değeri vardır. Ahiretle ilgili eski resim veya figürlerde, mahkeme huzurunda kalp bir teraziye konulur. Terazi kefesinin bir tarafına tanrıça “Ma’at” ya da “Rișhata”’nın heykelleri konularak tartılır.

Ölenin iyi veya kötü olduğuna, kalbin terazideki durumuna bakılarak hüküm verilir. Eski Mısır inancına göre kalp, ölenin dünyadaki amellerini temsil eder. Kalbe bu kadar önem verilmesinin nedeni, Eski Mısırlılar tarafından kalbin kişinin dünyada yaptıklarını gördüğüne inanmaları sebebiyledir.

Piramit yazıtlarına göre, iyi olduğuna hükmedilen insanlar, Tanrılar veya tanrı “Ra” ile beraber onun gemisinde oturmak için göğe çıkarlar. Bu kimselere aziz veya mutlular denir. Ölüm sonrası dirilişe inanan Mısırlılara göre, ebedi mutluluğu kazanan insanlar, ya güneş tanrısı “Ra”ya veya “Osiris”e kavuşurlar ya da yıldız olurlar (Ergun, 2006:10).

Azizler, göğün doğu tarafında olan ebedi yıldızlarda bulunan cennetlerde otururlar. Orada yemek tarlası adı verilen yerde, canlarının çektiği her türlü

yemeklerden istedikleri kadar yerler. Bir başka yerde ise, hayat ağacı tarlası vardır. Azizler yine orada oturup, bu ağacın meyvesinden istedikleri gibi yerler. Yine burada tanrılarla beraber ekmek yer ve şarap içerler. Bu nimetlerin yanında azizler, orada “Oziris”’in önünde oturur, “Yaro” tarlasında yufka ekmekleri bile yerler. Burada nimetlerin kesinlikle bitmediğine inanılır (Kutub,1997:21).

Cennette bu nimetlerin dışında, cennetlikler ziraat ile de uğraşır, buğday ve arpa ekerek kendilerine ait özel mülkler edinirler. Ayrıca kendilerine ait kadınları olur.

Dünyada yaptıkları her şeyi burada da yapabilirler (Şahin, 1993:374). Burada cennet nimetleri olarak, cennetlikler için kadınlardan ve özellikle de özel mülklerden söz edilmesi, firavuna köle olan ve hiçbir özel mülkiyeti ve hakkı olmayan bir halk kitlesi için, çok büyük bir özlem olmasından dolayı olsa gerektir.

Eski Mısır dinlerine göre, iyi insanlar öldükten sonra ödüllendirildikleri gibi, günahkâr insanlar da cezalandırılmaktadır. Eski Mısır dinlerinde suçluların cezalandırıldıkları yere yani cehenneme, “amenti” veya “amented” denilmektedir. Amented veya amenti, “ölülerin meskeni, güneşin batıp indiği yeraltı dünyası” anlamlarına gelmektedir (Seyidoğlu, 1995: 68; Türk Ansiklopedisi, 1960: 96).

Eski Mısır inancında ölen kişinin ruhunun, “ölüler meskeni”ne götürüleceği inancı hâkimdir. Yine Eski Mısır’da ruha büyük bir önem verilirdi. Ruh genel olarak “Va” kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu insanın ezeli ve ebedi parçasını teşkil ederdi. İnsanın bu parçası cennette veya göklerin bir yerinde sürekli olarak yaşama özelliğine sahipti (Cilacı,1995: 73). Ölüler meskenine giren ruhlar, kendilerine kılavuzluk eden Anubis tarafından Oziris’e götürülür. Burada tanrı “Oziris” başkanlığında “Tot”, “Anubis”, “Horus”, “Ma’at” ve kırk iki hâkimden oluşan ilahi mahkeme huzurunda yargılanırlar.

Eski Mısır inanişinde cennet, bağlık bahçelik saha şeklinde düşünülür ve aydınların memleketi olarak değerlendirilmiştir. ‘Amenti’veya “amented” denen, ölüler meskeninde sorgulanan ölülerin, iyi olduklarına bu mahkeme tarafından hükmedilirse, “aru” ya yani cennete geçerler.

Günahkâr iseler işkence ve ceza görürler (Eliade, 2003: 137; Türk Ansiklopedisi, 1960: 96). Bu cezalar, “imayit” denilen timsah başlı, aslan vücutlu bir hayvan tarafından parçalanmak şeklinde olabileceği gibi, ateşe atılmak da olabilir (Seyidoğlu, 1995: 69). Bu cezaların dışında, günahkâra uygulanacak ceza çeşidi olarak, Tanrı “Oziris” ve diğer mahkeme heyetinin ellerinde bulunan kılıçlarla vurulmak,

kabirlerinde aç ve susuz bırakılmak, güneşten mahrum edilmek zikredilmektedir. Bunların dışında, azap edilen kimselerin başlarına yiyecek asmak ve bu insanların o yiyeceğe ulaşmak için zıplayıp durmaları, bir diğer azap türü olarak ise suçluların gözlerinin üzerine açılıp kapanan bir kapının ekseninin oturtulması ve kapının her açılıp kapanmasında suçlunun ıstırap içinde feryat etmesi vb. cezalar sayılmaktadır (Turner, 2004: 23; Kutub,1997: 18).

1.1.3. Eski İran Kültüründe (Zerdüştilik) Cennet

Daha önce ifade edilen pek çok eski din ve mitlerde de görüldüğü gibi eski İran dini olan Zerdüştilikte de cennet cehennem inanışının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'ın "mecûs"(el-Hac 22/17) olarak da isimlendirdiği Zerdüştilik (Mecusilik)in, MÖ yaklaşık 600 yıllarında ortaya çıktığı, kurucusunun Zerdüş olduğu ve MÖ 630 yılında doğduğu ifade edilmektedir (Sarıkçioğlu, 1999:105). Hz.Ali, Zerdüşlüğü şöyle tanımlıyor: "Zerdüştilik, başlangıçta kitap ve risalet sahibi, hak bir dindi. Aç gözlü güçlülerin ve zorbalığı destekleyenlerin elleriyle, zamanla tahrif edilmiştir."⁴

Rivayetlere göre, Zerdüş'tün uzun bir inziva hayatından sonra "Vohu Manah" isimli bir meleğin kendisine Tanrı "Ahura-Mazda"dan vahy getirmesiyle peygamber olduğu belirtilmektedir (Doğrul, 1947: 190; Tümer, 1988: 77; Sarıkçioğlu, 1999: 105). Zerdüşçülüğün kutsal kitabı, hikmet ve bilgi anlamına gelen "Avesta"dır. (Yaşar, 2008: 44). "Avesta"nın Zerdüş'tün ölümünden sonra ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Doğrul, 1947: 190). Zerdüş'ten sonra çoktanrılı inançlar yayılmışsa da ona nispet edilen kutsal Gatha'lar, İran'da etkisini sürdürmüştür. Avesta, eski İran'ın ve bugün Hindistan'da yaşayan İran asıllı Parsî'lerin ve diğer Zerdüş inancını kabul edenlerin kutsal kitabıdır. Dili Pehlevice (Eski Farsça) ve Kürtçe'dir. Avesta, şu bölümlerden oluşur:⁵

1. Yasna: Dini törenlerde okunan ilahiler. Zerdüş'tün Gatha'ları bu bölümdedir. Gatha'lar, Avesta'nın eski metinleri ve kısımlarıdır. Gatha'lar, Zerdüş'tün sözleri sayılır ve hususi bir saygı görür. Pehlevi dilinde Gatha'nın her şiirine "Gas" denir. Gatah'ların tamamının 17 fasıl, 338 kıta, 896 mısra ve 5560 kelimedenden ibaret olduğu belirtilir. Avesta'daki Gatah'lar; Eşnut Gat, Eştut Gat, Spentmend Gat, Vonu Hişter Gat ve Vehişvet Gat olmak üzere beş tanedir.

⁴ Bkz. www.Ortadogugazetesi.net/.2013

⁵ Bu bölümün hazırlanmasında şu kaynaklardan istifade edilmiştir: www.turkcebilgi.com/,2013; Mehmet Korkmaz, Zerdüş Dini (İran Mitolojisi),Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2012.

2. Yast: Çeşitli tanrılara yöneltilen ilahiler. Güneş tanrısı Mitra, Ahura Mazda ile ölmez azizleri ve diğer tanrısal olgular için yapılacak kurban şarkıları olup yirmi bir söylevi kapsamaktadır.

3. Videvdat: “Şeytanlara karşı kanun” diye de adlandırılır; şeytanlara karşı tılsımlar ve temizlenme kaideleri bu bölümde yer alır. Toplam yirmi iki söylevi kapsamaktadır.

4. Vispered: Tüm kutsananlar anlamında olup, ibadetlerde anılması gerekli olan kutsallar ve onlara yapılan ibadetleri ve bazı edebi bölümleri içermektedir.

5. Horda (Xorda) Avesta: Genç avesta anlamına gelmekte olan bu bölümde günlük ve yaşam sürecinde yapılması gerekli ibadet zamanlarını gösteren bir zaman takvimi niteliğindedir. Bu da dört bölüm halindedir.

5.1. Nijis: Mitra Tanrısı, umut, aydınlık, su ve ateş hakkındadır

5.2. Kataha: Beş umudu kapsamaktadır.

5.3. Sihroje: Günlük yaşamda iyi ve kötü anların varlığı hakkında bilgileri kapsar

5.4. Aferinkan: İnsanların iyiliklerle mutlu anlarından eğlence ve kutsamalarından bahsetmektedir.

6. Nirangastan: Bu bölümde de ölenlerin ruhlarının göğe çıkışları anlatılmaktadır.

Bu Avesta bölümlerinden eksik -kayıp- olanlarının tamamlanması amacıyla MS yapılan çalışmalarda halkın ve din adamlarının sözlerini ve eski kaynaklar esas alınarak (zaman zaman değişikliklere uğramış) hazırlanan bölümlerde şu alt bölümlerden meydana gelmektedir.

a. Bundahišn: Temel veya yaratılış anlamında olup uzay ve dünyanın yaratılışı sürecini ve sonucunu eski kaynaklara bağlı olarak anlatmaktadır.

b. Denkart: Dini eser anlamına gelmekte olan Avesta 'nın kayıp olan yirmibir bölümü ve onların içerikleri hakkında bilgi verirken, karmaşık bir ansiklopedi durumundadır.

c. Brahman Yaşt: Sassaniler zamanında yazılmış olduğu belli olan bölüm, Avesta 'nın son kayıp olan bölümleri hakkında bilgi vermektedir.

d. Ayatkar-i Zamaspi: Zerdüştlüğün ortaya çıktığı bölgenin ilginç mitolojik ve kahramanlık hikâyelerini anlatır.

e. *Menok-i Xrat*: İyilik ruhu ve bilgelik anlamına gelmekte olup, Menok-i Xrat ile bir Zerdüşť dini bilgini arasında geçen ve Zerdüşť dini inancı konusunda 62 sorulu cevaplı bir bölümdür.

f. *Pank Namak-i Zerdüşť*: Zerdüşť 'ün fikir kitabı anlamında olan bu kitap da Sassaniler zamanında Zerdüşť 'ün fikirleri konusunda yazılmıştır.

g. *Ardai Viraz Namak*: Bu kitap Arda i Viraz 'ın göğ'e ve cehenneme seyahatini anlatmaktadır.

h. *Viçitakihai Zatspram*: Zatspram 'ın seçilen yazıları anlamında olup, Zerdüşť 'ün var oluş veya dünyanın yaratılışı konusundaki görüşünün Zervanist düşüncesi ile yazılmasıdır.

ı. *Şayast na Şayast*: Müsaadeli ve müsaadesiz anlamında olan bu bölüm dini inançları gereği soru ve cevaplı kuralları içeren bir bölümdür.

i. *Pahlavi Rivayat Zu Datesstan-i Denik*: Dini kuralları içeren Pehlevi rivayetleridir. Bu bölümde dini, mitolojik ve kahramanlık konularında bilgiler verilmektedir.

Avesta 'nın büyük bir kısmının dili pek güç anlaşılır. Avesta, Şapur II (309-380) zamanında bir araya getirilmiştir.

Zerdüşť inancına göre, ölümsüzlüğün ve sonsuz mutluluğun geçerli olduğu hak ve doğruluk ülkesinin mutlak hâkimi olan Bilge Tanrı Ahura Mazda'nın karşısında, kötülüğü simgeleyen Ehrimen yer alır. Bu inanış Zerdüşťçülüğün ikici(dualist) yönünü oluşturur (Yaşar, 2008:44). Zerdüşť'e göre insan kendi iradesiyle iyiliği veya kötülüğü tercih edebilir. İnsanın iyiliği tercih etmesi için Zerdüşť ona rehberlik eder. İyiliği tercih eden kişi, Zerdüşť'ün belirttiği emirleri yerine getirmek zorundadır. Ona göre insan, bu emirleri yerine getirmek suretiyle ancak kozmik âlemde yerini alabilir.

Gathalarda Zerdüşť'ün kıyamet ve ahiret hayatı ile ilgili inançları açıklanır. Bu ilahilerin hemen her satırında ölümden sonra insanı nelerin beklediğinden söz edilir (Yaşar, 2008:46).

Zerdüşťilikte, insan öldükten sonra bu dünyada yaptıklarından hesaba çekilecektir (Kuzgun, 1993: 100). Ölen kişi bu dünyada yaptığı işlerin fayda veya zararlarını kabirden itibaren görmeye başlayacaktır. Zerdüşť'ün, ölümden sonra ahlaki emirlere göre ceza veya ödül den bahseden ilk dini lider olduğu belirtilmektedir (Tümer ve Küçük, 1988: 79).

Bu dine göre, ölen kişinin ruhu, ölümünün dördüncü gününde ahirete gider. Bu ruh, “Ahura Mazda”nın huzurunda muhakeme edilir. Ölen kişiden, sorgulamanın bitiminden sonra dünya ile ahireti birleştirdiğine inanılan sinvat (cinvat) köprüsü (ayrılık köprüsü, sırat köprüsü) ünden geçmesi istenir. Ölen insan, dünyada iken iyi ile kötünün mücadelesinde iyilikten yana tavır alıp, Ahura Mazda’ya inanmışsa, sinvat köprüsünü kolaylıkla geçer. İyi ruhlar sonsuz mutluluk ve ışık ülkesine gönderilir (Yaşar, 2008:46). Ayrıca Avesta’da ineğin önüne bol yem konulması emredilir. Bilindiği gibi inek Hind dinlerinde bilhassa Hinduizm’de kutsal tanınır. Buna rağmen Zerdüştilikte de İneğin elde edilmesi cennet mutluluğuna ermenin sembolü olarak kabul edilmiştir (Cilacı,1995: 70). Aksine, iyilik ve kötülüğün savaşında kötülüğün tarafında yer almışsa, ölenin ruhu Sinvat köprüsünü geçemeyip, bu köprünün altında bulunan cehenneme düşer. Korku ve karanlık ülkesine gönderilir (Yaşar, 2008:46). İnanca göre, önceleri bir taraflarda sonsuz bir karanlık, kötünün mekânı olan cehennem vardı. Bu karanlığın ateşinde ise, sonsuz Işık’tan ibaret olan Tanrı’nın mekânı uzanıyordu (Kalafat, 2012: 151). Günahkâr, kızgın eritilmiş maden ve ateş çukurlarının bulunduğu bu cehennemde cezalandırılır (Türk Ansiklopedisi, 1960: 96). Suçlulara orada hem sıcak, hem de soğukla işkence edildiği ve acı çektikleri ifade edilir (Ana Britannica, 1987: 436). Köprüden aşağıya yani cehenneme düşen kötüler üçe ayrılırlar. Birinci gruptakiler, bunlar tamamen günah işleyip kötülük yapanlardır. Ve sürekli cehennemde kalacaklardır. İkinci gruptakiler, bunlar çok günah işlemelerinin yanında iyilikleri de olan insanlardır. On iki bin yıl cehennemde kaldıktan sonra cennete gideceklerdir. Üçüncü gruptakiler ise, günahları ve sevapları eşit olanlardır. Bunlar günahlarından arınıncaya kadar cehennemde kalacaklardır. Daha sonra cennete gideceklerdir. Yine Sinvat(Tişinvest) Köprüsü’nü geçmiş olan iyi insanların ruhlarının cennete varış seyri üçe ayrılmaktadır. İyi düşüncelerinden dolayı (Hamut) önce yıldızlara, iyiyi konuşmalarından dolayı (Huxt) önce aya, iyiyi yapması ile önce (Huvarşt) güneşe yükseleceği, bu aşamalardan geçtikten sonra cennet kapısına varabileceğini belirler. Burada da sorgulamaya tutulurlar. Avesta ’nın Gatha bölümünde bu şöyle anlatılır:

‘‘Ona sorma,
Sen ona başından geçen kötülükleri,
Gözyaşları ile bozulmuş yolları
Ki onlarda o,geldi,

Üzüntülü gözyaşlarından akıllanmak vardır.

Nasıl buraya geldin ey haklı?

Geçmiş olan yaratılışından, iyileşmenden,

Duran bir yaşam için günahsız geldin.

Ölümsüzlüğü tad görüyorsun kal o zaman.” (Korkmaz, 2012: 74)

Sinvat (tişinvet, cinvat) köprüsünün, Ahura Mazda’ya inanıp, iyiliği tercih eden mümin için çok geniş, kâfir için ise kıldan ince ve kılıçtan keskin olacağı belirtilmektedir. (Tümer ve Küçük, 1988: 78; Ana Britannica, 1987: 436; Sarıkçioğlu, 1999: 110). Bu köprüden geçecek olan mümine, meleklerin başka bir rivayete göre Zerdüş’tün önderlik edeceği ifade edilmektedir (Taşpınar, 2003: 55). Ölen mümin ruhunun, ona eşlik eden ve “Saroşa” adı verilen bir melek tarafından “Ahura Mazda”nın da yer aldığı ölümsüzlük yurdu olan (Taşpınar, 2003: 51), gök cennetine götürüleceği vurgulanmaktadır. (Sarıkçioğlu, 1999: 110). Köprüyü rahatlıkla geçebilen iyi insanların ruhları ise Ahura Mazda tarafından yapılmış cennete çok güzel bir genç kızla (Huri) ile mutluluk içinde sonsuza kadar yaşarlar. Huriler cennete yaşamayı hak etmiş iyi kadınlardır. Cennette yaşayanların her türlü istekleri sonsuza kadar yerine getirilir. Avesta 'da cennette bulunan bir kadın şöyle tasvir edilmektedir; “*Bir parlak ve çok güzel kız, beyaz bilekli ve güçlü, çok güzel görünüşlü, yeni yetişmiş, çabuk büyümüş, iri göğüslü, asil yapıda, asil doğmuş, zengin aileden, daha on beş yaşında, görünüş ve şeklinde öyle güzel ki sanki yaratıkların en güzeli.*” (Yasna 43-46) (Korkmaz,2012: 74).

Zerdüş’tün, cenneti “Övgü Evi” veya “Şarkı Evi” olarak isimlendirdiği belirtilmektedir (Eliade, 2003: 384; Turner, 2004: 30). Cennetin, bu isimlerin dışında daha başka isimlerinin de olduğu zikredilmektedir (Taşpınar, 2003: 55). Cennete ilk olarak, Tanrı’nın gireceği ve Zerdüş’tün ümmetiyle birlikte burada ödüllendirilecekleri vurgulanmaktadır (Sarıkçioğlu, 1999: 110).

Cehennemin ise Zerdüş tarafından, “Yalan Evi”veya “Yalan Yeri” olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir (Sarıkçioğlu,1999:110). Bu isimlerin dışında cehennemin, “zulmet ülkesi” anlamında, “dao zahva” veya “duzavhu” olarak da isimlendirildiği zikredilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1960: 96). Cehennem, yiyecekleri pis ve iğrenç bulunan, alçak, karanlık, gürültülü ve kaotik ortamı olan bir

mekân olarak tasvir edilmekte ve buraya atılacak günahkârların, burada ağlayarak ve inleyerek zamanlarını geçirecekleri vurgulanmaktadır (Taşpınar, 2003: 55).

Zerdüştilik'te dünyada ölen bir insanın ruhunun, ahirette bireysel olarak yargılanmasının dışında, bir de dirilişten sonra kurulacak olan ve tüm insanlığı kapsayan, genel bir mahkemede de hesaba çekileceği inancının olduğu ifade edilmektedir (Tümer ve Küçük, 1988: 78; Sarıkçıoğlu, 1999: 111; Turner, 2004: 30). Zerdüş't'e göre kendisinden üç bin yıl sonra dünyanın sonu geldiğinde, Mehdi "Saoşyant" gelecek, bin yıl çalışacak ve kötülüğün başı ve kaynağı olan Ehrimen'in saltanatını yok edip, hâkimiyeti Ahura Mazda'ya devredecek ve bundan sonra da diriliş başlayacaktır. Böylece iyi amale etmiş insanların tamamı dertlerin ve sıkıntıların olmadığı bir dünyada yaşayacaklardır. Kötülüklerin tamamı tanrı tarafından ortadan kaldırılacaktır. Yaşlılık ve ölüm olmayacak böylece ebediyete kadar mutlu bir yaşam olacaktır. Diriliş konusu Avesta'da şöyle ifade edilmektedir: "Ölüler dirildiğinde/Yaşayanlar yaşlanmadan gelir (Yaşt19:11-89). Buna göre, bütün ruhlar bedenlerine kavuşacaklar ve hesap meydanında toplanacaklardır. Herkesin yaptığı işler kendilerine gösterilecek, haklılar ve haksızlar birbirinden ayrılacaktır. Tanrısal mahkeme sonucu iyi ve kötü birbirinden ateşle ayırt edilecektir. Bu genel yargılama sonucunda cehenneme gidenler, üç gün boyunca işkence görecektir ve cennetlikler de kendilerini seyredeceklerdir. Bu aşamadan sonra herkesi kapsayacak büyük bir ateş gelecek ve müminler, ateşin hararetini hissetmeyecek, kâfirlere ise bu ateş, eriyen maden tesiri yapacaktır. Bunun sonucunda ateş, insanlarda mevcut olan son kötülük ve pislik kalıntıları da bu şekilde temizledikten sonra cehennem ortadan kaldırılıp yok edilecek ve böylece insanlar, Ahura Mazda'nın cennetine gireceklerdir (Sarıkçıoğlu, 1999: 111).

Zerdüştlere 5 vakit ibadet vardır.15 yaşından itibaren günde 5 vakit ibadet farzdır. Sabah ibadeti, orta dönem ibadeti, akşam ibadeti, yatsı ibadeti vardır. İbadetten evvel ayaklar, eller ve yüzler yıkanır. Bu Zerdüştilik ibadetidir. Ay hali devam eden kadınlar günlük ibadete katılmaz. Dişi tavşanların ay hali görmeleri sebebiyle etleri yenilmez. Karadutun yenilmeme sebebi de bu meyvenin suyunun aybaşı kanını renk itibarıyla andırmasındandır.

Zerdüştlere yılda iki defa, birisi üç ve diğeri beş gün olmak üzere oruç tutarlar. Bunlarda doğum kontrolü yasaktır. Tasarlayarak adam öldürme kabul edilir. Zina da yasaktır.

Zerdüşterde besmele “Yaradan’ın adıyla” “ Yaradan Ahura Mazda adıyla” “Esirgenen bağışlayan Tanrı adıyla” şeklindedir.

Toplu kutlanan Zerdüşterin bayramlarında para ödenmesi mecburidir. Her türlü hazırlık bittiğinde Semah eşliğinde yemek yenir (Kalafat,2012:153).

1.1.4. Yunan Mitolojisinde Cennet

Eski Yunan mitolijisinde, çok tanrılı bir inanç sisteminin hâkim olduğu görülmektedir. Tanrıların ölümsüzlüğüne inanılan Eski Yunan ve Roma’da dünyevi bir cennet tasavvurunun olduğu ve bu telakkinin de şair ve yazarlar tarafından geliştirildiği ifade edilmektedir (Sarıkcıoğlu, 1999: 67; Şahin, 1993:374). Yunan mitolojisinde ölümden sonraki hayat ile ilgili bilgilerin birbirinden çok farklı olduğu belirtilmektedir (Turner, 2004: 33-48). Ölümden sonraki hayata, “Hades”denilmektedir (Turner, 2004: 33). Ayrıca Yunan mitolojisinde yer ve gökten başka bir mekân daha vardır ki, burası da ölülerin ikamet ettiği, bizim bugün ahiret diyebileceğimiz mekândır. Burası Yunanlıların inancına göre yer altında olup, Ahiron, Stiks Flegethon, Kokitos, Lithi adlarındaki nehirlerin çevrelediği bir yerdi (Kozanoğlu,1994:102).

Kayıkçı “Kharon” suçsuz olanların ruhlarını Elysium bahçesine ve çimenliğine ulaştırır. “Elysium veya Eleusis bahçesi veya çayırılığı” olarak isimlendirilen bu cennet, yeryüzünün batı kenarında adalarda bulunur. Burada cennetlikler spor karşılaşmaları yaparlar, dama oynarlar, ata binerler, çalgı çalarlar. Bu cennet aynı zamanda rengârenk çiçeklerin olduğu bir yerdir. Buraya kutsal olanlarla, iyiler girerler ve burada sonsuz bir hayat sürerler (Sarıkcıoğlu, 1999: 70; Turner, 2004: 43). Bu cennet anlayışının dışında ölen insanların yeniden dirilip gireceği mevsimlerin elverişli olduğu, ağaçların meyve verdiği, hayvanların bile barış içinde yaşadığı başka bir cennetten de söz edilmektedir (Şahin, 1993:374). Hades’te yargılanan ruhlardan suçlu bulunanlar, çeşitli şekilde cezalandırılırlar. Mitolojiye göre Hades, “*elem nehri*”, “*gözyaşı*”, “*figan nehri*”, “*yeryüzünü unutturma nehri*”, “*ateş nehirleri*” şeklinde, çeşitli bölümlere ayrılmıştır (Turner, 2004: 41; Türk Ansiklopedisi, 1960: 97). Burada “*Erinyes*” denilen intikam melekleri, evlatlık, akrabalık, misafirperverlik hususunda suç işleyenler ile caniler ve yemininden dönenleri cezalandırılırlar. Daha sonra intikam melekleri bu günahkârları, hadesten daha aşağıda olan ve derinliği yer ile gök arası kadar olduğu bildirilen “Tartaros”a atarlar. Cehennem olarak isimlendirilen “*Tartaros*”, çok derin ve çok karanlık bir çukurdur. Etrafı demir duvarlarla çevrili ve demir kapılarla tahkim edilmiş

bir yerdir (Türk Ansiklopedisi, 1960: 97). “Tartaros”un içinde de insanın düştüğünde, dibine ancak bir yılda ulaşabileceği “abis” çukuru vardır. Burada suçlular, açlık, susuzluk, yokuş yukarı taş yuvarlamak, zincirlere vurulmak, ateşten çemberlere bağlanmak, akbabaların saldırısına uğramak gibi çeşitli işkence ve azapla cezalandırılırlar (Turner, 2004: 34). “Tartaros” denen cehennemin, zifiri karanlık ve dibi çok derin bir mağara olduğu, aynı zamanda çok pis ve kurşuni renkte suların bulunduğu vurgulanmaktadır (Turner, 2004: 36).

Eski Yunan dinlerine göre, Tanrıya isyan edenler ebediyen cehenneme atılırlar. Bunların dışında ana babasına karşı gelip, şiddet uygulayan ve daha sonra da pişman olanlar, hafifletici sebeplerle cana kıyanlar vb. suçları işleyenler, bir yıl cehennemde cezalandırıldıktan sonra, bir dalga vasıtasıyla oradan dışarı “*Akherusian*” gölüne atılırlar ve daha önce kendilerine karşı haksızlık yaptıkları insanlardan af dilerler. Affedilmeleri halinde bulundukları gölde yıkanır, azaptan kurtulurlar. Affedilmezlerse, tekrar bir yıl daha cehenneme atılırlar. Mağdurlar tarafından affedilinceye kadar bu işlem böyle devam eder (Turner, 2004: 48).

1.1.5. Türk Mitolojisinde Cennet

Türklerin dininin ismi hakkında bir belgeye rastlanmamış, fakat kitabelerden yola çıkarak Gök Tanrı dini olarak adlandırılmıştır (Gömeç, 1998: 48). Asya Hunlarında Gök Tanrı’nın din olarak mevcudiyeti, MÖ 5.yy’a kadar tespit edilmiştir (Kafesoğlu, 1980: 60). Tanrı, en yüksek varlık olarak inancın merkezinde yer almaktadır. Bu dinin menşinin, Asya Bozkırlarına bağlanması konusunda araştırmacılar hemfikirdir. Bazı kitabelerde adı “Türk Tengri”si diye anılan Tanrının, o çağlarda milli bir tanrı olarak algılandığı görülmektedir. Gök Tanrı’nın yaratıcı kabul edilmesi yanında, yaşamın her safhasında etkisi bulunmaktadır (Kafesoğlu, 2002: 308).

Diğer toplumlarda olduğu gibi, Türkler arasında da ölümün sırrı çözülememiştir. Ölümden sonra ruhun yaşamına devam ettiğine inanan eski Türkler, ölüm hakkında değişik inançlara sahip olmuş; bu farklı inançlar etrafında gelenek ve görenekler şekillenmiştir.

Eski Türklerde, can ve ruh kavramları “tin” sözcüğü ile ifade edilmektedir (Günay ve Güngör, 1998: 84). Ölüm, ruhun bedeni kesin olarak terk etmesi demektir. Eski Türk inancına göre, yeraltı dünyasının hâkimi olan “*Erlik*”in, ölüm meleği olan “*Aldaçı*”yı yeryüzüne gönderip, yaşayanların ruhunu yakalatarak insanların

yaşamlarına son verdiği belirtilmektedir (Sarıkçıoğlu,1999: 98; Günay ve Güngör,1998:84; Çoruhlu, 2002: 52).

Eski Türk inanışında, ruhun ölümsüzlüğüne inanılmakta ve ruhun insan bedenine girmeden önce gökte bir kuş olarak bulunduğu belirtilmektedir. Bu nedenle ölen insanın ruhunun, ağzından çıkıp göğe doğru yükselerek, Tanrının yanına vardığına inanılır (Günay ve Güngör, 1998: 84). Eski Türklerde cennet, “uçmak” kelimesiyle ifade edilmiştir (Gömeç, 2008:101; Günay ve Güngör, 1998: 86; Türk Ansiklopedisi, 1960: 185; Meydan Larouse, 1990: 857).

Orhun Kitabeleri’nde ölmek; “uçmak”, “uçup gitmek” olarak anlatılmıştır. Bu ifade “*Babam kağan uçup gitti.*” şeklinde geçmektedir. Göktürk inancına göre, herhangi birinin ölümünden bahsederken ölmek yerine “kuş uçtu” ifadesi kullanılmıştır. Belki de mezar taşlarının üzerinde kuş motiflerinin bulunması bu yüzdendir (Gömeç,2008:101).

Eski Türklerde ölümden sonra bir hayatın var olduğuna inanıldığı belirtilmiştir (Tümer ve Küçük, 1988: 85; Günay ve Güngör, 1998: 85).İnsanın bu dünyaya, tayin edilen süresinin dolduğunda ölmek üzere doğduğu zikredilmiştir. Türkler arasında yalnız Tanrı’nın ölümsüz olduğu inancının bulunduğu vurgulanmıştır (Tümer ve Küçük,1988: 85).

İnsanın bu dünyada yaptığı iyilik ve yararlı işlerin ahirette cennetle ödüllendirileceği, kötülüklerin de cehennemle cezalandırılacağı ifade edilmektedir (Tümer ve Küçük, 1988: 85). Hatta Oğuzlar’ın defin törenlerinde ölüye ceket giydirebilir yanına yayını koyarlar. Önceden hazırladıkları ev gibi büyük bir çukurun içine bütün mal ve eşyasını doldurup ölüyü buraya oturturlar. Sonra çukurun üzeri toprakla kubbe şeklinde kapatılır. Atlarından yüz veya iki yüzü yahut bir baş at kesilir, etlerini yerler. Başını, derisini ayaklarını ve kuyruğunu sırtlara asıp bu onun atıdır. “*Bununla cennete gider.*” derler. Bu ölen kişi hayatında adam öldürmüş cesur bir kişi ise öldürdüğü adamlar sayısı kadar ağaçtan suret yontarlar ve mezarın üstüne koyarlar. Derler ki “bunlar uşaklarıdır, cennette ona hizmet edecekler” (İnan,1995:178). Sadettin Gömeç de ölen hükümdar veya kahramanlar için kabirlerinin başına hayatta iken savaşmış öldürdükleri kişilerin sayısı kadar balbal dikildiğini belirtir ve öbür dünyada ölen şahsa hizmet etsin diye.

Bu inancın, ilk başlarda Türklerde olmadığı, Türklere bu inancın Sami dinleri ve diğer dinler yoluyla geçtiği belirtilmektedir (Günay ve Güngör, 1998: 86; Türk Ansiklopedisi, 1960:185; Meydan Larouse, 1990: 857).

Cennetin gökyüzünün yüksekçe bir katında aydınlık bir yer olduğuna (Ögel, 1971:423) ve iyi ruhların burada ikamet ettiklerine inanıldığı belirtilmiştir (Tümer ve Küçük,1988: 85; Günay ve Güngör, 1998: 86; Seyidoğlu, 1995: 36). Altay Türklerinin, öldüklerinde ahirette bir hayatın varlığına, bu hayatın dünya hayatına benzediğine ve cennette bu dünyada olduğu gibi sürülere sahip olacaklarına ve bu dünyadaki gibi yiyip içeceklerine inandıkları zikredilmiştir (Roux, 1999: 170).

Eski Türk inancında cehenneme “*Tamuğ*” denilmiştir (Sami,1978: 489; Türk Ansiklopedisi, 1960: 98). “*Tamuğ*”a günahkâr ruhların girecekleri vurgulanmıştır. Bu günahkâr ve kötü ruhların cehennemden, insanlara uğursuzluk, hastalık, ölüm, fakirlik ve hayvan hastalığı gibi belaları gönderdiklerine inanılmaktadır (Tümer ve Küçük, 1988: 97).

Eski Türk inancında iyi ruhların gittiği cennet, gökte iken, kötü ruhların gittiği cehennem yerin altındadır. İnsanın yanında daima iki refakatçi vardır. Sağ omzunda iyilik meleği Yayıçı, sol omzunda Körmös. Yayıçı kişinin iyi hareketlerini, Körmöste kötülerini yazar. Dünyada insanın hayatı sona erince, Körmös hala yaşayan ruhunu Erlik’in huzuruna götürür. Burada Yayıçı ve Körmös dinlenir. Eğer kişi kötülükten daha fazla iyilikte bulunmuşsa, Körmös onu bırakır. Yayıçı da karanlık diyarından, gökyüzüne ulaştırır. (Gömeç,2008: 40). Belirtilen bu cennet ve cehennemin mahiyetleri ile ilgili bilgilerin mevcut olmadığı ifade edilmektedir. Ancak inanışa göre, bu ruhların yılda bir defa yeryüzüne gelip, dolaştıkları ifade edilmiştir (Seyidoğlu, 1995: 36; Günay ve Güngör, 1998: 86).

1.1.5.1 Şamanizm İnancında Cennet

Eski Türk toplumu deyince, ilk akla gelen olgu Şamanizm inancı olmaktadır (Şener,2000: 12). Şaman anlamı bakımından büyücü rahip demektir. Bu bakımdan Şamanizm’in bir din olmadığı ileri sürülmüştür.Çünkü Şamanizm’de,en geniş çerçevesiyle bir dinde bulunması gereken bir din kurucusu,kutsal kitap veya kitapları,inanç esasları,ibadetlerive cemaat gibi net özellikleri yoktur (Yaşar, 2008:87). Ancak Şamanizm, taşıdığı ve ortaya koyduğu doktrinlerle bir din sayılmasa da, din kadar etkili olmuştur. Şamanizm, tipik olarak Sibirya’ya ve Orta Asya’ya özgü bir dinsel olgudur (Eliade, 1999: 22). Şamanlıkla ilgili olarak sosyal bilimciler tarafından kabul edilen ortak bir görüş vardır o da kan birlikteliğine dayanan bir toplum inancı olduğudur. Türklerin kendi düşünce mahsulü olmayıp çeşitli dinlerden gelen tesirlerin

birbirine karışmasından meydana çıkmış bir tasavvurlar örgüsüdür, dinden ziyade bir sihir karakteri ortaya koyan ve esasen bir Bozkır-Türk inanç sistemi olmayan Şamanlığın tarihi, Türk topluluklarındaki Tanrı ve Yer-Su inançları ile bir ilgisi mevcut değildir (Kafesoğlu,1978: 89). Geniş alanlara yayılmış olmasına ve Türkler arasında da ortam bulabilmiş olmasına rağmen Şamanizm'in bir din olmadığı kesinlik kazanmıştır (Kalafat,2012:185). Hatta bazı bölgelerde Gök Tanrı inancının olduğu gibi Şamanizm'in de izleri vardır. Elazığ ili Karakoçan kazası Çan nahiyesinin bir köyünün isminin Şaman oluşu önemlidir (Kalafat,2012:185). Altaylılar ve Yakutların yüzyıllarca bağlı kaldıkları Şamanizm'de, her şeyin maddî ve ruhî olmak üzere iki varlıkla temsil edildiğine inanılmaktadır. Bu inançta Animizm etkisi bulunmaktadır. Animizm ve natürizmin ana hatlarından beslenen şamanizmin, tanrıları ve bu tanrıların görevleri vardır. Şamanizm'de demir, toprak, ateş, su ve ağaç olmak üzere beş kutsal unsur vardır (Uraz,1994: 209). Şamanlığı yayan kişilere “şamanist”, Şamanizm'i temsil edenlere “şaman” adı verilir. “Şaman”a Altaylılarda “Bakşı” denilmektedir. Bakşı, “üstad”, “sanatkâr” anlamlarını taşımaktadır (Rahman, 1996:147). Şamanlığın tarihsel gelişimine bakıldığında ise en eski Şamanlığın Orta Asya Moğollarındaki ve Sibirya'daki Şamanlığın olduğudur. XI. yy'da El Biruni, Buda dininin esasen Şamanî kökenli olduğunu savunmuştur. El Biruni'nin insanların önce tümünden Şamanî olduklarını “arzin Şamanî kısımlarını işgal ettiklerini” inanç sistemlerinin esas kökeninin Asya'da aranması gerektiğini eserlerinde savunduğunu görüyoruz (Şener,2000: 12). Şamanlık toplumsal yapıya göre oluşmuş dinsel bir inançtır. Şamanizm esas olarak sihir ve büyüye dayanır. Şamanizm'de hayat; gök, yer ve yeraltı şeklinde düşünülmüştür. Bu inanca göre kâinat üst üste katlardan oluşmuştur. Ve bu katlardan diğerine geçmek için Şamana ihtiyaç vardır. Şaman, Gök Tanrı tarafından bu göreve getirildiğine yani gizli güçlerle donatıldığına, tanrı ile insanlar arasında aracı olduğuna, bazı tanrısal nitelikler, gizli belgeler taşıdığına inanılır (Yaşar, 2008:88). Şaman da bu geçişi sağlayabilmek için büyük bir güç harcamak zorundadır. Yeryüzünde insanlar yaşar, gökyüzünde iyiler, iyi ruhlar bulunur. Yeraltında ise kötüler, kötü ruhlar bulunur. Kötü ruhların tanrısının adı Erlik'tir. Günümüzdeki ifadesiyle şeytandır. Erlik insanları kendisine kurban kesmeleri için en ağır hastalıkları ve salgın hastalıkları gönderir. Eğer insan kurban kesmezse onu ölümle ceazlandırır, canını alır ve yer altı âlemine götürür. Ve onu bir mahkemede yargıladıktan sonra kendine uşak, hizmetkâr yapar. İyi ruhların tanrısına da Ülgen adı verilmiştir. Ülgen gökkuşağının yaratıcısıdır. Ayrıca Ülgen gök cisimlerini

hareketlendirip yönetir, gök gürültüsünü oluşturur, yıldırım düşürür ve Tanrı tükürüğü(yağmur)nü başlatır. Bu tanrıların aileleri vardır. Akraları vardır. Şamanlar da gök ile yer arasında dengeyi kurmaya çalışan din adamlarıdır. Böylece ortaya çıkmış olan bu inanca Şamanizm adı verilmiştir. Bu inanç sisteminde insanlar ruhları tanıma kudretinde değillerdir. İyi ruhların insanlar üzerindeki olumlu ve kötü ruhların zararlı etkilerini yine ancak Şaman bilir. Kötü ruhların insanlara olacak zararlı etkilerini ancak Şaman engelleyebilir. Bunu ancak Şaman başarabilir. Bu inanışa göre ölenin ruhu öteki dünyada türlü engellerle tehlikelerle karşılaşacaktır. Şaman da olağanüstü güçlere sahip olduğundan onu bu tehlikelerden koruyacak olan kişidir. Ancak Şamanlıkta bir cennet tasavvuruna rastlanmaz. Şamanlığa göre ahiretteki hayatın, dünyadaki hayattan farklı bir yanı yoktur. Can bir sinek gibi ölürken ağızdan çıkar ve öteki dünyaya gider (Meydan Larouse, 1990: 857).

Bu inanışa göre yeryüzünde ve gökyüzünde meydana gelen çeşitli doğa olaylarının sebebi birtakım ruhlar ve tanrılardır (Şener,2000: 53). Uygurlar bu yüzden gök gürlediği zaman haykırmalarla birlikte göğe ok atarlarmış.

1.2. İlâhi Olmayan Dinlerde Cennet

1.2.1. Hinduizm İnancında Cennet

Hint dinlerinde ruhun ölümsüzlüğüne inanılır. Ölüm sonrası hayat ile ilgili ilk bilgilerin, kutsal kitaplardan biri olan, “Rig-Veda”da bulunduğu vurgulanmaktadır (Budda, 1935: 55; Şahin, 1993: 375). Ölen kişinin ruhunun öbür âlemde günahkârları yakan fakat iyilerin geçmesine izin veren iki ateş arasından geçeceği ifade edilir. Bu iki ateş arasından geçebilen ruhun, ahiret yolculuğunda, önünde iki yol olduğu vurgulanır. Bu yollardan birinin Brahma’ya, diğerinin ise, dünyada yapmış olduğu iyiliklerin karşılığında ödül olarak aldığı, güzelliklerin yaşanacağı, “Nandana” adındaki gökyüzü cennetine gittiği belirtilir. Brahma’ya giden ruhun, orada ebedi kaldığı, “Nandana” adındaki semavi cennete gidenin ise, dünyada yapmış olduğu güzel işler oranında bir süre kalabildiği ifade edilir (Budda, 1935: 57; Sarıkçıoğlu, 1999: 152). “Nandana”da ilah “Yama”nın hüküm sürdüğü, diğer tanrılarla ataların olduğu belirtilmiştir (Şahin, 1993:375). Ölen kişinin bu cennette, daha önce ölmüş olan anne, baba, eş ve çocuklarıyla buluştuğu ve aile bireylerinin birbirlerine kavuştuğu bildirilmiştir (Budda, 1935: 57). Bu cennette hastalık, sakatlık ve ölümün olmadığı vurgulanmıştır. Burada “soma” ırmakları, süt, bal ve şarapların aktığı ve meyvelerin de çeşitli ve çok bol

olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, parlak renkli ineklerin burada oturanların her türlü ihtiyaçlarını karşıladığı belirtilmiştir. Bunların dışında cennette, müzik ve eğlencenin de olduğu vurgulanmıştır. Hint kozmogonisine göre bu cennetin göğün üçüncü katında bulunduğu açıklanmıştır. Buradaki hayatın, şehvânî zevklerle geçen, maddi bir hayat olduğu ifade edilmiştir (Budda, 1935: 57). Salih olarak ölen kişinin ruhunun, iyi olan davranışlarının oranında bir ödül olarak, tanrılarla birlikte gökte bulunan bu cennette, kısa veya uzun bir süre kalabildiği, daha sonra yeniden başka bir bedende dünyaya geldiği belirtilmiştir (Sarıkcıoğlu, 1999: 152).

Alevilikte *de''ruh göçü ve don değiştirme''* gibi ifadelerle tenasühü çağrıştıran yaklaşımlar vardır. Bu anlayışa göre insanlar öldükten sonra yeniden bedenlenerek dünyaya gelirler. Nitekim Hacı Bektaş Veli aslında Hz.Ali'den başkası değildir. Alevi/Bektaşilerde güçlü bir ahiret inancı vardır. Ancak bir kez dirilme hususunda bazı tereddütlerin yaşandığını bunun da temel olarak *'ruhun başka bir bedende şekil değiştirerek dünyaya gelebilme.'* anlayışından kaynaklanmaktadır. (Güngör, 2007:182).

Hint folklorunda bu cennetin dışında yeryüzünde Meru dağının üstünde ve kendisinden dört nehrin çıktığı bir cennetin varlığından da söz edilir (Şahin, 1993: 375). Hint dinlerine göre, amelleri kötü olan ruhların, ya hemen başka bir bedenle yeniden dünyaya gelerek ceza çektikleri veya çok uzun sürecek yeraltı cehenneminde azap gördükleri ifade edilmiştir (Sarıkcıoğlu, 1999: 152). Hinduizme göre ölümden sonra ruhların ceza gördükleri yer, “Naraka-loka” veya “Naroloka” (alt dünya) diye isimlendirilmektedir (Harman,1993: 227; Türk Ansiklopedisi, 1960: 96). Onlara göre cehennem, yirmi sekiz bölüme ayrılır. Günahkârlar cehennemde, kızgın kumlar üzerinde yürürler. Kaynar sıcaklıktaki yemekleri yer, baykuş, karga vb. alıcı kuşlar tarafından hırpalanırlar. Cehennemde suçluların işledikleri suça karşın görececekleri ceza da, ceza mekânları da farklıdır. Örneğin, yemininden dönenler “rurava” bölümünde, inek kesmiş olanlar caniler ve çapulcular “rodha” bölümünde, sarhoşlar ve hırsızlar “sukara” bölümünde ceza görürler (Türk Ansiklopedisi, 1960: 96). Hinduizmde cehennem, ebedi olmayıp, işlenilen suç oranında ceza çekilen, arınma yeridir. Cezasını çekip arınan ruh yeniden bir bedenle dünyaya döner (Sarıkcıoğlu, 1999: 152; Harman, 1993: 227). Ruh göçü (tenasüh) çemberinden kurtulanlar ise, Hinduizm’de “Brahma”ya kavuşarak tanrılarla birlikte gökte bulunan cennette otururlar. Burada ebedi kurtuluş ve mutluluğa ererler (Budda, 1935: 57).

1.2.2. Budizm İnancında Cennet

Budizm’de de ruhların ölümsüzlüğüne inanılır. Ruhların bir bedenden başka bir bedene geçerek yeniden dünyaya gelmesi, demek olan, tenasüh inancı bu dinde de kendini gösterir (Sarıkcıoğlu, 1999: 177; Budda, 1935: 258). Bu dinde ahiret inancı mevcut olduğu belirtilir. Dünyada yararlı işler yapıp, erdemli yaşayan insanların, öldükten sonra bu erdemli yaşayışlarına karşılık olarak, cennetle ödüllendirmenin olduğuna, erdemli hayatın zıddı bir yaşayışla ömrünü geçirip ölenler için de cezalandırmanın varlığına inanıldığı ifade edilir (Harman, 1935: 225; Şahin, 1993: 375). Budizm’e göre, salih kişiler öldüklerinde, derecelerine göre semavi cennetlerin birinde tanrılarla birlikte kalıp eğlenirler. Bu mutluluk cennetlerinde ebedi kalmak söz konusu değildir. Kişi, dünyadaki güzel davranışları oranında semavi cennette kısa veya uzun bir süre kalabilir. Daha sonra başka bir bedenle yeniden dünyaya gelir. Hatta bu cennette Tanrılar bile sonsuz olarak kalmazlar (Tümer ve Küçük,1988:195;Sarıkcıoğlu,1999: 177).

Budizm’de semavi cennetlerin dışında, Meru dağının tepesinde olduğuna inanılan, başka bir cennetten de söz edilir. Mutluluk ülkesi olan ve “Sukhavati” denilen bu cennetin özellikleri olarak ise, mücevherlerle süslenmiş ağaçların olması, şakrak ötümlü kuşların bulunması, cennetliklerin zevklerine uygun olarak suların soğuk ya da sıcak olarak akması ve bu cennetin daimi bir yeşillik içinde olması vb. güzellikler zikredilmiştir (Şahin, 1993:375). Japon geleneğinde ise bu sayılan cennetin benzeri olan cennete “Ame” denilmiş ve bu cennetin olağanüstü güzellikte bir bahçe olduğu belirtilmiştir (Şahin, 1993: 375).

Budizm’de bu dünyada kötülük yapıp çirkin bir hayat sürenlerin öldükten sonra cezalandırılacağı inancının olduğu daha önce belirtilmişti. Budizm’e göre suçluların öldükten sonra cezalandırılması, ölen kişinin ruhunun, ya çok nefret ettiği başka bir varlığın bedenine girdirilerek dünyaya yeniden gönderilmesi (Budda, 1935: 258) ya da cehenneme atılması şeklinde olacağı ifade edilmektedir (Harman, 1993: 225). Budizm’e göre yedi cehennem vardır ve bunlar, yerin altındadır (Harman, 1993: 225). Dünyada rezil bir yaşam süren günahkârların ruhları, suçlarının oranlarına göre bu cehennemlerde çok çeşitli işkence görmek suretiyle cezalandırılırlar. Cehennemlerdeki ceza çeşitleri olarak, cehennemliklerin parçalanması, kor gibi kızdırılmış ateşli silahlarla kesilmesi, suçluların ezilmesi ve ağaçlara asılıp yakılması vb. işkence türleri belirtilmiştir (Harman, 1993: 225). Budizm inancında, cennette de cehennemde de tenasüh (ruh

göçü) inancı gereği, ebedi olarak kalınmaz. Cehennem suçluların bir arınma yeridir. Ruhlar tenasüh döngüsünden kurtulduklarında ebedi yaşama ve mutluluğa kavuşurlar. Budizm’de ebedi kurtuluşa ve mutluluğa kavuşma, “Nirvana”ya ulaşmakla mümkün olur (Budda, 1935: 258; Sarıkçıoğlu, 1999: 177).

Çin inançlarında ise, ölümden sonra ceza ve mükâfat olmadığı için cennet ve cehennem inancı yoktur (Türk Ansiklopedisi, 1960: 97).

Uzak doğuda bulunan, Andaman adalarındaki ilkel kabilelerin inanışlarına göre ise, iyilerin ruhları yerle gök arasında bir köprüden geçerek cennete ulaşır. Kötülerin ruhları da soğuk bir yere ayrılır ve orada soğukla cezalandırılır. Bu kabile inanışına göre, cehennemde cezalandırma ebedi değildir. Günahlarından arınan bütün ruhlar eski durumlarına dönerek yeni bir dünyada sürekli olarak yaşarlar (Şahin, 1993: 375).

1.2.3. Yezidi İnancında Cennet

Yezidiler İran ve Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşamış/yaşayan dini-sosyal gruplardandır. Yezidiler, zaman zaman farklı konu başlıkları altında gündeme gelmelerine karşın Türkiye’de fazla tanınmamaktadırlar.

Yezidilerin fazla tanınmama sebepleri arasında topluluğun kendi arasında sürdürdüğü dışa kapalı yapısı nedeniyle haklarında yeterince bilgi elde edilmemesi sayılabilir (Taşkın,2005:13).

Bu bölgede varolagelmiş bütün dinlerin tesirinin görüldüğü Yezidilik, hem ismi hem de tarihi açısından günümüze kadar tartışıl原因miştir. Yezidilerle ilgili bilgilerin kaydedilmesi daha çok Osmanlı Devleti dönemine rastlar (Taşkın, 2005:18).

Bu inancın sistematize edicisi Şeyh Adiy bin Müsafir’dir. Şeyh Adiy, Müsafir bin İsmail’in oğludur. Musafir bin İsmail, Adiy’in doğduğu yıllarda Lübnan’da antik Baalbek’in güneyinde ve Bekaa Vadisi’nin yamaçlarında kurulmuş olan Baytifar/Kirbet Kanafar Köyü’nde yaşamını sürdürmekteydi. Soyu, Emevi Halifesi Mervan El Hâkim’e dayanan bir din adamıydı (Yaşar, 2008:33).

Şeyh Adiy bin Müsafir’in El-Hakkari unvanını alması, onun Laleş’e yerleşmesinden sonra Hakkarili Kürtlerin onu desteklemesiyle beraber ortaya çıkmıştır. Adiy bin Müsafir 1116 yılında medrese arkadaşı Abdulkadir Geylani ile beraber hacı olmak için Mekke’ye gidişinin dışında yaşamının sonuna kadar Laleş Vadisi’nde sürdürmüştür (Yaşar, 2008:33).

Yezidi kelimesinin kökeni ile ilgili çeşitli görüşler vardır. S.Bilgin, Yazata'dan geldiğini açıklamaktadır. Hayri Başbuğ ise, Yezidi dilinde değil, "Sultan Ezi", "Sultanİzi" şeklinde geçtiğinden dolayı Yezidilerin kendilerine "Ezidi/İzidi" dediklerini belirtip "Ezi" ve "İzi"ye karşılığında kullanıldığını belirtiyor (Kalafat,2012:170).

Yezidilerin Kitab-ı Cilve (Vahiy Kitabı) ve Mushaf-ı Reş (Kara Kitap) adlarında iki kutsal kitapları vardır. Yezidilikte zaman ve mekân ile sınırlı olmayan bütün her şeyi yaratan bir tek Tanrı inancı vardır. Tanrı yarattığı her şeyi idaresi altında tutar ve gözetir (Taşğın, 2005:30). Yezidi inancında bu kâinat nasıl yaratılmıştır? Bununla ilgili çeşitli görüşler vardır. Ancak biz kutsal kitaplarından olan Mushaf-ı Reş'te yer alan bilgilere kısaca yer vereceğiz. "...Sonra Tanrı Karadağ'a indi, haykırdı ve 30.000 melek yarattı ve onları göğe çıkarttı. Meleklerin kendisine 40.000 yıl ibadet etmesinden sonra, Tanrı Cebrail'e Âdem'i cennete yerleştirmesini söyledi ve Allah, Âdem'e buğdaydan başka bütün meyveleri yemesini emretti. Yüz sene sonra Melek Tavus, Âdem'in neslinin çoğalamayacağını Tanrı'ya söyleyince Tanrı ona tam bir hareket serbestliği verdi. Melek Tavus, Âdem'i yasaklanmış buğdayı yemeğe ikna etti; bunun neticesinde karnında bir açıklık bulunmayan Âdem, cennetten kovuldu. Ve Allah bir kuş gagası ile karnını yarıncaya kadar, müthiş ıstıraplar çekti. Yeniden geçen bir yüz sene sonra, Tanrı Cebrail vasıtası ile Âdem'in sol koltuk boşluğunun aşağı parçasından Havva'yı yarattı... Bunlardan yeryüzünde bir millet oluştu. Melek Tavus'ta hürmet edecektir ve Yezidi diye anılacaktır (Taşğın2005:21).

Yezidilik inancında Allah'ın yarattığı yedi melek vardır. Buna göre, Tanrı ilk olarak pazar günü en büyük Melek Azrail'i yani Melek Tavus'u yaratmıştır. Melek Tavus meleklerin başıdır. Pazartesi günü Melek Derdail'i yaratmıştır. Bu meleğin ruhunu Yezidi büyüklerinden Şeyh Hasan temsil eder. Tanrı salı günü Şeyh Şems suretinde görünen Melek İsrail'i, çarşamba günü Şeyh Ebu Bekr suretinde görünen Melek Mikail'i, perşembe günü Şeyh Sicaed-din suretinde görünen Melek Cebrail'i, cuma günü Şeyh Nasired-din suretinde görünen Melek Şemnaail'i ve son olarak cumartesi günü de Şeyh Fahrettin suretinde görünen Melek Nurail'i yaratmıştır (Taşğın, 2005:21).

Çağdaş Yezidilerde, tunçtan yapılmış dört adet "Melek Tavus" heykeli bulunmaktadır."Sancık" adı verilen ve Şeyh Adiy tarafından yapıldığına inanılan bu heykeller horoz şeklindedir. Bir kaide üzerine oturtulan horozların ayakları

yoktur.”Kavval”ve “Küçek” adı verilen Yezidi din adamları tarafından her yıl Yezidi köylerinde dolaştırılan bu Melek Tavus heykelleri, köylüler tarafından öpülerek tavaf edilmektedir. Sünni ve Alevi-Bektaşî cemaatlarca da bu horozun pek makbul sayıldığı bilinmektedir (Kalafat,2012:173).

Yezidilikte ayrıca tenasüh inancı vardır. Kitab-ı Cilve’de bu inancın açık bir şekilde gösteren ifadesi şöyledir:”Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi, ruhlarının tenasüh yoluyla bu dünyaya bir, iki veya üç defa gönderirim.” (Taşğın,2005:22). İyi bir insansa ruhunun başka insanlara, kötü bir insansa ruhunun hayvana geçtiğine inanılır (Turan,1993:83).

Ahret kardeşliği de olmazsa olmazlardandır. Ahiret kardeşi olanlar birbirlerinin her türlü halinden sorumlu olan kişilerdir. Bu kurum hem kadınlar hem de erkekler arasında olabilmektedir. Ahiret kardeşleri arasında da evlilik yasaktır. Bu ahiret kardeşliği inancı Alevi inancının önemli kurumlarından biri olan Musahiplikle benzerlik göstermektedir. Musahiplik kelime itibarıyla dünya ve ahiret (yol) kardeşliği anlamına gelmektedir. Hem madden hem de manen yani inanç boyutunda kardeş demektir. Daha açıkcası malı mala, canı cana katmaktır. Şeriat düzeyini aşp tarikat kapısına gelenler, yola girmenin ve yol sürmenin ilk adımı olarak musahip olurlar. Musahipler birbirinin günah ve sevabından sorumludurlar. Et ile tırnak gibi birbirine yakındırlar. Namus dışında, çocuklar da dâhil olmak üzere her şeyleri ortaktır. Hayatın iyi yanı gibi kötü yanını da paylaşırlar. Musahiplerden biri öldüğü zaman diğeri onun çocuklarına ve aile efratına bakmakla yükümlüdür. Musahiplik bir defa yapılır ve bir ömür boyu sürer (www.gencalevilerharekati.de/Inanc/musahiplik.htm).

Ahiret kardeşliği iki erkek arasında yapıldığı gibi kadınlar arasında yapılabilir (Taşğın2005:28).Ahiret kardeşleri öldükten sonra hangisi daha önce cennete girerse diğeri kurtarmak için çaba sarf etmesi de arzulanır (Yaşar,2008:163).

Yezidiler bizim anladığımız manada ne cennete ne de kötülük ilkesinin bir timsali olması gereken cehennem azabına inanırlar. Melek Tavus’un cehennemde 7000 yıl önce gözyaşlarıyla doldurduğu yedi testi ile cehennem ateşi söndürülmüştür. Cehennemi kötüler için bu dünyada muhtelif hayvan vücutlarında çekilen bir ıstıraptan; cenneti ise, semada bir yerden ibaret görürler.

1.2.4. İslamiyet Öncesi Araplarda Cennet

Her şeyden önce Kur'an insanlığa gelmiş ilahi bir mesajdır. Bu mesajın kendini insanlığa kabul ettirmesi ve insanlarca anlaşılıp kavranabilmesi için, onun geldiği toplum fertlerinin aralarında kullandıkları antlaşma vasıtası olan sembolleri kullanması kaçınılmazdır. Daha açık bir ifade ile Kur'an, ilk olarak Arapça konuşan bir topluma nazil olduğu için, doğal olarak onun dili de Arapça olmuştur. Getirdiği mesajların içeriği de genellikle o topluma yabancı değildir. Ölüm ötesi hayatın varlığı ve orada ödüllendirme ve cezanın bulunması anlayışı da o toplum tarafından bilinmeyen bir olgu olmasa gerektir. Kur'an'ın nazil olduğu ilk dönemlerde onu inkâr eden müşriklerin en fazla direndikleri ve kabullenmek bir yana, anlamak istemedikleri konuların başında kıyamet, öldükten sonra dirilmek, ahiret hayatı ve o hayatın safhaları olduğu ifade edilmektedir (Izutsu: 83; Paçacı, 1994: 62). Kur'an'ın ifadesine göre müşrikler, ahiret ve onun safhaları ile ilgili konulara olan itirazlarını alaycı bir üslupla şu şekilde dile getirirler: “Bu dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur; ölürüz ve yaşarız. Bizi öldüren yalnız zamandır derler...” (el-Câsiye, 45/24).

“Dedi ki, şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” (Yâsin, 36/78). “Hayat, bu dünya hayatımızdan ibarettir. (Kimimiz) ölürüz, (kimimiz) yaşarız; bir daha asla diriltilecek de değiliz.” (el-Mu'minûn 23/37).

“İlk ölümümüzden başka bir şey yoktur. Biz ayağa kaldırılıp diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız babalarımızı getirin.” (ed-Duhân, 44/34-35).

Müşrikler bu ifadeleri kullandıktan sonra “doğru söylüyorsanız babalarımızı getirin” diyerek meydan okuyorlar. Meydan okumakla da kalmayıp daha da ileri giderek ilahi mesajlar karşısında alaycı bir tutum takınarak “Evvelkilerin masalları” (elFurkân 25/5) demektedirler.

Mekke müşriklerinin ahireti inkâr etmelerinin pek çok nedeni olabilir. Izutsu onların bu uzlaşmaz tavırlarının temel nedenini; “*kabirden sonra hiçbir şey olmaz düşüncesinden doğan bir nihilizm*”⁶olarak değerlendirmek suretiyle şu yorumu yapmaktadır: “Bu nihilizm, Mekkeliler arasında bütün gayretiyle bu dünyada refah içinde yaşama arzusu şeklinde kendini göstermişti. Kısacası onlar, zeki, kabiliyetli

⁶ (Nihilizm: Hiççilik. Hiçbir değeri kabul etmeyen, inkârcı,, her şeye hayır diyen ahlaki anlamda hiçbir kural ve otorite tanımayan her şeyi inkar eden, siyasal anlamda toplumun birey üzerinde hiçbir baskısını kabul etmeyen, yerleşik düzeni bütünüyle yadsıyan ve her türlü siyasal düzeni yok sayan felsefi görüş (Akarsu, 1979: 92; Bolay, 1987: 188) .

tüccar ve dünya arzusuyla dolu iş adamları idiler. Gelecek hayata, ahirete ait hiçbir şey öğrenmek istemiyorlardı. Çünkü onlara göre böyle bir şey olamazdı. Mekkelilerin Kur'an'ın tekrar dirilme fikrine karşı olan bu olumsuz davranışları, ancak bu iş adamı olma zihniyetiyle izah edilebilir. Bu zihniyet onlarda, Kur'an'ın deyimiyle “*istiğna*” (*başına buyruk olma*) halini doğurmuştu.” (Izutsu,1985: 83). Kur'anî bir kavram olan “*cahiliye*” dönemi müşriklerinin, ölüm ötesi hayat hakkındaki itirazlarını belirten ifadelerine ve karşı çıkış nedenlerine işaret ettikten sonra, onların şiirlerinde, ölüm ötesi hayat için kullandıkları örnekleri yorumlamaya çalışalım. Cahiliyye toplumunun entelektüel kesimini oluşturan şairlerin bir kısmının şiirlerinde geçen öte dünyaya ait bu fikirleri, onların zihinsel yapılarının bir mahsulü mü yoksa inançlarının bir gereği mi olduğu hususu, açık değildir. Şiirlerde geçen bu fikirlerin bütün bir toplum tarafından paylaşılıp paylaşılmadığı da net bir şekilde ortaya konmuş değildir (Pak, 2001: 312). Cahiliyye döneminde yaşayan şairleri hanif olanlar ve olmayanlar şeklinde tasnif edip, hanif olmayan şairler arasında cennet cehennem, dolayısıyla öte dünya tasavvurunun kesinlikle bulunmadığını (Cevad Ali, 1993: 496) söyleyenler olduğu gibi, bir kısmında ise, bu düşüncenin var olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır (Izutsu,1985: 84).

Kur'an öncesi dönemde yaşayan insanların inançlarının hurafelerle dolu olması, çok tanrılı karmaşık bir İnanç sistemine sahip bulunmaları, sosyal ve hukukî anlamda güçlünün haklı olduğu bir zulüm sisteminin hâkim bulunması vb. pek çok nedenden dolayı, Kur'an o kültürü “*cahiliyye*” olarak adlandırmaktadır. (Âl-i İmran 3/154; el-Mâide 5/50; el-Ahzâb 33/33).

Cahiliyye dönemi şairlerinden Züheyr b. Ebî Sûlmâ (M.610) bir şiirinde şöyle demektedir:“İçinizde olanları Allah'tan gizlemeye ve gizli kalsın diye saklamaya kalkışmayın. Ne zaman Allah'tan herhangi bir şey gizlenecek olsa Allah onu bilir.” (Ergün,2006:19).

Ümeyye b. Ebî Salt ise, cennet ve cehennemden şu ifadeleriyle söz etmektedir. “Bu cehennem, isyankâr değildir. Suç işleyenler ise, cenneti göremezler.” (Cevat Ali, 1993: VI, 498).

“Cennette bal, süt, şarap ve buğday vardır onun bitkilerinin bittiği yer (toprak) ise, (çok) verimlidir.

Cennette elma, nar, muz ve içimi çok hoş, lezzetli ve soğuk sular vardır.” (Cevat Ali, 1993: 498).

Bütün bu örnekler, Kur'an nazil olmadan önce yaşayan Arapların tamamında olmasa bile, bir kısmında ölüm ötesi hayata dair bir fikrin varlığını ortaya koymaktadır.

Bu düşünce onlarda nasıl oluşmuştur? Sorusu çeşitli şekilde yorumlanmıştır. Bir kısım araştırmacılar, cahiliye dönemi şiirlerinde görülen ahiret hayatına dair bu fikirlerin, o dönemde yaşayan Arapların Şam, Mısır, Habeşistan, Yemen, Basra gibi şehirlere veya ülkelere ticaret maksadıyla gerçekleştirdikleri seyahatler vasıtasıyla veya komşuluk ilişkileri çerçevesinde birlikte yaşadıkları. Medine, Taif gibi Arabistan yarımadasındaki Yahudilerden ve özellikle Hristiyanlardan alınmış olabileceğini ifade etmişlerdir (Izutsu, 1985: 79). Müşteşriklerin hararetle savundukları bu fikre karşı çıkanlara göre ise, Kur'an öncesi dönemde yaşayan Araplar arasında, gerek Allah inancı, gerekse ölüm ötesi hayat fikri, onlara Hz. İbrahim'in dini olan "hanif" dininden kalma bir fikirdir. Asla Yahudilik ve Hristiyanlıktan alınma bir fikir değildir. İslam öncesi dönemde ve islamdan sonraki dönemde de Hicaz ve Kuzey Arabistan'da Yahudi ve Hristiyanların yaşadığı bir gerçektir. Arapların ölüm ötesi hayat hakkındaki fikirleri için dış etkenlerden daha ziyade, kendi inanışlarından yola çıkarak hüküm vermek daha tutarlı olacaktır. Sonuç olarak bu fikrin onlarda haniflikten kalma bir düşünce olduğunu söyleyebiliriz. Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit (İncil) olmak üzere bu konuda yapılan diğer çalışmalardan faydalanılarak incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İLAHİ DİNLERDE CENNET

2.1. Eski Ahit'te (Tevrat) Cennet

Tevrat'a göre iyi olsun, kötü olsun bütün insanların öldükten sonra aynı yere “şeol” adı verilen yere gidecekleri ya da ruhlarının hep mezarda kalacağı anlatılmaktadır (Cilacı,1995: 76). “Şeol” aynı zamanda, ölüm sonrası hayatı ifade etmek için de kullanılmaktadır (Taşpınar, 2003: 261). Orada kötüler eza etmekten el çekerler ve orada yorgunlar rahat bulurlar. Orada mahpuslar hep kaygusuzdurlar; Angaryacının sesini işitmezler. Küçük de büyük de oradadır; köle de efendisinin azadedir (Eyüp,3.17.18.19). Burası yerin derinliklerinde (Kutsal Kitap,2003,Tevrat, Yasanın Tekrarı, 32/22) ışığın girmediği karanlık bir mekândır (Eyüp, 10/21, 22 vd). Bulut dağılır ve gider, böylece ölümler diyarına inen bir daha çıkmaz. Artık evine dönmez ve artık yeri kendisini tanımaz (Eyüp, 7/9, 10). Tevrat'a göre şeol ölümlerin ortak bir mekânı olduğu “Çünkü bilirim, beni, ölüme ve bütün yaşayanların toplanacağı eve götüreceksin”(Eyüp,30/23). ifadesiyle açıklanmaktadır. Aynı zamanda burası iyilerin rahat ettiği kötülerin ise eziyet gördüğü yer olarak belirtilmektedir. Eski Ahit'te cennet, “aden bahçesi” anlamında “*Gan Eden*” tamlamasıyla ifade edilmektedir (Tekvin, 2.8.10.15;3/24; 4/16).Eski Ahit'te cennetin yaratılışı şöyle anlatılmaktadır: “Ve RAB Allah şarka doğru Aden'de bir bahçe dikti ve yaptığı adamı oraya koydu. Ve RAB Allah görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. Ve bahçeyi sulamak için Adenden bir ırmak çıktı ve oradan bölündü ve dört kol oldu. Birinin adı Pışon'dur; kendisinde altın olan bütün Havila diyarını kuşatır ve bu diyarın altını iyidir; orada ak günnük ve akik taşı vardır. Ve ikinci ırmağın adı Gihon'dur; bütün kuş ilini kuşatan odur. Ve üçüncü ırmağın adı Dicle'dir; Aşurun önünden akan odur. Ve dördüncü ırmak Fırat'tır. Ve RAB Allah adamı aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu.” (Tekvin, 2.8.9.10.11.12.13.14.15). Tevrat'ta Hz.Adem ile Hz.Havva'nın cennetten çıkarılışı bir yasak meyvenin yenilmesi ile olmuştur. Yenilmesi yasak olan meyve olayının Kur'an-ı Kerim'de de geçtiğini görmekteyiz.⁷ Bu kısmı ile aralarında

Bu konuda geniş bilgi için bk. YILDIRIM, Suat (2002), Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, Anadolu Yayınları, İzmir.

bir benzerlik olduğu gibi farklı yönler de vardır. Ve RAB Allah'ın yaptığı bütün kır hayvanlarının en hilekârı olan yilandı. Ve kadına dedi: Gerçek Allah: Bahçenin hiçbir ağacından yemeyeceksiniz dedi mi? Ve kadın yılanı dedi: Bahçenin ağaçlarının meyvesinden yiyebiliriz; fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvesi hakkında Allah ondan yemeyin ve ona dokunmayın ki ölmeyesiniz, dedi. Ve Yılan kadına dedi: Katiyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün o vakit gözleriniz açılacak ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. Ve kadın gördü ki ağaç yemek için iyi ve gözlere hoş ve anlayışlı kılmak için arzu olunur bir ağacı ve onun meyvesinden aldı ve yedi ve kendisi ile beraber kocasına da verdi o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler ve incir yaprakları dikip kendilerine önlükler yaptılar. Ondan yeme diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi? Ve adam dedi: *“Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim.”* Ve RAB Allah kadına dedi: *“Yılan beni aldattı ve yedim. Böylece RAB Allah, onu Aden bahçesinden kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı ve adamı kovdu.”* (Tekvin, 3.1.2.3.4.5.6.7.11.12.13.14.23.24).ifadeleriyle anlatılmaktadır. Yahudilikte insanın bu dünyada yaptığı iyi işlerin karşılığını, hem bu dünyada, hem de fazlasıyla ahirette alacağı belirtilmektedir (Taşpınar,2003:294).Talmut'ta cennetin bu dünyaya benzemediği, bu dünya hayatında olduğu gibi cennette yeme, içme, cinsel ilişki vb. bedeni hazların olmadığı belirtilerek, salihlerin orada başlarına bir tac takarak ilahi huzurun ihtişamını seyredecekleri ve yiyeceklerinin bu şekilde manevi olacağı ifade edilmektedir. Bundan dolayı ahirette salihlerin melekler gibi olacakları ve ahiret hayatının da ruhanî bir hayat olacağı belirtilmektedir (Taşpınar, 2003:301).

Cennetin, boyut olarak çok geniş olduğu ve yedi ayrı bölümden oluştuğu ve Tanrı'nın cennete girmeye izin verdiği kimselerin, kulluk derecelerine göre cennetin bölümlerine yerleştirilecekleri vurgulanmaktadır (Taşpınar, 2003: 302). Onun ayrı ayrı olan her bir bölümüne girecek salih insanları birbirinden ayıran özelliklerin olduğu belirtilerek, bu özelliklerin her birine ise, Mezmurlar'ın bir sözünün işaret ettiği zikredilmektedir (Mezmurlar, 140/4, 13; 84/4; 4/3; 15/1). Cennetin yedi bölümünün adları ise, *“huzur, avlu, ev, çadır, mukaddes dağ, Rab'bin dağı ve mukaddes makam”* olarak açıklanmaktadır (Taşpınar, 2003: 302). Cennetin yeri hususunda Yahudilikte ortak bir inancın bulunmadığı, Yahudilerden bazılarının, onun yerde olduğuna, bazılarının ise gökte olduğuna inandıkları belirtilmektedir (Şahin, 1993: 375). Orta Çağ yahudi din bilginlerinin yazdığı tevatrat yorumları olan Midraşlarda cennet ve cehennem

tasvirlerine bolca yer verildiği ifade edilmektedir (Şahin, 1993: 376). “Aden cenneti (Bahçesinin yakuttan iki kapısı vardır. Her birini altmış bin adet görevli melek beklemektedir. Meleklerin yüzlerinde, gökkubbede olduğu gibi ışklar parıldar. Salih bir kimse teşrif ettiğinde, mezarda iken giydiği elbiseleri üzerinden çıkarırlar ve yerine şerefle bezenmiş, sekiz kat entari giydirebilirler. Başına da iki taç takarlar. Bunlardan bir tanesi mücevher ve incilerle, diğeri de parvaim altınıyla süslenmiştir. Eline sekiz adet mersin ağacı verirler ve şu çağrıyı yaparlar: ‘Hadi git, sevinçle rızkını al.’ Salih kimseyi, etrafı sekiz yüz çeşit gül ve mersinle çevrili derelerin aktığı bir yere girdirirler. Burada herkes, şerefiyle mütenasip olarak, kendi şahsına ait bir odaya sahip olur. Buradan dört nehir çıkmaktadır. Bunlardan sırasıyla; süt, şarap, belsem ve bal akmaktadır. Her odanın üzerinde bir altın asma vardır ve bu asmayı da her biri venüs gezegeni gibi parıldayan, otuz altı inci süslemektedir. Her bir odada üzerinde inci ve mücevherlerin olduğu bir masa vardır. Her bir salih kişiye altmış melek hizmet etmektedir. Bu melekler onlara şöyle derler: ‘Hadi git, sevinçle baldan tat. Zira sen kendini bala benzeten Tora ile meşgul etmiştin. Hadi git, yaratılıştaki altı günden beri üzüm halinde saklanan şaraptan iç, zira sen kendini şaraba benzeten Tora ile işledin’. Aden cennetinde ikamet edenlerin en az güzel olanları, Yusuf ve R. Yohanan’a benzerler. Onlar için gece yoktur. Onlar için üç çağ mevcuttur. Birinci çağda salih kişi, adeta bir çocuk gibi olur ve çocuklar için ayrılmış olan bölüme girer ve burada onların oyunlarını paylaşır. İkinci çağ, gençlik çağıdır. Bu çağda, gençlerin olduğu bölüme girer ve orada onlarla birlikte eğlenir. Üçüncü çağ ise, büyük yaştaki olgunluk çağıdır. Bu çağda, yaşı olgun kimselerin olduğu yere girer ve onlarla birlikte eğlenir (Taşpınar, 2003: 304). Aden cennetinin her bir köşesinde, seksen bin çeşit ağaç yer almaktadır; bunların en az değerli olanı bile, bu dünyadaki bütün güzel kokulu bitkilerden daha narindir. Her bir köşesinde altmış bin görevli melek, bir ağızdan güzel nağmeler terennüm ederler.

Merkezde hayat ağacı vardır ve dalları, Aden cennetinin tamamını kaplar; her birinin tadı ve görünüşü farklı beş yüz bin çeşit meyve verir. Ağacın üstünde muazzaz bulutlar yer alır. Dört bir yandan esen rüzgârlar, ağaçtaki çiçeklerin kokusunu dünyanın bir ucundan diğerine taşır. Bu ağacın altında ise, Tora’yı açıklayan, hikmet sahibi kimselerin talebeleri vardır. Bu talebelerden her birinin bir yıldızdan, diğeri güneşten ve aydan yapılmış ikişer odaları vardır. Odalar arasında buluttan perdeler vardır. Bu perdelerin arkasında ise Aden vardır...” (Taşpınar, 2003: 305).

Ağaç kültü, Türk kültürünün mitolojik dönemi için de oldukça önemlidir. Türk düşüncesi, yaratılmışlığı izah ederken ağacı, bu hadisenin ana motifi olarak gösterir. Türk düşüncesine göre ilk insan yaratıldığında dokuz dallı bir ağacın altında yaratılmıştır. Tanrının insanla muhatap olduğu yer dokuz dallı ağacın altıdır (İnan,1995: 13). Mitolojik dönem Türk düşüncesinde kutsal(mübarek) ağaç, Tanrı'ya ulaşmanın yoludur. Yani Tanrıyla insan arasında bir vasıtaadır. İnanca göre kutsal dağlar gibi kutsal ağaçların da başları insan gözüyle görülmeyecek şekilde göğe doğru uzanmakta ve Türk düşüncesine göre gökte olduğu farz edilen ve bir ışık âleminde ibaret olan cennete ulaşmaktadır (Sakaoğlu, Duymaz,2002:140). Ayrıca Manas Destanı'nda çocuğu olmayan kadınların kutsal elma ağacının altında oynamaları ile çocuklarının olacağı belirtilmiş olup, Uygur mitolojisinde de Uygurların iki nehrin ortasında kalan bir ağaçtan türediği anlatılır. İslami düşüncede de Tuba ağacı önemlidir ve evrenin üst sınırlarında büyür. Peygamber geleneğinde Tuba cennette Tanrı' nın diktiği ve kendi ruhunu üflediği ağaçtır. İbni Arabî bu ağacı şöyle açıklar; makrokozmetik açıdan Kozmik Dağ'ın tepesinde büyüyen Kozmik Ağaç'tır. Tüm kozmos ağaç olarak görülebilir böylece kökleri, gövdesi, dalları ile semboller dünyasını, arketipler (ilkörnekleri) dünyasını ve bu dünyayı kapsar. Makrokozmetik tezahürü ile mikrokozmetik biçim içinde saklıdır. Bilgeliliğin sembolüdür. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetnamesi'nde Tuba ağacından şöyle bahseder:” *Cenab-ı Hak Sidre-tül-münteha'da (cennetlerin üstünde beyaz inci gibi bir boşluk) sarı altından büyük bir ağaç yaratılmıştır ki buna Tuba Ağacı derler. Gövdesi altındandır, dalları kırmızı mercandan, yaprakları yeşil zümrüttendir. Meyveleri şekerdendir ve sonsuz dalları cennet köşkleri üzerine sarkmıştır ve sayısız meyvelerini Cennet ehli toplar ve zevk duyar. Sidre-tül-münteha ile Arş-ı azam arasında 70 bin perde yaratılmıştır. Taki Sidre'de bulunan melekler Arş'taki nurdan yanmasınlar.*”(www.bakirkoy.aktifelsefe.org.).

Cehennem sözcüğünün kökeni İbranicede “*Ge-Hinnom*” olarak ifade edilmiştir. Bu sözcüğün, MÖ yaklaşık 1-2. yy. civarında Yahudi kaynaklarında kötülerin öldükten sonra gidecekleri yeri belirtmek üzere kullanıldığı ifade edilmektedir (Taşpınar, 2003: 309).Ve böylece cehennem Yahudi inancına göre günahkârların azap göreceği yer olarak ifade edilmektedir.

Günah işleyen Yahudiler için azabın ebedi olduğu, Tevrat'ta “Ve çıkacaklar ve bana karşı günah işlemiş adamların leşlerine bakacaklar çünkü onların kurdu ölmez ve

onların ateşi sönmez ve bütün beşerin menfuru olacaklar (İşaya,66/24) ifadeleri ile açıklanmaktadır.

Tevrat'ta cehennem, “Günlerim az değil mi? Artık kes ve beni bırak da biraz ferah bulayım, gitmeden önce, oradan geri gelmeyeceğim yere; karanlık ve ölüm gölgesi diyarına, koyu karanlığa benzeyen karaltı diyarına, ölüm gölgesi ve düzensizlik diyarına, o yere ki orada ışık koyu karanlık gibidir (Eyüp, 10/20-21-22). “ *Eğer ölümler diyarını evimdir diye bekliyorsam, eğer yatağımı karanlığa serdimse; eğer çukura: Babamsın sen, Kurda: Anam ve kız kardeşimsin dedimse... Ölümler diyarınının kapılarına inecek, toprakta birlikte rahata erdiğimiz zaman.*” (Eyüp, 17/13-14-16). ifadeleriyle anlatılmaktadır. Bir başka bölümde ise, Tanrı'nın gücü ifade edilirken “*Allah'ın derinliğini bulabilir misin? Kadirin sonuna erebilir misin? Gökler kadar yüksektir ne edebilirsin? Ölümler diyarından derindir ne anlayabilirsin? Ölçüsü dünyadan uzun ve denizden geniş.*” ifadeleri kullanılmıştır (Eyüp, 11/7-8-9). Bu ifadelerden cehennemin, çok karanlık bir yer olduğu dünyadan büyük olduğu anlaşılmaktadır. Tevrat'ın tefsiri olan Talmud'da cehennemin yedi ismi olduğu açıklanmaktadır. Bu isimlerin ise; “Şeol” (Ölümler Diyarı), (Yunus 2/2), “Abaddon” (Helak Yeri), “Şahat” (Ölümler Diyarı), “Bor Şaon” (Helak Çukuru), “Tit Ha-Yevan” (Batak Çamuru), “Tsalmevet” (Ölüm Gölgesi) ve “Aşağıdaki Diyar” (Mezmurlar, 88/11; 16/10; 40/2; 107/10) olduğu ifade edilmektedir. Bu isimlerin dışında cehennemin isimleri olarak, “Ge-Hinnom” ve “Tofet” isimleri de zikredilmektedir. Ge-Hinnom izah edilmişti. Tofet ise, Eski Ahit'te, “Tofet çoktan hazırlandı, Evet kral için hazırlandı evet kral için hazırlandı; onu derinletti ve genişletti; onun yığını ateş ve çok odundur; onu RABBİN soluğu bir kükürt seli gibi tutuşturuyor.” (İşaya, 30/33) ifadeleriyle açıklanmaktadır. Talmut'ta cehennemin üç kapısının olduğu, mekânının batıda bir yerde bulunduğu, cehennemin girişinin dar olduğu, içinin ateş, duman ve odunla dolu bulunduğu, geniş ve derin bir yer olduğu, ifade edilmektedir (Taşpınar, 2003: 312). Derin çukur, zifiri karanlık, kargaşa ve kaosun olduğu bir yer olarak tanımlanan cehennemde azap türleri olarak ateş, kaşıntı, dondurucu soğuk, kükürt kokusu açıklanmaktadır (Taşpınar,2003:314). Bunların dışında ise, karanlıkta yalnız bırakılma ve susuzluk da cehennemde azap türleri olarak zikredilmektedir (Harman,1993:226). Yahudi inancına göre günahkâr insanlar, işkence görmeleri için cehennemin fırınlarına atılacaklardır (Eliade, 2003: 305). Günahı az olanlar, orada on iki ay ceza görecekler, büyük günah işleyenler ise, cehennemde ebedi olarak kalacaklardır (Şahin, 1993: 226). Azabın, ruh ve bedene birlikte uygulanacağı

kanaati hâkimdir. Cehennem azabının kişilerin işlediği günahlara göre sürelerinin olduğu ve günahkârların işlenen suçlara mütenasip cehennemin yedi bölümünden birine atılacağı belirtilmektedir (Taşpınar, 2003: 314). Cehennemde işkencenin, dünyada günah işleyen organdan başlanacağı vurgulanmaktadır. Haftanın bazı günlerinde azaba ara verileceği açıklanmaktadır.

Cehennemin hiçbir zaman sönmeyeceğini ileri sürenler olduğu gibi belli bir zaman sonra onun yok olacağını ifade edenlerin de olduğu belirtilmektedir (Taşpınar, 2003: 316). Sonuç olarak Yahudilikte de insanın bu dünyada yapmış olduğu güzel davranışların âhirette ödüllendirileceği, işlemiş olduğu günahların da mutlaka cezalandırılacağı inancının bulunduğu görülmektedir. Ancak Yahudilikteki cennet ve cehennem fikrinin ne zamandan beri var olduğu, başka dinlerden Yahudiliğe bu konuda bir tesirin olup olmadığı hususu öteden beri münakaşa konusu olmuştur. Bunlardan bazıları İran dinindeki cennet ve cehennem kavramlarının sonradan Yahudiliğe geçtiğidir.

2.2. Yeni Ahit'te (İncil) Cennet

Ahiretle ilgili bilgilere, diğer dinler ve mitlerde olduğu gibi Yeni Ahit'te de rastlamaktayız. Yeni Ahit'teki bu bilgilerin, gözle görülemeyen Tanrıya imanın temellendirilmesi için geçtiğini ifade edebiliriz.

Ahret hayatıyla ilgili bilgilerin başında, bu dünyada insan davranışlarının karşılığı olarak verilecek ödül veya ceza diye adlandırılan, cennet ve cehennemle ilgili bilgiler gelmektedir. Cennet, İsa'nın yolunu izleyenlerin ve ona inananların ulaşacakları mutluluk ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Bazı simgesel yorumlara göre ise cennet, bir mekânın ismi değil, İsa ile paylaşılan bir yaşam biçimi olduğu vurgulanmaktadır (Ana Britanica, 1987: 462). Cennetin Yeni Ahit'te geçen adları; “*Tanrı Egemenliği*” (Matta, 19/24; Markos, 9/46, 10/23, 12/34, 14/25; Luka, 6/20, 7/28, 9/10, 18/25, 22/18; Elçilerin İşleri, 20/25), “*Baba'nın Egemenliği*” (Matta, 26/28), “*Göklerin Egemenliği*” (Matta, 5/3, 10, 19, 20), “*Tanrının Konutu*” (Esinleme, 21/3), “*Baba'nın Evi*” (Yuhanna, 14/1–4), “*Sonsuz Yaşam*” (Yuhanna, 17/3; Pavlus'un Romalılara Mektubu, 2/7; Yuhanna'nın I. Mektubu, 5/13), “*Göksel Konut*” (Pavlus'un Korintlilere II. Mektubu, 5/1-3) olarak ifade edilmiştir.

Yeni Ahit'te cennetin yerinin gökte olduğu zikredilmektedir. Bu pasajlardan bazıları şöyledir: “*O gün sevinin, zıplayın, çünkü gökteki ödülünüz büyüktür.*” (Matta,

5/12; Luka, 6/23), “Tanrıyı övmeye başladılar... ‘gökte esenlik, en yücelerde yücelik olsun’ diyorlardı” (Luka, 20/38), “Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisiler’inkini kat kat aşmadıkça, göklerin egemenliğine asla kavuşamazsınız.” (Matta, 5/19), “Benden ötürü insanlar size sövüp zulmettikleri, yalan yere size karşı her türlü kötü sözü söyledikleri zaman, ne mutlu size. Sevinin, sevinçle coşun. Çünkü göklerdeki ödülünüz büyüktür.” (Matta, 5/11; Luka, 6/23). Bu pasajlardan cennetin yerinin gökte olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu ifadelerin cennetin yüceliğine binaen söylenen mecazî ifadeler mi, yoksa gerçek manada söylenen ifadeler mi olduğu hususu kesin değildir. Zira başka bir pasajda bu dünyanın yıkılıp yeni bir yeryüzü ve gökyüzünün kurulacağı, burada tanrı konutunun olacağı, Tanrının insanlarla birlikte yaşadığı ifade edilerek, bu mekânın Kudüs olduğu ve surlarının çok değerli taşlar ve madenlerle yapıldığı belirtilmektedir (Esinleme, 21/1-5). Burada zikredilen Kudüs şehrinin yeni oluşturulacak yeryüzünde olması, cennetin mekânı hususunda daha önceki ifadelerle çelişen bir görüntü ortaya çıkarmaktadır. İncil’de cennet konusu, Kur’an’da olduğu gibi ayrıntılı bir şekilde anlatılmamaktadır. Kur’an’da cennet konusu araştırmamızın ileriki bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde izah edileceğinden burada bu konuya yer verilmeyecektir. İncil, cenneti gökte tanrıyla birlikte olmak ve sonsuz bir yaşam sürmek olarak ifade ederken cennet nimetlerini, sembolik bir anlatım ve çeşitli benzetmelerle ayrıntıya da girmeden açıklamaya çalışır. Bu benzetmelerden biri de “köle efendi ilişkisi”dir. Efendisinin buyruklarını yerine getiren ve ona boyun eğen kölenin, onun memnuniyetine mazhar olacağı ve bu nedenle de “efendisinin şenliğine” katılacağı ifade edilir. Yine başka bir pasajda ise “buğday ve delice” benzetmesiyle iyi ve kötüye bu dünyada bir zaman tanındığına, dirilişe ve herkesin yaptığının karşılığını göreceğine ve iyilerin, buğdayların ambara alındığı gibi, cennete konulacağına işaret edilmektedir (Matta, 13/24 -43). Bir başka benzetme ise dünya evlerinin bir çadıra benzetildiği pasajdır. Dünyadaki çadırların dayanıksız olduğu ve hemen yıkılabileceği ama inananlar için Tanrı’nın hiç yıkılmayan sonsuza dek duracak olan, “göksel konut”lar hazırlayacağı vurgulanmaktadır.” (Pavlus’un Korintlilere II. Mektubu, 5/1–3).

Bu benzetmelerin dışında, “tohum” (Matta, 13/1–23; Markos. 4/3–8; Luka, 8/4–8.) “hardal tanesi” (Matta, 13/31–34; Markos. 4/30–32; Luka, 13/18–21), “gizli hazine ve inci” (Matta, 13/44–46) ve “ağ” (Matta, 13/47 -52) benzetmeleriyle konu açıklanmaya çalışılmaktadır.

Cennet nimetleri olarak İncil’de, “*sonsuz yaşam*” ve “*Tanrı’yla birlikte olma*”nın yanında, *insanoğlunun, Tanrı’nın çocukları olması ve insanın melek haline gelmesi, onun bir daha ölmeyeceği ve sonsuza kadar yaşaması, zikredilir.*” (Matta, 22/30; Markos, 12/25; Luka, 20/35). İncil’de cennette yaşanılacak çok şey olduğu belirtilmekle birlikte, bu yaşanacak şeylerin mahiyetleri hakkında bilgi verilmemektedir (Yuhanna, 14/1-4). Bunların dışında İncil’de cennet tasvirinin en açık bir şekilde yapıldığı bölüm, “*esinleme*” (vahy) bölümüdür. Bu bölümde, yeryüzü ve gökyüzünün yıkılıp yok edileceği ve yeniden yerin ve göğün yaratılacağı, burada Tanrı’nın konutunun olacağı, buraya yaşam kitabında adları yazılı olanların alınacağı, Tanrı’nın bu insanlarla birlikte yaşayacağı, burada acı, ıstırap, gözyaşı, yas ve ölümün olmayacağı belirtilmektedir (Esinleme, 21/3,4). Burada, Yeni Ahit’in ifadesiyle “ölümlü bedenle ölümsüz hayata varis olunamayacağı” gerçeğinden hareketle, beden ölümsüzlüğe varis olacak biçimde diriltilecektir (Pavlus’un Korintliler’e I. Mektubu, 15/35–52; Esinleme, 21/1-5). Bu yeni mekânı İncil, yeni Kudüs olarak adlandırmakta olup, bu yeni şehrin surlarının çok yüksek olduğunu ve bu surların yeşim, safir, alaca akik, zümrüt, beyaz akik, kırmızı akik, sarı yakut, gök (mavisi) zümrüt, zebercet, sarıca zümrüt, gök (mavisi) yakut ve mor yakut gibi değerli taşlardan yapıldığını belirtilmektedir (Esinleme, 21/10-21). Bu şehrin on iki kapısının olduğu ifade edilerek, kapıların her birinin inciden olduğu zikredilmektedir. Bu şehrin yollarının cam saydamlığında saf altın olduğu belirtilmektedir. Bu şehirde, mabedin olmadığı, ışıktandırma için güneş ve aya gereksinim bulunmadığı, Tanrının görkeminin (nurunun) onu aydınlatmaya yeteceği ve burada gece olmayacağı vurgulanmaktadır (Esinleme, 21/22, 23). Bu yerde Tanrının ve İsa’nın tahtının bulunduğu ve tahtın her birinin altından billur gibi ırmağın çıktığı, bu yaşam ırmağının şehrin ortasından geçtiği belirtilmektedir (Esinleme, 22/1, 2). Susuzların karşılıksız sulandığı bu ırmağın iki tarafında on iki çeşit meyve üreten ve her ay meyvesini veren yaşam ağacının bulunduğu ve Tanrı ve oraya girenlerin orada sonsuza dek egemenliklerini sürecekleri ifade edilerek (Esinleme, 22/1-5), cennetin en geniş anlamda tasvirinin yapıldığı görülmektedir (Esinleme, 21/10-27; 22/1-5). Kur’an’ın aksine, İncil’e göre cennette evlilik yoktur. İnsanlar cennette ne evlenir ne de evlendirilirler. Onların orada gökteki melekler gibi oldukları belirtilmektedir (Matta, 22/30; Markos, 12/25; Luka, 20/35).

Dinler tarihi incelendiğinde, ister beşeri ister ilahi olsun hiçbir dinin, insan davranışları karşısında tarafsız kalmadığı görülecektir. İncil’de de her insanın iyi veya kötü olan davranışının mutlaka Tanrı katında karşılığının verileceği ifade edilmektedir.

Davranışların bu denli karşılıklarının belirlenmesi ahiret âleminde bir yargılanma neticesinde ortaya çıkacaktır. İncile göre bu dünyada yapılan davranışlar, işlenen fiiller ve söylenilen sözlerin bir kitapta kaydedilmekte olduğu ve yargılanmanın buna göre yapılacağı belirtilmektedir (Esinleme, 20/11, 12). Nasıl ki iyiliğin karşılığı daha önce de belirtildiği üzere Tanrı’nın huzuruna kabul ve onunla birlikte sonsuz hayat sürmek ise, kötülüğün karşılığı da cezalandırılmadır. Cehennem dediğimiz bu mekânın adı, İncil’de farklı farklı isimlendirilmiştir. Bu adlandırma bazen “ölüler diyarı” (Matta, 11/23–24; Luka, 10/15), bazen “*sonsuz dek sürececek koyu(zifiri) karanlık*” (Matta, 8/12–13; 25/30; Yahuda’nın Mektubu, 7, 23; Petrus’un II. Mektubu, 3/17), bazen “*dipsiz derinlik*” (Esinleme,17/8; 20/1), bazen “*sonsuz azap*” (Matta, 26/4; Markos, 9/44), bazen “*sönmez ateş*” (Matta, 18/8; 26/46), bazen “*kızgın fırın*” (Matta, 13/42; 14/50), bazen de “*cehennem ateşi*” (Matta, 18/9) olarak, ifade edilmiştir. Bunların dışında “İncil’de “diş gıcirtısı, gazap, sıkıntı ve elem”(Matta, 8/12, 13; Luka, 13/29) vb. cehennemi anlatan ifadeler de yer almaktadır. Ancak bu ifadeler cehenneme isim olmaktan ziyade, onun azabının dehşetini ve korkunçluğunu niteleyen sıfatlar olması muhtemeldir.

Cehennemin mekânsal olarak nerede olduğu hususunda, İncil’de açık bir ifade yoktur. Ancak bazı sembolik anlatımlar mevcuttur. Tövbe etmeyen kentler bölümünde

“...Ya sen, ey Kafernahum, göğe mi çıkarılacaksın? Hayır. Sen ta ölüler diyarına kadar ineceksin... Sana şunu söyleyeyim yargı günü Sodom diyarının hali, seninkinden daha dayanılır olacak” (Matta, 11/23–24; Luka, 10/15) ifadesi, buna bir örnektir. Bu anlatımlara dayanarak mekân olarak cehennemin yerinin, cennetin aksine aşağılarda bir yerde olduğunu söyleyebiliriz.

İncil’e göre insan, davranışlarına ve söylediği söze göre muamele görecektir. O, bu durumu, “...Ağız yürekten taşanı söyler. İyi insan içindeki iyilik hazinesinden iyilik çıkarır. Kötü insan da içindeki kötülük hazinesinden kötülük çıkarır. Size şunu söyleyeyim, insanlar söyleyecekleri her boş söz için yargı gününde hesap verecekler.

Kendi sözlerinizle aklanacak, yine kendi sözlerinizle suçlu çıkarılacaksınız” (Matta, 12/34–37) ifadeleriyle açıklamaktadır. İncil’de insanların işleyeceği her günah ve edeceği her küfrün bağışlanabileceği, ancak tanrıya karşı yapılacak küfrün asla

bağışlanmayacağı belirtilmektedir. “...Kutsal Ruh’a karşı yapılan küfür, ne bu çağda ne de gelecek çağda asla bağışlanmayacaktır. Öyle biri asla silinmeyecek bir günah işlemiş olur.” (Matta, 12/31,32; Markos, 3/29; Luka,12/10). Bir kardeşine hakaret edip onu aşağılamanın cezası cehennem ateşidir (Matta, 5/22). Din bilginlerinin, başkalarına öğüt verdikleri güzellikleri kendilerinin yapmamalarını, riyakârlık etmelerini ve peygamberleri öldürmelerini İsa, “Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler” diyerek kınar ve “Sizi yılanlar, engerek soyu, cehennem cezasından nasıl kaçacaksınız” diye tehdit ederek, yukarıda ifade edilen suçların kişiyi cehennemlik yaptığını belirtmektedir (Matta, 23/3–7,29–33; Luka, 12/46-49). Bunların dışında inançsızlık, putperestlik, adam öldürme, cinsel ahlaksızlıkta bulunma, büyücülük yapma, yalancılık, bencilik, haksızlığın peşinden gidip gerçeğe uymamak vb. davranışların kişiyi cehenneme götüreceği ifade edilmektedir (Pavlus’un Romalılara Mektubu, 2/5-10; Pavlus’un Selaniklilere II. Mektubu, 1/6-10; Esinleme, 21/8).

Yukarıda belirtilen suçları işleyenlerin cehenneme atılacakları ve orada değişik biçimde azap türlerine maruz kalacakları belirtilmektedir.

İncil’de belirtilen azap türlerine gelince bunlar, Tanrının yaşam kitabında adı olmayanların dışlanması (Matta, 8/ 12,13), gece gündüz hiç sönmeyecek olan ateşe atılmak (Esinleme, 21/10), kükürtle yanan ateş gölüne atılmak, kızgın fırınlara sokulmak (Matta, 13/4142; 14/ 49,50), elleri ayakları bağlanıp, zifiri karanlık olan, dipsiz bir kuyuya atılmak (Yahuda’nın Mektubu, 5–7), biçiminde ifade edilmektedir.

Kur’an’da olduğu gibi İncil’de de cehennemde azap türlerinden ateş motifi ön plana çıkmaktadır. Cehennemde cehennemliklere devamlı işkence edileceği, orada sürekli sıkıntı, ıstırap, acı, elem, gözyaşının ve -yine İncil’in ifadesine göre- “dişgıcirtısının” olacağı vurgulanmaktadır (Matta, 24/51; Luka,13/29; Pavlus’un Selaniklilere II. Mektubu, 1/6–10). İncil’de bu azapların sürekli ve sonsuza dek süreceği belirtilmektedir (Pavlus’un Selaniklilere II. Mektubu,1/6–10; Esinleme, 21/10).

Aynı zamanda azabın hem bedene, hem de ruha aynı anda yapılacağı ifade edilmektedir. Bu durum “bedeni öldüren ama canı öldürmeye gücü yetmeyenden korkmayın. Hem canı hem de bedeni cehennemde mahvedecek güçte olan Tanrı’dan korkun” biçiminde açıklanmaktadır (Matta, 10/28). Azabın beden ve ruha birlikte yapılacağı fikrini, ahiretteki dirilişin beden-ruh birlikte olacağını belirten, İncil pasajları desteklemektedir. “Tanrı içinizde yaşayan ruhuyla ölümlü bedenlerinize de yaşam verecektir.” (Romalılar, 8/11). Bu İncil pasajları, Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri

adlı eserde, “yaratılıŖta bir olan beden ile ruh, yeniden diriliŖte de birlikte olacaklardır,” biçiminde yorumlanmıŖtır (Pamir, 2000:251).

Yeni Ahit’e göre dünyada çekilen azabın ahirette günahlara kefarete olacağı ifade edilmektedir: “Eğer sağ gözün seni günaha sokarsa onu çıkar at. Çünkü vücudun bir üyesinin yok olması tüm vücudun cehenneme atılmasından daha iyidir. Eğer sağ elin seni günaha sokarsa onu kes at. Çünkü vücudun bir üyesinin yok olması tüm vücudun cehenneme girmesinden daha iyidir.” (Matta, 5/ 29,30; 18/8, 9).

Yeni Ahit’te anlatılan cehennem tasvirlerinden biri “dilenci ile zengin adam” pasajıdır. Hikâye, kısaca çok zengin olan bir adamın zevk, sefahat ve bolluk içinde yaşamını, buna karşılık Lazar adında fakir, vücudu yara bere içinde olan ve açlığını zengin adamın sofrasının artıklarından yiyerek gideren adamı konu alır. Bir gün fakir adam ölmüş, melekler onu alıp, İbrahim (as)’in yanına götürmüşler. Derken zengin adam da ölmüş ve gömülmüş. Ölüler diyarı olarak tabir edilen cehennemde zengin adam acı ve ıstırap çekerken, karşıda fakir olan Lazar’ı İbrahim’in yanında görür ve “Ey babamız İbrahim, acı bana” diye seslenir. “Lazar’ı gönder de hiç olmazsa parmağını suya batırıp dilimi serinletsin. Bu alevler içinde azap çekiyorum” demiş. İbrahim’de ona

“ Oğlum, yaşamın boyunca senin iyilik payını, Lazar’ın da kötölük payını aldığını unutma. Ŗimdi ise o burada teselli ediliyor. Sen de azap çekiyorsun. Üstelik sizinle bizim aramızda öyle büyük bir uçurum yerleŖtirilmiŖtir ki ne buradan size geçmek isteyenler size geçe bilir, ne de oradan kimse bize geçe bilir” (Luka, 17/19–26. Bu örnekle ilgili krş: el-el-A’râf 7/44–50) der. Bu anlatılan pasajda kısa da olsa bir cehennem manzarası çiziliyor. Alevlerin ortasında azap çekerek suya hasret giden bir adamın feryadı, cennet ile cehennem arasında büyük bir uçurumun olduğu, cennetliklerle cehennemliklerin birbirlerini görebildikleri ancak birbirlerine yardım edemedikleri bir tablo. Burada, daha önce mekân olarak cennetin gökte olduğunu ifade eden İncil cümleleriyle, cennet ile cehennemi yan yana getiren, bu bilgiler arasında bir çeliŖki göze çarpmaktadır. İncil’de en ayrıntılı cehennem tasviri, cennet tasvirinde de olduğu gibi, esinleme (vahy) babında geçmektedir. Burada, önce insanların bir araya toplanmaları ve yargılanma sahneleri anlatılmakta, kişilerin eylem ve sözlerinin kaydedildiği kitapların açılması ve bu kitaplarda yazılanlara göre yargılanmaları, ifade edilmektedir. Sonra Ŗeytanın, sahte peygamberin, ölümün ve ölüler diyarının, putperestlerin, zina, yalancılık vb. suçları işleyenlerin, ateŖ gölüne atıldıkları belirtilerek, cehennem tasvir edilmektedir.

2.3. Kur'an-ı Kerim'de Cennet

Cennet, dünyada Allah'a inanan ve ilâhi mesajlara kulak verip yaşamını erdemli⁸ bir şekilde sürdüren ve insanlığın yararına güzel işler yapanların ahirette ödüllendirileceği ebedî mutluluk yurdunun adıdır. Ölüm sonrası hayatta mükâfat ve ceza, dolayısıyla cennet ve cehennem hususundaki bilgilerin, islamın dışında kalan dinlerin kutsal kitaplarında çok açık ve net bir şekilde anlatılmadığı ifade edilmektedir (Şibay, 1997: 45). Çalışmamızın birinci kısmında da görüleceği üzere cennetin İslam'ın dışındaki dinler ve bu dinlerin kutsal kitaplarında Kur'an'da olduğu kadar net, ayrıntılı ve çok özendirici bir üslupla anlatılmadığı görülmektedir. Biz araştırmamızın bu kısmında Salihlerin ahirette girecekleri cenneti, Kur'an ekseninde inceleyeceğiz.

Cennet

Kur'an'da bulunan cennet kavramını doğru anlayabilmek için cennet kelimesinin Kur'an'daki kullanımlarının belirlenmesi gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cennet kelimesi müfret, tesniye ve cemi formunda yüz kırk yedi defa geçmektedir (Kara,2002:115). Mana bakımından bu kullanımları üç grupta toplayabiliriz.

Birincisi, kelime, dünyadaki bağ, bahçe ve bostanları ifade etmektedir ki bu anlamıyla, yirmi beş yerde geçmektedir (el-Bakara 2/265, 266; el-En'âm 6/99,141; erRa'd 13/4; el-İsrâ 17/91; el-Kehf 18/32, 33, 35, 39, 40; el-Mü'minûn 23/19; el-Furkân 25/8; eş-Şu'arâ 26/57, 134, 147; Sebe' 34/15, 16; Yâsin 36/34; ed-Duhân 44/25; Kâf 50/9; er-Rahmân 55/46; el-Kalem 68/17; el-Meâric 70/35; en-Nebe' 78/16).

İkincisi, kelime Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva'nın geçici bir süre iskân ettirilip daha sonra oradan çıkartıldıkları yeri belirtmek üzere kullanılmaktadır ki, altı yerde geçmektedir (el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19, 22, 27; Tâhâ 20/117, 121). Bu kullanımıyla cennetin, dünyadaki bir tür bahçe veya ahiretteki cennet olabileceği şeklinde farklı yorumlar bulunmaktadır. Buna göre, bu kısmı birinci kategoride veya bir sonraki kategoride değerlendirmek mümkündür.

Üçüncüsü ise, insanların dünyada yaptıkları güzel davranışlar ve faydalı işler dolayısıyla Allah'ın rızasını elde etmeleri sonucu ahirette kendilerine ödül olarak verilecek olan ve içinde ebedî olarak kalacakları saadet yurdunu ifâde etmektedir.

⁸ Erdemli insanın özelliği için bk. ATİK, M.Kemal (1992) ,Kur'an ve Çevre, Erciyes Yayınları, Kayseri.

Kelimenin Kur'an'daki kavramsal anlamı bu olup yüz on altı yerde geçmektedir. Bununla birlikte, kelimenin bütün anlamları üzerinde durmak konu bütünlüğü açısından uygun düşecektir.

2.3.1. Kuran-ı Kerim'de Cennet İle İlgili Ayetler

el-BAKARA: 25. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennet te tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcılarıdır.⁹

el-BAKARA: 35. Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik.

el-BAKARA: 38. Dedik ki: Hepiniz cennetten inin! Eğer benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler.

el-BAKARA: 82. İman edip yararlı iş yapanlara gelince onlar da cennet liktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.

el-BAKARA: 111. (Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.

el-BAKARA: 214. (Ey müminler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah'ın yardımı ne zaman! dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.

el-BAKARA: 221. İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir câriye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır.

⁹ Kur'an-ı Kerim'e yapılan atıflarda şu kaynaktan yararlanılmıştır: Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali(Hayrettin Karaman)TDVY,2012.

Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.

el-BAKARA: 265. Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra saredenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.

el-BAKARA: 266. Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.) İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size ayetleri açıklar.

ÂL-İ İMRÂN: 15. “(Resûlüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür.”

ÂL-İ İMRÂN: 133. Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!

ÂL-İ İMRÂN: 136. İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!

ÂL-İ İMRÂN: 142. Yoksa Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?

ÂL-İ İMRÂN: 185. Her canlı ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet gününü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metândan başka bir şey değildir.

ÂL-İ İMRÂN: 195. Bunun üzerine Rableri, onların dualarını kabul etti. (Dedi ki:) Ben, erkek olsun kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz- içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu mükâfat, Allah tarafındandır. Allah; karşılığın güzeli O'nun katındadır.

ÂL-İ İMRÂN: 198. Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah tarafından bir ikram olarak, altlarından ırmaklar akan, ebedî olarak kalacakları cennetler vardır. İyi kişiler için Allah katındaki (nimetler) daha hayırlıdır.

en-NİSÂ: 13. Bunlar, Allah'ın (koyduğu) sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennet lere koyacaktır; orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kurtuluş budur.

en-NİSÂ: 57. İnanıp; iyi işler yapanları da, içinde ebediyen kalmak üzere girecekleri, zemininden ırmaklar akan cennet lere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu (tatlı) bir gölgeye koyarız.

en-NİSÂ: 122. İman eden ve iyi işler yapanları, içinde ebedî kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennet lere koyacağız. Allah, (bu söylenenleri) hak bir söz olarak vâdetti. Söz verme ve onu tutma bakımından kim Allah'tan daha doğru olabilir?

en-NİSÂ: 124. Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennet e girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.

el-MÂİDE: 12. Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. (Kefil olarak) içlerinden on iki de başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç verirsiniz (ihtiyacı olanlara Allah rızası için faizsiz borç verirsiniz) andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkâr yolunu tutarsa doğru yoldan sapmış olur.

el-MÂİDE: 65. Eğer ehl-i kitap iman edip (kötülüklerden) sakınsalardı, herhalde (geçmiş) kötülüklerini örter ve onları nimeti bol cennet lere sokardık.

el-MÂİDE: 72. Andolsun ki "Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesîh'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesîh "Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcılar yoktur" demişti.

el-MÂİDE: 85. Söyledikleri (bu) sözden dolayı Allah onlara, içinde devamlı kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennet leri mükâfat olarak verdi. İyi hareket edenlerin mükâfatı işte budur.

el-MÂİDE: 119. (Bu konuşmadan sonra) Allah şöyle buyuracaktır: Bu, doğrulara, doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlara, içinde ebedî kalacakları,

zemininden ırmaklar akan cennet ler vardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur.

el-A'RÂF: A'râf sûresi Mekke'de inmiş olup, 206 (ikiyüzaltı) âyettir. 46. ve 48. âyetlerde A'râfta yani cennet ve cehennem ehli arasındaki yüksek bir yerde bulunan insanlardan söz edildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

el-A'RÂF: 19. (Allah buyurdu ki) : Ey Adem! Sen ve eşin cennet te yerleşip dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.

el-A'RÂF: 22. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara: Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nidâ etti.

el-A'RÂF: 27. Ey Âdemoğulları! Şeytan, ana-babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.

el-A'RÂF: 40. Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennet e giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!

el-A'RÂF: 42. İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklar.

el-A'RÂF: 43. (Cennet te) onların altlarından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: "Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler." Onlara: İşte size cennet; yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kıldınız diye seslenilir.

el-A'RÂF: 44. Cennet ehli cehennem ehline: Biz Rabbimizin bize vadettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenir. "Evet!" derler. Ve aralarından bir çağrıcı, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun! diye bağırır.

el-A'RÂF: 46. İki taraf (cennet likler ve cehennemlikler) arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde (girmeyi) umarak cennet ehline: "Selâm size!" diye seslenirler.

el-A'RÂF: 49. Allah'ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?" (ve cennet ehline dönerek): "Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz" (derler).

SEBE':15. Andolsun, Sebe'kavmi için oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı.(Onlara:) Rabbinizin rızından yeyin ve O'na şükredin. İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!

SEBE':16. Ama onlar yüz çevirdiler. Bu Yüzden üzerlerine Arîm selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.

el-A'RÂF: 50. Cehennem ehli, cennet ehline: Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin! diye seslenirler. Onlar da: Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır, derler.

et-TEVBE: 20. İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katında büyük dereceleri vardır. İşte 'kurtuluşa ve mutluluğa' erenler bunlardır.

et-TEVBE: 21. Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile, kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennet ler müjdeler.

et-TEVBE: 72. Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennet ler ve Adn cennet lerinde güzel meskenler vâdetti. Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur.

et-TEVBE: 89. Allah, onlara içinde ebedî kalacakları ve zemininden ırmaklar akan cennet ler hazırlamıştır. İşte büyük kazanç budur.

et-TEVBE: 100. (İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennet ler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.

et-TEVBE: 111. Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir va'addir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alış verişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.

YÛNUS: 9. İman edip güzel işler yapanlara gelince, imanları sebebiyle Rableri onları nimet dolu cennet lerde, alt tarafından ırmaklar akan (saraylara) erdirir.

YÛNUS: 26. Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet ehlidirler. Ve onlar orada ebedî kalacaklardır.

HÛD: 23. İnanıp da güzel işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenlere gelince, işte onlar cennet ehlidir. Onlar orada ebedî kalırlar.

HÛD: 108. Mutlu olanlara gelince, onlar da cennet tedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedî kalacaklardır. Bu (nimetler) bitmez, tükenmez bir lütuftur.

er-RA'D: 23.(O yurt) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır.

er-RA'D: 35. Takvâ sahiplerine vâdolunan cennet in özelliği (şudur): Onun zemininden ırmaklar akar. Yemişleri ve gölgesi sürekli. İşte bu, (kötülüklerden) sakınanların (mutlu) sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir.

İBRÂHİM: 23. İman edip de iyi işler yapanlar, Rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları ve zemininden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Orada (birbirleriyle) karşılaştıkça söyledikleri "selam" dır.

el-HİCR: 45. (Allah'ın azabından korkup rahmetine sığınan) takvâ sahipleri, mutlaka cennet lerde ve pınar başlarında olacaklar.

En-NEBE':14.15.16.Size tohumlar, bitkiler,(ağaçları) sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler yetiştirmek için üst üste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.

en-NAHL: 31. (O yurt,) girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennet leridir. Onlar için orada kendilerine diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takvâ sahiplerini böyle mükâfatlandırır.

en-NAHL: 32. (Onlar,) meleklerin, "Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin" diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir.

el-İSRA:91. "Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın."

el-KEHF: 31. İşte onlara, alt taraflarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın dîbâdan yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!

el-KEHF: 107. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır.

MERYEM SURESI: 60. Ancak tevbe edip, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimseler hariçtir. Bunlar, cennete, girecekler. Ve hiçbir haksıglağa uğratılmayacaklardır.

MERYEM SURESI: 61. O cennet, çok merhametli olan Allah'ın, kullarına giyaben vâdettiği Adn cennetleridir. Şüphesiz O'nun vâdi yerini bulacaktır.

MERYEM SURESI: 63. Kullarımızdan, takvâ sahibi kimselere verdiğimiz cennet işte budur.

TA HA SURESI: 76. İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfatı budur.

TA HA SURESI: 117. Bunun üzerine: Ey Âdem! dedik, bu, hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennet ten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersin!

TA HA SURESI: 121. Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. (Bu suretle) Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.

el-HAC: 14. Muhakkak ki Allah, iman edip iyi davranışlarda bulunan kimseleri, zemininden ırmaklar akan cennet lere kabul eder. Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar.

el-HAC: 23. Muhakkak ki Allah, iman edip iyi davranışlarda bulunanları, zemininden ırmaklar akan cennet lere kabul eder. Bunlar orada altın bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giyecekleri ise ipektir.

el-HAC: 56. O gün, mülk Allah'ındır. İnsanlar arasında hüküm verir. (Bu hüküm gereği) iman edip iyi davranışlarda bulunanlar Naîm cennet lerinin içindedirler.

el-MÜ'MİNÛN: 118 (yüzonsekiz) âyet olup Mekke'de nâzil olmuştur. Özellikle ilk âyetlerinde kurtuluşa eren müminlerin ibadetlerinden, ahlâki yaşayışlarından ve nâil olacakları uhrevî nimetlerden bahsedildiği için sûre "el-Mü'minûn" adını almıştır. Nitekim Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s. a.), bu âyetlerin inzâlini müteakip, "Bana on âyet indi ki, durumu bunlara uyan cennet e gidecektir" buyurdu ve bu sûrenin ilk on âyetini okudu.

el-FURKÂN: 10. Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan cennet leri verecek ve sana saraylar ihsan edecek olan Allah'ın şanı yücedir.

el-FURKÂN: 15. De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sahiplerine vâdedilen ebedilik cennet i mi? Orası, onlar için bir mükâfat ve (huzura kavuşacakları) bir varış yeridir.

el-FURKÂN: 24. O gün cennet liklerin kalacakları yer çok huzurlu ve dinlenecekleri yer pek güzeldir.

el-FURKÂN: 75. İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selamla karşılanacaklardır.

eş-ŞÛRÂ: 7. Şehirlerin anası (olan Mekke'de) ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik. (İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.

eş-ŞÛRÂ: 22. Yaptıkları şeyler başlarına gelirken zalimlerin, korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip iyi işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur.

eş-ŞUARÂ: 85. Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl.

eş-ŞUARÂ: 90. (O gün) cennet, takvâ sahiplerine yaklaştırılır.

ANKEBÛT: 58. İman edip güzel işler yapanları, (evet) muhakkak ki onları, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. (Böyle iyi) işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!

RÛM: 15. İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar, cennette nimetlere ve sevince mazhar olacaklardır.

LOKMAN SURESI: 8. Şüphesiz, iman edip de güzel davranışlarda bulunanlar için, nimetleri bol cennet ler vardır.

es-SECDE: 19. İman edip de, iyi işler yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.

FÂTİR: 33. (Onların mükâfatı), içine girecekleri Adn cennet leridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Orada giyecekleri elbiseleri de ipektir.

YÂSÎN: 26. Ona: Cennete gir" denilince. "Keşke, dedi, kavmim bilseydi!"

YÂSÎN: 55. O gün cennet likler, gerçekten nimetler içinde safa sürerler.

es-SÂFFÂT: 41.42.43.44. Bunlar için bilinen bir rızık, türlü meyveler vardır. Naîm cennetlerinde karşılıklı koltuklar üzerine kurulmuş oldukları halde kendilerine ikram edilir.

es-SÂFFÂT : 62. Şimdi ziyafet olarak, cennet ehli için anılan bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?.

SÂD: 50. Kapıları yalnızca kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.

ez-ZÜMER: 73. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennet e sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler.

ez-ZÜMER: 74. Onlar: Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş! derler.

el-MÜ’MİN: 8. Rabbimiz! Onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vâdettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan sensin!

el-MÜ’MİN: 40. Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.

FUSSİLET: 30. Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vâdolunan cennet le sevinin! derler.

ez-ZUHRUF: 70. Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete giriniz!

ez-ZUHRUF: 72 "İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur."

AHKAF: 14. Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır.

AHKAF: 16. İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennet likler arasındadırlar. Bu, kendilerine verilen doğru bir sözdür.

MUHAMMED SURESI: 6. Onları, kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır.

MUHAMMED SURESI: 12. Muhakkak ki Allah, inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennet lere koyar; inkâr edenler ise (dünyadan) faydalanırlar, hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir.

MUHAMMED SURESI: 15. Müttakîlere vâdolunan cennet in durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi

onlarıdır. Rablerinden de bağışlama vardır. Hiç bu, ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?

el-FETİH: 5. (Bütün bu lütuflar) mümin erkeklerle mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennet lere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur.

el-FETİH: 17. Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değildirler.) Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan cennet lere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratır.

KAF SURESİ: 9. Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek daneler bitirdik.

KAF SURESİ: 31. Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır; (onlardan) uzakta olmayacaktır.

KAF SURESİ: 32. İşte size vâdedilen cennet! Ki o, daima Allah'a yönelen (O'nun buyruklarını) koruyan.

ZÂRİYÂT: 15. Şüphesiz ki Allah'a isyandan sakınanlar, cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar.

et-TÛR: 17. Şüphesiz (kötülüklerden) korunanlar cennetlerde ve nimet içindedirler.

et-TÛR: 25. Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar:

en-NECM: 15. Cennet ü'l-Me'vâ da onun yanındadır.

el-KAMER: 54. Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarındadır.

er-RAHMÂN: 46. Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.

er-RAHMÂN: 48. İki cennet de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.

er-RAHMÂN: 54. Hepsi de örtüleri atlastan minderlere yaslanırlar. İki cennetin de meyvesinin devşirilmesi yakındır.

er-RAHMÂN: 62. Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır.

er-RAHMÂN: 64. Bu cennetler koyu yeşildirler.

el-VÂKIA: 11,12. İşte bunlar, Naîm cennetlerinde (Allah'a) en yakın olanlardır.

el-VÂKIA: 89. Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.

el-HADÎD: 12. Mümin erkeklerle mümin kadınları, önlerinden ve sağlarından, (amellerinin) nurları aydınlatıp giderken gördüğün günde, (onlara): Bugün müjdeniz,

zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennet lerdir, denilir. İşte büyük kurtuluş budur.

el-HADÎD: 21. Rabbinizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

el-MÜCÂDELE: 22. Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, iman yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennet lere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.

el-HAŞR: 20. Cehennem ehliyle cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli, isteklerine erişenlerdir.

es-SAFF: 12. İşte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi zemininden ırmaklar akan cennet lere, Adn cennet lerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.

et-TEĞÂBÜN: 9. Mahşer vaktinde sizi toplayacağı gün, işte o zarar günüdür. (Ancak) kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter, onu (ve benzerlerini), içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur.

et-TALÂK: 11. İman edip sâlih amel işleyenleri, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir Peygamber göndermiştir. Kim Allah'a inanır ve faydalı iş yaparsa Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah o kimse için gerçekten güzel bir rızık vermiştir.

et-TAHRÎM: 8. Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nûrları aydınlatıp gider de, "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin" derler.

et-TAHRÎM: 11. Allah, inananlara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O: Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar! demişti.

el-KALEM: 17, 18. Biz, vaktiyle ‘‘bahçe sahipleri’’ne bela verdiğimiz gibi, onlara da bela verdik. Hani onlar (bahçe sahipleri), sabah olurken (kimse görmeden) onu(mahsullerini) dev şireceklerine yemin etmişlerdi. Onlar da istisna da etmiyorlardı.

el-KALEM: 34. Şu da muhakkak ki, takvâ sahipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır.

el-H KKA: 21,22,23. Artık o,meyveleri sarkmı  yüce bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içindedir.

el-ME    : 35. İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar.

el-ME    : 38. Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor?

el-M        : 40. Onlar cennetler içinde sorarlar.

el-      : 12. Sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve (cennetteki) ipekleri lütfeder.

en-N        : 41.Şüphesiz cennet (onun) yeg ne barınağıdır.

et-TEKV  : 12,13. Cehennem tutu turulduğunda ve cennet yakla tırıldığında,

el-        : 13. İyiler muhakkak cennettedirler,

el-MUTAFF      : 22. İyiler kesinkes cennettedir.

el-B      : 11. İman edip sâlih ameller i leyenlere ise, zemininden ırmaklar akan cennet ler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

el-Ğ      : 10.Yüce bir cennettedirler.

el-FECR: 30. Ve cennetime gir.

el-BEYY    : 8. Onların Rableri katındaki m k fatları, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları Adn cennetleridir. Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Bu söylenenler hep Rabbinden korkan (O'na saygı gösterenler) içindir.

el-KEVSER: Kevser, çok nimet demektir; ayrıca cennette bir havuzun da adıdır.  diy t s resinden sonra Mekke'de inen bu s re 3 ( )  yettir. Erkek çocukları yaşamadığı için Peygamberimize müşrikler, nesli kesik manasına "ebter" dediler. S rede buna cevap verilmiştir.

Kur'ân'ın cennet tasvirinin canlı, ayrıntılı ve diğer inançlara oranla daha sistematik olduğu görülmektedir. Kur'ân, maddi unsurlarla betimlediği cenneti muhatapları için mutlak gaye değil, onların dünyada gerekle tirmelerini arzu ettiği güzel davranışlar ve ahl k  esasları teşvik için bir ödül olarak sunmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de cennet nimetlerinden söz eden âyetlerin bağlamaları hep  hl k 

ilkelerden, erdemli insanlardan ve cenneti hak edecek olan bu insanların özelliklerinden bahsetmektedir. Kur’ân’daki âyetlerde, mükâfatın kendisinden ziyade mükâfata götürecek davranışlar ön plana çıkarılarak muhatabın dünyada daha dikkatli, duyarlı olması ve daha bilinçli bir yaşam sürmesi bildirilmektedir.

Kur’ân, insanların bu dünyada iradeleri ile gerçekleştirdikleri güzel davranışlarının, Allah’a bağlılıklarının ve yapmış oldukları ibadetlerinin oranlarına göre Allah katında derecelendirileceklerini ve cennetle ödüllendirileceklerini vurgulamaktadır. Kur’ân, bu kimselere vaat edilen cennetin ebedî olduğunu, nimetlerinin sonsuz ve sınırsız bulunduğunu bildirmektedir.

2.3.2. Hz. Âdem’in İskân Ettirildiği Cennet

Yüce Yaratıcı insan denen türü yaratmayı murad edince, konuyu meleklerle paylaşmış ve onlara yeryüzünde bir halife var edeceğini açıklamıştır (el-Bakara 2/30).

Allah Âdem’i bir takım özelliklerle (el-Bakara 2/31) yaratarak meleklerin ona secde etmesini emretmiştir. Tüm melekler Âdem’e secde (boyun eğerken) ederlerken şeytan yaratılış cevherinin üstünlüğünü (el-A’râf 7/12) ileri sürerek Allah’ın bu emrini yerine getirmemek suretiyle Ona isyan etmiş ve Yüce yaratan tarafından cennetten kovulmuştur. Bunun üzerine şeytan Allah’tan Kıyamet gününe kadar insanları hak yoldan saptırmak için yaşama izini istemiş ve Allah da onu ve ona uyanları cehenneme dolduracağını belirterek, şeytana istediği izni vermiştir.

Şeytanı cennetten kovan Allah, Âdem’e, “Ey Âdem! Sen eşin ile birlikte cennete yerleş; orada ikiniz de dilediğiniz gibi bol bol yeyin. Ama şu ağaca asla yaklaşmayın” (el-Bakara 2/35) buyurarak, Âdem ve eşini cennete yerleştirmiştir. Şeytan rahat durmamış ve mesleğinde ilk icraata başlamıştır. İlk iş olarak, Allah tarafından yasaklanan ağacın ne sebeple yasaklandığı hususunda onları kuşkuya düşürmeye çalışmıştır. Kendisinin nasihatçi olduğuna yemin ederek onları inandırmak ve böylece onları ikna ederek yasak ağaca yaklaştırmak, bu eylemin neticesinde de Allah’ın emrini çiğnetmek suretiyle, O’na karşı günah işlemelerini ve onların da kendisi gibi cennetten kovulmasını sağlamıştır (el-Bakara 2/12–22; el-A’râf 7/11-24). Kur’an’da Hz. Âdem ve eşi Havva’nın “geçici olarak iskân ettirilip” daha sonra oradan çıkartıldıkları mekân ile ilgili olarak cennet kelimesi altı ayette geçmektedir.

Ancak cennet kelimesi bu bağlamda zikredildiği yerlerde hep mutlak olarak geçmektedir. Dolayısıyla bu cennetin sözlük anlamında belirtildiği gibi dünyadaki bir

bahçe anlamında bir cennet mi, yoksa terim anlamında zikredildiği gibi âhiret cenneti mi olduğu Kur'an'da açıklanmamıştır. Bu nedenle bu konuda pek çok tartışmalar yapılmış, akıl yürütülmüş, fikirler ve görüşler ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bu konuya ayrıntıya girmeden değinmeyi gerekli görmekteyiz.

“Biz, ‘Ey Âdem! Sen eşin ile birlikte cennete yerleş; orada ikiniz de dilediğiniz gibi bol bol yeyin. Ama şu ağaca asla yaklaşmayın ki kendilerine yazık edenlerden olmayasınız!’ demiştik” (el-Bakara 2/35).

“Ey Âdem! Sen, eşin ile birlikte cennete yerleş; orada ikiniz de dilediğiniz gibibol bol yeyin. Ama şu ağaca asla yaklaşmayın ki kendilerine yazık edenlerden olmayasınız!” (el-A'râf 7/19).

“Biz (ona): Ey Âdem! Bu hem senin hem de eşin için bir düşmandır. O halde, o, sakın sizi cennetten çıkarmasın; yoksa mutsuz olursunuz.” (Taha, 20/117).

Hiz. Âdem ve eşi Hiz. Havva'nın iskân ettirildikleri cennet hususunda Kur'ânî verilerden yola çıkarak şöyle bir değerlendirme yapabiliriz:

Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığına göre, Âdem ve eşi “cennet” olarak isimlendirilen bir mekânda oturmuşlar, orada canlarının çektiği her meyveden yiyerek bir hayat sürmüşler ve Allah'ın nimetlerinden diledikleri gibi yararlanmışlardır. Ancak, insanlığın atasının ve dolayısıyla insanoğlunun kendi benliği ve şeytan ile mücadele ve imtihan süreci de burada başlamıştır. Şeytan, Âdem ile Havva'yı aldatıp, Allah'ın onlar için koymuş olduğu yasağın ihlal edilmesi hususunda ilk mücadelesinde başarılı olmuşve onların cennetten çıkarılmasını sağlamıştır:

“Rabbiniz o ağaca yaklaşmanızı sırf ikiniz melek ya da ebedi kalıcılardan olmayasınız diye men etti.” (el-A'râf 7/20). Ayette sanki Hiz. Âdem'in melek olmak veya ebedilik arzusunda olduğu ve bunu da şeytanın bildiği, dolayısıyla onların bu zafiyetlerinden yararlanarak aldattığı vurgulanmaktadır. Demek ki insanın ölümden hoşlanmaması, ölümü arzulamaması ve sürekli ölümsüzlük için çabalamasının temeli buraya dayanmaktadır. Hiz. Âdem ile Havva yapmış oldukları bu olumsuz davranış dolayısıyla Allah'tan af dilemişlerdir. Fakat Yüce yaratıcı onlara birbirlerine düşman olarak yeryüzüne inmelerini ve orada belli süreye kadar kalıp geçinmeleri gerektiğini ve orada yaşayıp yine orada öleceklerini, kıyamet için yine orada diriltileceklerini bildirmektedir (el-A'râf 7/23–25). Kıssanın Kur'an'daki anlatımı özetle bu şekildedir.

Âdem'in iskân edildiği cennette ağaçların, yemenin içmenin, giysinin olduğu belirtildiği halde mahiyetleri açıklanmamıştır. Yine bu cennetin ebediyet cenneti olup

olmadığı da belirtilmemiştir. Ayrıca yeri de zikredilmemiştir. İslam bilginleri Âdem'in iskân edildiği cennetin yemişleri, yasak ağaç ve meyvesi, Âdem ve Havva'nın örtünmeye çalıştığı cennet yaprağı, bu cennetin dünyadaki bir bahçe mi yoksa ahiret cenneti mi olduğu ve yeri hususunda çeşitli görüşler ileri sürerek açıklamalarda bulunmuşlardır. Biz sadece bu görüşlerden cennetin mekânsal boyutu ve onun dünyada mı ahirette mi olduğu konusuyla ilgili olanları ele almakla yetineceğiz.

Cennet kelimesinin sözlük anlamından yola çıkarak, Âdem ile Havva'nın konulduğu cennetin yeryüzünde bir bahçe olduğunu ileri sürenler olmuştur. Bu görüşlerini ise özetle şu tür değerlendirmelerle temellendirmeye çalışmışlardır: Birincisi, ahiret cennetinde hiçbir yasak bulunmamaktadır. Dolayısıyla eğer Hz. Âdem'in ahiret cennetine konulmuş olması durumunda orada hiçbir yasakla karşılaşmamış olması gerekirdi. İkincisi, cennette günah söz konusu olmadığı halde Âdem ve Havva bulundukları yerde günah işlemiştir. Üçüncüsü, Kur'an'dan anlaşıldığına göre ahiret cennetinde kâfir bulunmayacaktır. Dolayısıyla, şeytanın orada iken kâfir olması (el-Bakara 2/34) ve oradan çıkarılması söz konusu olmamalıdır. Dördüncüsü, Kur'an'a göre cennet ebedidir ve oraya giren bir daha oradan çıkarılmayacaktır. Oysa Âdem ile Havva cennetten çıkarılmıştır. Bu yorumlardan hareketle, Âdem ile Havva'nın ahiret cennetinde değil de cennetin sözlük anlamına da uygun olarak dünyada bir yerde kaldıkları sonucuna varmışlardır. İmam Maturidi (ö.333/944) de bu cennetin bağlık bahçelik bir yer olduğu şeklindeki açıklamalarıyla buranın yeryüzündeki bir yer olduğu görüşüne katılmaktadır. Ancak yer tayini hususunun ise imkânsız olduğunu belirtmektedir (Bolay,1987: 360).

Ehl-i sünnetinin çoğunluğu ise Âdem ile Havva'nın geçici bir süre iskân edildikleri cennetin, Bakara 61. ayette geçen “*İnin*” anlamına gelen “*ihbitû*” kelimesinden yola çıkarak gökte olduğunu ifade etmişlerdir. Bazılarına göre ise bu iniş, yedinci semadan birinci semaya olmuş, diğer bir kısmına göre ise yeryüzüne olmuştur.

Bu iki görüşün dışında ise her iki iddianın mümkün olabileceğini ancak konuyla ilgili kat'î ve açık bir delilin olmaması nedeniyle kesin bir sonuca varılamayacağı görüşünü bildiren bilginler de vardır (Bolay, 1987:360).

Şeytanın Âdem ile Havva'ya yasak ağaçtan yedirmesindeki maksat avret yerlerini açığa çıkarmak değil, Allah'ın emrini çiğnetmektir. İbn-i Abbas, “Âdem ile Havva sanki bir elbise ile giyinmişler ve avret yerlerini örtmüşlerdi. Ne zaman ki haddi aşılar, bu elbise yok oldu ve mezkûr yerleri açığa çıktı. Bu durumu Cenâb-ı Allah,

“Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü.” ayetinde belirtmektedir.

Hız Âdem’in iskân edildiği cennet hakkında Elmalılı ise, “Âdem’in yeryüzüne inişi ve yeryüzünde ortaya çıkması akıl ve nakle daha uygundur. Huld (ebed) cennetinde devamlı oturmakla misafir olarak oturmak arasında fark vardır. “el-Cennetü” marife olmasından dolayı ahirette müminlerin girecekleri sevap yurdudur. Şimdi mevcut fakat dünyada görüşten gizlenmiştir.” değerlendirilmesini yapmaktadır.

Süleyman Ateş ise “Allah Âdem’i yeryüzünde yaratmıştır ki onu ve soyunu yeryüzünün halifeleri (birbirlerinden üreyen hükümdarlar-insanlar) yapsın. Bu yaratılmanın asıl amacı halifeliktir”, değerlendirmesini yapmaktadır. Yine o Âdem’in yeryüzünde yaratıldıktan sonra gökyüzünde bir cennete konulduğu düşüncesinin Kur’an’da belirtilmediğini, Âdem’in bulunduğu cennetin ebediyet cenneti olduğu varsayılrsa, bu sefer de Âdem’in ayetlerde belirtilen ebediyet arayışına kalkışmayacağı ve şeytanın ebediyet cennetine asla giremeyeceğini belirtmektedir.

Sonuç olarak Kur’an-ı Kerim’in altı ayetinde tekrarlanan bu cennetin mekân olarak yeri belirtilmemiş, mahiyeti hakkında da çok açıklayıcı bilgiler verilmemiştir. Ayrıca, bu cennetin ebediyet cenneti mi, dünya cenneti mi olduğu konusu da net bir şekilde ortaya konulmadığından bu konu tartışmalı bir mevzu olma durumundan kurtulamamıştır.

Âdem ve eşinin yerleştirildiği cennetin keyfiyeti ile ilgili tartışmalar, müminlere vaat edilen cennetin kıyametten önce ve şu an var olup olmadığına dair ortaya çıkan fikir ayrılıklarına da yansımış, söz konusu cennetin ahiret cenneti olduğunu söyleyenler için bu durum, onun şu an mevcut bulunduğuna delil gösterilmiştir. Ancak şunu belirtelim ki, söz konusu cennetin, Âdem ve eşinin ilk hayat serüvenlerinin anlatıldığı Kur’an pasajlarında zikredilişi, onun keyfiyeti ile ilgili bilgi verme amacına yönelik değildir. Bu cennetin dünyadaki bir bahçe mi yoksa ahiretteki cennet mi olduğunun tespit edilmesinin, ilgili ayetlerin taşıdığı mesaja sağlayacağı pratik bir katkı da bulunmamaktadır.

2.3.3. Kur’an’da Cennet İsimleri

Kur’an’da Salihlere ahirette ödül olarak verilecek ebedi mutluluk yurdunun pek çok isimleri zikredilmiştir. Bu isimler cennetin tamamını ifade eden isimler olduğu gibi onun bir bölümünü anlatan sıfat isimler de olmaktadır. Bu isimleri tek tek inceleyelim.

2.3.3.1. Cennet

Cennet, Allah'ın emir ve yasaklarına saygılı olan ve O'na karşı kulluk bilincini daima zihninde canlı tutan, yeryüzünde devam eden iyilik ve kötülüğün mücadelesinde daima iyilikten yana tavır alan insanlar için âhirette ödül olmak üzere Yüce Yaratıcı tarafından hazırlanan sonsuz mutluluk yurdunu, içindeki bütün “mekân ve imkânları” kapsayacak şekilde ifade etmek üzere Kur'an'da, hadislerde ve İslâm dinini anlatan eserlerde en çok kullanılan bir terimdir. İslâmî literatürde sonsuz âhret yurdundaki ebedî mutluluk ile ilgili vaatlerin, özendirici anlatım ve betimlemelerin genellikle “*cennet*” adı etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Edebiyat ve dil alanındaki eserlerde de daha çok bu kelimeye yer verilmektedir. Kur'an'da mutluluk yurdunu ifade eden diğer isimler tekil olarak geçtiği halde cennet kelimesi çok sayıdaki ayette “Cennât” şeklinde çoğul olarak zikredilmektedir. Bu incelik ise bize bu kelimenin saadet yurdunun belli bir bölümünü değil, tamamını ifade ettiğini göstermektedir (Topaloğlu,1993:376).

2.3.3.2. Dâru'l-Âhire

“Dâr” kelimesi sözlükte “ev, yurt, konak, saray, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan” anlamlarına geldiği (İbn Manzur, 1994: 298)gibi, “etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer” (Yazır,1979:423). anlamında da kullanılmaktadır. “Ahiret” ise, “son” anlamını ifade etmektedir. Buna göre, “Dâru'l-Ahire” terkihi varılacak “son yurt” demek olur. “Son yurt” şeklindeki salt anlamı düşünüldüğünde bu terkip hem cenneti hem de cehennemi kapsamaktadır. Buna göre, ahirette varılacak “son yurt” inananlar için cenneti, kâfir için ise cehennemi ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim incelendiğinde “ahiret” kelimesinin, günahkârlar için mahrumiyeti ve cezayı ifade ettiği, dünya ile karşılaştırıldığında onun daha hayırlı olduğu ve mümin için olumlu manada olmak üzere her iki anlamda da kullanıldığı görülür.

Kur'an'ı Kerim'de “*dâru'l-âhire*” tamlaması dokuz yerde geçmektedir. (el-Bakara 2/94; el-En'am 6/32; el-A'râf 7/169; Yusuf 21/109; en-Nahl 16/30; el-Kasas 28/77, 83; el-Ankebut 29/64; el-Ahzâb 33/29). Bunların dördünde “*dâru'l-ahire*”nin müttakiler için daha hayırlı olacağı(el-Enam 6/32; el- el-A'râf 7/169; Yusuf 12/109; enNahl 16/30), bir yerde de yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunluk etmek

istemeyenlere verileceği” (el-Kasas 28/77, 83) ifade edilmektedir. Bir başka yerde ise bu terkinin Şu Şekilde açıklaması yapılmaktadır:

“Bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir Şey değildir. Ahiret yurdu, işte asıl hayat (kalıcı yaşanacak yer) orasıdır.” (el-Ankebut 29/64) Bu ayette dünya hayatıyla ahiretin karşılaştırılması yapılarak, “dr’l-hire”nin zevkle yaŐanılabacak bir yer olduğu açıklanmakta ve ona teşvik edilmektedir. Başka bir ayette ise “dr’l-hire”nin muhsinler için büyük bir ödül olduğu ifade edilmektedir (el-Ahzab 33/29). Ahiretteki ödülün cennet ve onun nimetleri olduğu ise Kur’an’ın değişik ayetlerinde vurgulanmaktadır. “Dr’l-hire” kavramının geçtiği bir diğer ayette ise, Yahudi ve Hristiyanların “dr’l-ahire” (ahiret yurdu)nin yalnız kendilerine ait olduğunu ileri sürdükleri ifade edilmektedir (el-Bakara 2/94).

Bu kullanımlardan anlaşıldığı üzere, “dr’l-ahire” terkihi, ahiret hayatının olumlu kısmını ifade etmekte ve oranın inanç açısından olumlu vasıflara sahip olan insanlar için olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, “dr’l-hire”nin cenneti ifade ettiği açıktır.

“Dâru’l-hire” terkinin Kur’an’da yer aldığı âyetlerin bağlamalarını incelediğimizde bu kavramın cenneti ifade ettiği rahatlıkla görülmektedir. Bu âyetlerde âhirette kâfirlerin karŐılaŐacakları acı durumlar ortaya konulduktan sonra sahne deęiŐtirilerek dünyada güzel işler yapanlara karşılık olarak gzelliğlerin verileceği “ahiret yurdu”nun daha hayırlı olacağı belirtilmektedir (Nahl 16/30).

Ehli kitaptan Yahudilerin nankrlkleri, iyilikleri hep kendilerinden bilmeleri ve “ahiret yurdu”nu kendi tekellerinde görmeleri vurgulanmaktadır (el-A’râf 7/169). Yusuf kıssasının bitiminde müşriklerin geçmiş milletlerin başlarına gelen felaketlerden ders almaları gerektiği belirtilmekte ve Allah’a saygılı (muttaki) olanlar için “ahiret yurdu”nun daha hayırlı olduğu ifade edilmektedir. (Yusuf 12/109) O diyarın dünya hayatı ile karşılaştırılması (El-En’âm 6/32) hep “dâru’l-hire” terkihiyle ifade edilmektedir. Bütün bu kullanımlar buranın cennet olduğu ve bu terkinin de bu cennetin ismi olduğu sonucunu doğurmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de bu yurdun müminler tarafından arzu edilen bir yurt olduğu vurgulanarak (el-Kasas 28/77), ahiret yurduna bozgunculuk yapmayan, büyüklük taslamayan, ahlaki erdeme sahip olan, güzel davranan, muhsin ve muttaki kişilerin girecekleri ifade edilmektedir (el-Kasas 28/77-83; el-Ahzab 33/29).

2.3.3.3. Cennetü'l-Huld

“Cennet” ve “huld” kelimelerinden oluşan ve “ebedîlik cenneti” anlamına gelen bu terkip, cennetin sonsuzluğunu ifade etmek üzere cennete isim olmuştur. Cennetin kendisinin, nimetlerinin ebedî olarak devam edeceğini ve sakinlerinin orada sonsuza kadar yaşayacağını ifade etmektedir. Bu terkip Kur'an-ı Kerim'de yalnızca bir ayette geçmektedir. “De ki; bu mu iyi yoksa (Allah'ın azabından) korunanlara vaat edilen ebedî cennet (cennetü'l-huld) mi? Orası onlar için bir mükâfat ve gidilecek yerdir.” (elFurkân 25/15) Bekir Topaloğlu ayette geçen “Cennetü'l-huld” kavramının, cennetin bir ismi olmayıp, onun bir sıfatı olabileceğini belirtmektedir (Topaloğlu, 1993:376). Ancak cennetin isimleri de zaten onun bir özelliğini öne çıkararak cennete isim olmaktadır. Bu nedenle cennetin, nimetlerinin ve sakinlerinin ebediliğini vurgulayarak cennete isim olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu cennetin muttakilere vaat edildiği ve orada istedikleri şeyleri bulacakları ve orada ebedî kalacakları bunun da yüce Allah'ın bir vadi olduğu belirtilmektedir. (el-Furkân 25/15).

2.3.3.4. Dâru's-Selâm

Daha önce de ibelirtildiği üzere, “Maddi ve manevi afetlerde, hoşagitmeyenşeylerden korunmuş olma” manasına gelen “selam” kelimesi ile “ev, yurt, ülke” manalarına gelen “dar” kelimelerinden oluşmuştur (Kara,2002:118). Hiçbir olumsuzluğun yaşanmayacağı bir mekân olması bakımından cenneti ifade eden bir isim olarak Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir:

“Onlar için Rab'leri katında dâru's-selâm vardır. Yaptıkları güzel işlerden dolayı O, onların dostudur.” (el-En'âm 6/127).

“Allah dâru's-selâm'a çağırıyor.” (Yunus 10/25).“dâru's-selâm” terkibindeki “selam” sözcüğünün “selâmet ve kurtuluş” anlamları dikkate alınarak cennetin her türlü felaket, belâ, musibet, yok olma, fakirlik, hastalık, düşkünlük vb. hoş olmayan olgulardan uzak olmasından hareketle, ona “esenlik/selâmet yurdu” denilmiştir. Buna göre, dünyada bir hikmete binaen insana musallat olan felâket ve belâlar ile istenmeyen olaylardan gerçek anlamıyla kurtuluş ancak cennette mümkün olacaktır (er-Râğıb, 1986:351) .

Selam sözcüğünün geçtiği diğer ayetler çerçevesinde, barış ve esenlik yurdu olan “Dâru’s-selâm” ve onu hak eden Allah’ın kulları için Kur’an’da oluşturulan tablo şöyledir:

“Dâru’s-selâm”a giren müminlere melekler “selâm” diyecekler (er-Ra’d 13/24; en-Nahl 16/32), cennetlikler birbirlerine esenlik, dirlik ve afiyet temennisiyle “selâm” diye seslenecekler (İbrâhim 14/23). Orada cennetlikler selâm ile karşılanacaklar (elFurkan 25/75; ez-Zümer 39/73). Oraya girenler orada boş söz değil ancak esenlik/selam işitecekler (Meryem 19/62; el-Vâkı’a 56/26) birbirlerine orada sağlık ve esenlik dileycekler (Yunus 10/10; İbrâhim 14/23) kısacası hep güzel söz ve hoş bir karşılama ile karşılanacaklardır. Bu cennete mümin ve muttaki kullar esenlik, dirlik ve güven içinde girdirileceklerdir (el-Hicr 15/46).

Sonuç olarak, orada hiçbir belâ ve musibetin olmaması ve oraya girenlerin her türlü âfet, hastalık, fakirlik, ölüm vb. hoş olmayan durumlardan emin olmalarından ve cennetin de Allah’ın yurdu olmasından dolayı bu terkip cennete ad olmuştur demek mümkündür.

2.3.3.5. Dâru’l-Mukâme

Cennetin isimlerinden biri de “dâru’l-mukâme”dir. Bu terkip “dâr” ve “mukâme” sözcüklerinden oluşmaktadır. Dâr kelimesinin anlamı daha önce açıklandığından burada sadece “mukâme” sözcüğünün anlamı üzerinde kısaca durulacaktır. “Mukâme”, “bir yere yerleşme” anlamına gelmektedir.

“Dâru’l- mukâme” terkibi Kur’an’da yalnız bir yerde geçmektedir:

“O (Rab) ki lütfuyla bizi durulacak yurda (dâru’l-mukâmeye) yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk dokunur ve ne de orada bize bir usanç dokunur.” (Fâtır 35/35).

Sonuç olarak, cenneti ifade eden bu terkinin cennetin bir diğer adı olduğunu söyleyebiliriz. Zirâ terkinin geçtiği ayetten de anlaşılacağı üzere sürekli ikamet edilecek yurt olan “dâru’l-mukâme”, sakinleri için gam ve tasanın bulunmaması, yorgunluk ve bıkkınlığın olmaması özelliği ile anlatılmaktadır (Fâtır 35/34, 35).

2.3.3.6. el-Hüsnâ

Cennetin Kur’an’da zikredilen isimlerinden biri de “el-Hüsnâ”dır. Hüsnâ, kelimesi sözlükte iyilik, güzel sonuç, daha güzel, daha iyi, en güzel, en iyi anlamlarına gelmektedir.

Kelimenin cennet anlamında kullanıldığı ayetlerden(en-Nisa 4/95; Yunus 10/16; Ra'd 13/18; en-Necm 53/31; el-Hadîd 57/10) bir tanesini örnek olarak ele alabiliriz:

“Güzel davranışlara cennet (el-hüsna) ve daha fazlası (ziyade) vardır.” (Yunus 10/26).

Cennetliklerin orada yüzlerine hiçbir şekilde bir kara bulaşmayacak, hor ve hakir görülmeyecekler ve orada ebedi kalacaklardır. (Yunus 10/26; Necm 53/31).Hüsna cennetini hak edenler cehennemden uzaklaştırılacaklar, orada cehennemin uğultu ve hışırtısını duymayacaklar, ebedi olarak canlarının çektiği nimetlerden yararlanacaklar, en büyük korku onları endişelendirmeyecek ve melekler orada kendilerini, “işte, bu size vaat edilen gününüzdür” diyerek karşılayacaktır (el-Enbiya 21/101–103).

Yine Kur'an'a göre bu cennet, inanıp din uğruna gayret edenlere söz verilmiş olup (en-Nisâ 4/95; el-Hadîd 57/10) oraya Rablerinin çağrılarına icabet edenler konulacak (er-Ra'd 13/18) inanıp iyi işler yapanlara bu cennet ödül olarak verilecek (elKehf 18/88), güzel davrananlar oraya gireceklerdir (Yunus 10/26; en-Necm 53/31).

2.3.3.7. Makâmun Emîn

Cennetin Kur'an'da zikredilen adlarından bir diğeri de “makâmun emîn”dir.

Buna göre “makâmun emîn”, “güvenilir yer, emniyetli mekân” anlamlarına gelmektedir(Kara,2002:120). Cennet her türlü musibet, afet ve hoş olmayan davranışların olmadığı, kendisinde ölüm, hastalık gibi maddi afetlerle üzüntü, keder, bıkkınlık, bunalım gibi manevi olumsuzlukların bulunmadığı bir mekândır.

Cennetin bu ismi, Kur'an'da yalnız bir yerde zikredilmektedir.

“Muttakiler ise güvenli bir makamdadır, Cennetlerde ve çeşme başlarında, ince ipekten ve parlak atlastan giysiler giyerek karşılıklı otururlar.” (ed-Duhân 44/51–53)

Bekir Topaloğlu'na göre, “makâmun emîn” ifadesinin zikredildiği ayeti takip eden “Cennetlerde ve çeşme başlarında” ayetinden “makâmun emîn” ile kastedilenin cennet olduğu anlaşılmakta ve her iki ayet birbirini tamamladığından “makâmun emîn” ifadesinin tek başına cennetin adı olmaması daha isabetlidir. (Topaloğlu,1993:376).

Her ne kadar “makâmun emîn” ifadesi cennet için müstakil bir isim olarak kabul edilmese de, takip eden ayetlerde belirtildiği üzere, “orada bahçeler ve çeşmelerin bulunması, cennetliklerin ince ipek ve parlak atlas kumaştan elbiseler giymeleri, güven içinde her meyveden yemeleri ve ölümü bir daha tatmayacak olmaları” (ed-Duhân,

44/51–56) gibi hususlar hep cenneti anlatan niteliklerdir ve bu nitelikler ayette de belirtildiği üzere “makâmun emîn”de bulunmaktadır. Dolayısıyla “makâmun emîn”incennetin isimlerinden bir isim olması mümkündür. Kur’an’da “makâmun emîn” ifadesinin geçtiği âyetten hemen sonra gelen âyetlerde bu cennetin manzarası bizler için şöyle tasvir edilmektedir: Cennetliklerin orada bahçelerde ve pınar başlarında olacaklar, orada ince ipek ve parlak atlastan elbiseler bulunacak, bu elbiseleri muttakîler giyecekler ve karşılıklı oturacaklar. Cennet sâkinleri orada güven içinde olacaklar. Cennette canlarının çektiği her meyveyi yiyebilecekler ve onlar için dünyadaki ilk ölümden başka bir ölüm olmayacak, yani orada ölümsüzlük olacaktır. (ed-Duhân 44/51–56). Bu cennete ise muttakiler gireceklerdir (ed-Duhân 44/51).

2.3.4. Cennet Çeşitleri

2.3.4.1. Firdevs Cenneti

Firdevs kelimesi aslen Farsça olup, Arapçalaşmış bir sözcüktür. Kelimenin aslının Süryanice, Yunanca, Rumca veya Habeşçe olduğu görüşünü ileri sürenler de vardır (Salih,1998:37). Kelime “Her çeşit süs, güzellik nimetlerin tamamını kendisinde bulunduran bostan ve bahçe” anlamındadır ve kelime yaşayan tüm dillerde kullanılmaktadır (Salih, 1998, 37). Kelime Kur’an-ı Kerim’de iki ayette geçmektedir. “İnanıp iyi işler yapana gelince Firdevs cennetleri de onlara konak olmuştur” (elKehf 18 / 107). “Onlar Firdevs’e vâris olacaklar, orada ebedî kalacaklardır.”(el-Mü’minûn 23/11). Kur’an-ı Kerim’de Firdevs cennetiyle ilgili yukarıda zikredilen birinci ayetin bağlamında, kâfirlerin ilâhi mesaj ve Allah’ın elçilerine karşı olumsuz davranış ve tutumları karşılığında ceza olarak cehenneme atılacakları vurgulandıktan sonra iman edip iyi işler yapanların da mükâfat olarak Firdevs cennetlerine konulacakları, orada ebedî kalacakları ve oradan ayrılmak istemeyecekleri belirtilmektedir (el-Kehf 18 / 101-108). İkinci ayetin öncesinde ise, kurtuluşa eren müminlerin özellikleri sıralanmakta ve bu özellikleri yerine getirenlerin Firdevs cennetine varis olacakları ve orada ebediyen kalacakları müjdelenmektedir (el-Mü’minûn 23/1–11). İkinci ayetin sonunda ve birinci ayetin peşinden gelen ayette yer alan “orada ebedî kalacaklardır” ifadesinden yola çıkarak her iki ayette geçen Firdevs kelimelerinin âhiret cennetini ifade ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu kelime cennetin tamamını ifade eden bir isim olabileceği gibi onun bir çeşidi, ortası, en yüksek ve en değerli bir bölümünün adı da

olabilir. Bütün bunları toparlarsak, Firdevs, cennet nehirlerinin kendisinden çıktığı, arşın altında bulunan en yüksek cennettir (Kara,2002:130).

2.3.4.2. Me'vâ Cenneti

“Me'vâ” kelimesi sığınılacak, barınılacak, dönülecek yer anlamındadır. (erRâğıb,1986: 42).Bu kelime Kur'an'da hem cennet, hem de cehennemi ifade etmek üzere zikredilmektedir. Ancak âhirette mutluluk yurduna isim olmak üzere yalnız iki yerde geçmektedir. “İnanan ve iyi işler yapanlara gelince, yaptıklarına karşılık bir ağırlama olarak onlara, barınma cennetleri (cennâtü'l-me'vâ) vardır.” (es-Secde 32/19). “Andolsun O'nu bir kez daha görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ'daki barınma cenneti (cennetü'l-me'vâ) onun yanındadır.” (en-Necm 53/13–15). “Me'vâ cenneti”nin sakinleri hususunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir Secde suresinde bulunan yukarıdaki ilk ayetin bağlamından yola çıkarak “Me'vâ cenneti”ne Allah'ın ayetlerine inananlar ve bu ayetleri duyduklarında secdeye kapananlar, büyüklük taslamadan Rab'lerini övenler, kendilerine verilen rızktan hayır için verenler ile inanıp iyi işler yapanların (es-Secde 32/15, 16, 19) gireceklerini söylemek mümkündür. Sonuç olarak bu cennetin sakinleri kim olursa olsun bu kelimenin geçtiği ayetler Kur'an bağlamında incelendiğinde kelimenin cennetin isimlerinden bir isim olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.4.3. Naîm Cenneti

“Naîm” cenneti Kur'an-ı Kerim'de on bir ayrı yerde tekrarlanmaktadır. Bunların ikisinde “cennetü naîm” (el-Vâkı'a 56/89; el-Meâric 70/38), birinde “cennetü'n-naîm”(eş-Şuarâ 26/85), sekiz yerde ise “cennâtü'n-naîm” (el-Mâide 5/65; Yûnus 10/9; el-Hacc 22/56; Lokman 31/9; es-Saffât 37/43; et-Tûr 52/17; el-Vâkı'a 56/12; el-Kalem 68/34) şeklinde cennet kelimesiyle birlikte tamlama olarak, iki yerde de tek başına “naîm” biçiminde geçmektedir (el-İnfitar 82/13; el-Mutaffifiyn 83/22).

Naîm, insana mutluluk veren maddî ve manevî bütün güzellikleri ifade etmektedir. Buna göre cennâtü'n-naîm, ‘mutluluklarla dolu cennetler’ manasına gelir. Naim kelimesinin bir ayette cehennemin isimlerinden olan ‘cahîm’in mukabilinde kullanılması(el-İnfitar 82/13) diğer bir ayette de cennetle ilgili tasvirin baş tarafında tek başına yer alması(el-Mutaffifin 83/22)onun cennet isimlerinden biri gibi kabul edilebileceğini göstermektedir. (Topaloğlu,1993: 376). Kur'an'ı incelediğimizde “Naîm cennetinin şu özelliklerle anlatıldığını görürüz: Allah'ın samimi kulları için naîm

cennetlerinde canlarının çektiği çeşit çeşit bitip tükenmeyen meyveler bulunmakta, orada bu kullar altından ve çeşitli mücevherlerden işlenmiş tahtlar ve koltuklar üzerinde karşılıklı oturmakta, sohbet etmekte ve etrafı seyretmektedirler. Hemen önlerinde akan kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılmakta, içenlere lezzet veren ve berrak olan fakat sersemletme ve sarhoş etme özelliği olmayan bir içki onlara sunulmaktadır. Yanlarında ise eşleri yer almaktadır. Ayrıca naim cennetine giren salih kullar orada canlarının çektiği etten diledikleri kadar yiyecekler, onlar için kiraz, kökünden tepesine kadar dizilmiş muzlar ve türlü meyveler olacak, orada onlara hizmet eden hizmetçiler bulunacak ve onlar uzun gölgeler altında fişkıran pınarların olduğu bu cennette zevk içinde yaşayacaklardır. Cennet ehli burada boş söz ve lakırdı duymayacak onların orada duyacakları söz ancak selam olacaktır. (esSaffât 37/41–49; et-Tûr 52/18, 19, 20, 22, 23, 24; el-Vâkı’a 56/10–37; el-Mutaffîfîn83/22-289)

Sonuç olarak, Naim cennetine inanıp yararlı ve güzel işler yapan (Yunus 10/9; elHac 22/56; Lokman 31/8), muhlis(es-Saffât 37/40), sâbık(el-Vâkı’a 56/10) , mukarreb(el-Vâkı’a 56/11, 48), muttaki (et-Tûr 52/17; el-Kalem 68/34) ve ebrâr(el-İnfitar 82/13; el-Mutaffîfîn 83/22) olan insanların girecek ve orada ebedî olarak kalacaklardır (Lokman 31/9). Naim cennetinin Kur’an-ı Kerim’deki kullanımını ve bu ayetlerin bağlamlarını dikkate alarak bu terkinin cennetin bir adı olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.4.4. Adn Cenneti

“Adn” kelimesi, “ikamet etme, kendisinde sürekli ikamet edilen ve ikamette karar kılınıp sebat edilen mekân, yer” anlamındadır. Kelime, Kur’an-ı Kerim’de on bir kez tekrarlanır ve bu cennetin birkaç özelliği şöyledir: “Güzel meskenlere sahip olması”(Tevbe 9/72). “Altlarından ırmaklar akması, cennetliklerin istedikleri her şeyi elde etmeleri”(Ra’d 13/23). “Onlar, içlerinden ırmaklar akan adn cennetlerine gireceklerdir. Orada diledikleri her şey onların olacaktır. İşte Allah müttakileri böyle ödüllendirir.”(en-Nahl 16/31) “Onlar, adn cennetlerine gireceklerdir. Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir. Orada elbiseleri ise ipekten olacaktır.” (Fâtır 35/33). “Adn” kelimesi, cennetin bir bölümünün adı olabileceği gibi, kelimenin kökünde bulunan “ikamet, sebat ve devam” anlamı ve Kur’an’da her tekrarlandığı yerde “adn cennetleri” şeklinde geçmesi, ayrıca cennetin nimetleri bağlamında zikredilen genel

özelliklerinin yaklaşık olarak buralarda da belirtilmesi nedeniyle cennetin tamamının adı olması da mümkündür (Topaloğlu,1993:376).

Adn cennetleri, içlerinde güzel meskenlerin olması (et-Tevbe 9/72;es-Saff 61/12) içlerinden ırmakların akması (en-Nahl 16/31; el-Kehf 18/31; Taha 20/76; el-Beyyine 98/8) oradakilerin her isteğinin karşılanması (en-Nahl 16/31) oraya girenlerin altın bileziklerle süslenmeleri, ince ipekten yeşil giysiler giymeleri, koltuklarına kurulmaları (el-Kehf 18/319) giysilerinin ipek olması, takılarının inci altın bilezik olması, orada gam ve tasanın bulunmaması (Fâtır 35/33–34) kapılarının cennetliklere açık olması, oradakilerin koltuklarına kurularak birçok meyve içki istemeleri, yanlarında ise bakışlarını sadece kendilerine diken yaşıt dilberlerin olması ve bu rızıkların ebedi olması(Sad 38/50–54) özellikleri ile anlatılmıştır.¹⁰

Bunların dışında bazılarınca isim olarak kabul edilen fakat incelememiz neticesinde cennete isim olması zor gözüken, daha çok cenneti bir yönüyle niteleyen kelime ve terkipler de vardır. Bu kelime ve terkipler ise el-hayevân, kadem-i sıdk ve lliyyûndur. Bunları da kısaca inceleyelim.

2.3.4.5. el-Hayevân

“Dirilik, gerçeklik, süreklilik” manalarına gelen “elhayevân” kelimesi cenneti nitelemek üzere sadece bir ayette geçer: “Bu dünya hayatı eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu, işte asıl hayat (el-hayevân) odur. Keşke bilselerdi.” (el-Ankebût 29/64). Temel anlamı itibariyle “el-hayevan” kelimesi sadece cenneti değil, aynı zamanda cehennemi de içine alacak kapsamdadır. Çünkü âhiret hayatının bir diğer gerçeği olan cehennem de kelimenin anlam alanı içinde bulunan özelliklere sahiptir. Nitekim ayetin bağlamı dikkate alınıp öncesi ve sonrasına bakıldığında müşriklerden

¹⁰ Yine bu cennetin müttakiler için hazırlanmış olduğu ve orada sadece barış ve esenliğin oluşu, sabah akşam rızıklarının hazır oluşu ve bu cennetin Allah tarafından kullarına gıyaben vaat edilmiş olması, (Meryem 19/61–63) oranın günahlardan arınanlara tahsis edilmesi(Taha 20/76), cennetlik olanların iyi olan baba, eş ve çocuklarıyla beraber bu cennetlere girmesi, meleklerin her kapıdan kendilerinin yanlarına varmaları ve onlara selam verip kutlamaları(Taha 20/76) ve cennetliklerin burada ebedi olarak kalmaları(Taha 20/76; el-Beyyine 98/8)bu cennetlerin özellikleri arasında yer almaktadır. Cennet, ele aldığımız bu isimlerin dışında, dâru'l-muttekîn(en-Nahl 16/30.),âkibetü'd-dâr(el-En'am 6/135; el-Kasas 28/37) ukbetü'd-dâr(er-Ra'd 13/22, 24, 42) terkipleri ile gürfe(el-Furkan 25/75; el-Ankebut 29/58; es-Sebe 34/27; ez-Zümer 39/20.), fevz(en-Nebe' 78/31), rahmet(el-Enbiyâ 21/75, 86; en-Neml 27/19; el-Feth 48/25; el-İnsan 76/31.), rızık(el-Enfâl 8/4, 74; el-Hac 22/50; es-Sebe 34/4), ecir(Âl-i İmrân 3/172, 179; el-Mâide 5/9; Hud 11/11; Fâtır 35/7)kelimeleriyle de nitelendirilmiştir. Bunlar, Kur'an-ı Kerimde geçtiği ayetlerde cennetin bir özelliğini veya bir bölümünü ifade eder biçimde kullanıldığı gibi, cennet adının yerine tek başına da kullanılmıştır. Bunların dışında bazılarınca isim olarak kabul edilen fakat incelememiz neticesinde cennete isim olması zor gözüken, daha çok cenneti bir yönüyle niteleyen kelime ve terkipler de vardır. Bu kelime ve terkipler ise el-hayevân, kadem-i sıdk ve lliyyûndur.

bahsedildiği görülecektir (el-Ankebût 29/6–64, 65–68). Buna göre, “el-hayevân” ifadesinin geçtiği ayetin bağlamını da dikkate alarak şöyle bir yorum yapmak mümkündür: “Bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden, geçici olmaktan ibarettir. Geçici olan bu hayata ehemmiyet vermeyin. Ey müşrikler! Bitmeyeceğini sandığınız bu hayat son bulacaktır. Asıl sürekli hayat başlayacaktır. Orada ebedi olarak kalacaksınız. Bana inanıp şirkten vazgeçmezseniz, “hayevân /ebedi, sürekli” olma özelliği olan cehennemde kalacaksınız.”Ancak, söz konusu ayette geçen “el-hayevân” kelimesi, kendinden hemen önce gelen “dâru’l-âhire” terkiibini açıklamaktadır: “Dâru’l-ahire” terkiibinin Kur’an’daki diğer kullanımlarına baktığımızda hep olumlu anlamda olduğunu görürüz (el-Bakara 2/94; el-Enam 6/32; el-A’râf 7/169; Yusuf 12/109; el-Kasas 28/77–83; el-Ahzab 33/29; en-Nahl 16/30). Bu nedenle, olumlu bir ifade olan ve cenneti ifade eden “dâru’l-âhire” ifadesini açıklayan “el-hayevân” kelimesinin de cennet için kullanılmış olması daha anlamlı gözükmemektedir.

2.3.4.6. Mak’ad-i Sıdk

Oturulacak yer anlamına gelen “mak’ad” kelimesiyle doğru söz ve fiil anlamına gelen “sıdk” kelimelerinden oluşan bu terkibe Elmalılı, “sıdk meclisi, doğruluk durağı ve sadâkat sandalyesi” manasını vermiştir (Yazır,1979:465). Bu terkip Kur’an-ı Kerim’de bir yerde geçmektedir. “Muttakîler, cennetlerde ve ırmak başlarındadırlar. Onlar güçlü bir Pâdişâhın huzurunda doğruluk meclisindedirler (mak’ad-i sıdktadırlar)” (el-Kamer 54/54 -55).

2.3.4.7. İlliyyûn

“Yücelik, yükseklik ve şeref” anlamlarına gelen (Topaloğlu,1993:377) “İlliyyûn” kelimesi Kur’an’da birbirini takip eden iki ayette geçmektedir: “Hayır, iyilerin yazısı İlliyyûndadır. İlliyyûnun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O yazılmış bir kitaptır” (el-Mutaffîfîn 83/18, 19). Bu kelimenin de cennetin isimlerinden olduğunu kabul edenler vardır. Bazı müfessirler muhtemelen cennetin yükseklerde bulunduğu genel telakkisine dayanarak “İlliyyûn” kelimesini, cennetin isimlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Meleklerin müşahade ettiği yazılmış kitap” şeklinde açıklanmıştır (Topaloğlu, 1993:377). Dolayısıyla bu kelimenin, mümin olanların kayıtlarının tutulduğu bir kitabın ismi olması ihtimali daha kuvvetlidir.

2.3.5. Cennetin Sayıları/Dereceleri

Cennet, içerdği her türlü bağ, bahçe, mesken, köşkler ile yiyecek, içecek ve her türlü konforun, maddî ve manevî lezzet ve hazların bulunduğu yeri ifade eden kapsamlı bir isimdir. Bu mekânda gerçekten insanın hayal dünyasının sınırlarının bile çok ötesinde nimetler vardır. Bu gerçeği Kur'an, "Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne gözler aydınlatıcı nimetler saklandığını hiçkimse bilemez."(es-Secde 32/17) şeklinde açıklamaktadır. Yani cennette müminler için ödül olarak hazırlanan nimetlerin hem niteliği hem de niceliği akla hayale sığmayacak kadar çoktur. İnsan aklının ve muhayyilesinin onu gerçek şekliyle kavramasının mümkün olamayacağı vurgulanmaktadır. Ancak buna rağmen müminleri özendirmek için o cennetlerin nimetleri hakkında Kur'an birtakım ipuçları vermektedir. Cennetteki nimetlerden söz ederken de muhatabın anlayacağı biçimde ve onların bildiği veya kullandığı maddî varlıklardan yola çıkarak cennetleri anlatma ve tasvir etme yolunu seçmiştir. Bu ifade biçimi, Kur'an'ın muhatabın zihninde mesajı daha etkili kılmak için uyguladığı bir üslup özelliğidir. Akla hayale sığmayacak kadar geniş ve bol nimetlerle donatılmış cennet, Kur'an'ın ifadesine göre iki grup halinde olmak üzere dört adettir. Ancak Rahman sûresinde belirtilen bu cennetler sayısal olarak kapalı bir biçimde ifade edilmektedir. Aynı şekilde özelliklerinden söz edilmesine rağmen isimleri de belirtilmektedir. Sadece Rahman suresinde işaret edilen cennetlerin sayısı şöyle açıklanmaktadır:

"Rabbinin huzurunda hesap vermekten korkanlara iki cennet vardır" (er-Rahmân 55/46). Kur'an, birinci grup bu iki cenneti; "içerisinde çeşitli ağaçlar ve meyvelerin bulunması, akıp giden iki kaynağın olması, her meyveden çiftler çiftler bulunması ve bu meyveleri yorulmaya gerek kalmadan isteyen elini uzatıp alabilmesi, kalın atlastan yatakların olması, cennetlikler için daha önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı, bakışlarını yalnızca eşlerine yöneltmiş olan, yakut ve mercan gibi eşlerin bulunması" (er-Rahmân 55/48 – 62) özelliklerine vurgu yaparak anlatmaktadır.

İlk iki cennet bu özellikleriyle anlatıldıktan sonra, bu ayetlerin hemen devamında, "Bu ikisinin ötesinde iki cennet daha vardır." (er-Rahmân 55/62) yapılmaktadır.

Bu ikinci grup iki cennet ise; "yemyeşil, fışkıran iki kaynağın bulunması, meyve, hurma ve narın olması, iyi huylu güzel kadınların bulunması, gün yüzü görmemiş, insan ve cinlerin dokunmadığı hurilerin olması ve yeşil yastıklar ve güzel

döşeklerin bulunması” (er-Rahmân 55/64-76) özellikleriyle anlatılmaktadır. Ayetlerde iki grup halinde dört cennetten söz edilmektedir. Bu ayette geçen “cennetan / iki cennet” ifadesini Elmalılı, “İki cennetten biri cismani, diğeri ruhani cennet veya biri adn diğeri naim cenneti olabilir. Yahut biri daru’l-islam diğeri daru’sselam olabilir.” şeklinde yorumlamaktadır (Yazır,1979: 4687). Ayrıca Elmalılı’ya göre, Rahmân suresi 70. ayetinde iki cennet için “hüma / ikisi” zamiri kullanılmayıp “hünne / onlar” zahirinin kullanılmasında, her iki cennetin içerisinde birçok cennetin bulunduğu veya herkese ikişer cennet olmak üzere birçok cennetin varlığına işaret vardır (Yazır,1979: 4689). Bu yoruma göre, cennetin sayısı sadece dört değil, birçok cennetten bahsetmek mümkündür. Bu iki grup halindeki cennetlerin birbirlerine karşı mekân yönünden konumları, fazilet ve üstünlük bakımından durumları hususunda müfessirler ayette geçen “Bu ikisinin ötesinde /dûnihimâ” ifadesinden yola çıkarak çeşitli tartışmalar yapmış, birbirinden farklı pek çok görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bu iki grup cennetlere kimlerin gireceği hususunda da ilgili ayetlerden yola çıkılarak pek çok görüş ileri sürülmüştür.

Kur’an-ı Kerim’de iki grup halinde belirtilen dört cennetten söz edilmesine rağmen cennetlerin yedi adet olduğuna dair yaygın bir anlayış mevcuttur. Bu anlayışın kaynağı ise İbn Abbas’tan rivayet edilen şu hadistir. “Cennetler yedidir: Firdevs cenneti, Adn cenneti, Naim cenneti, Dâru’l-huld, Me’va cenneti, Dâru’s-selam, İlliyyûn” (er-Râğıb,1986:138). Başka bir rivayette ise “illiyyûn” yerine “Dâru’l-yakîn” zikredilmiştir. Bu tür hadislerle dayanarak cennetlerin sekiz olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Ancak Kur’an’da iki grup halinde zikredilen dört adet cennet vardır. Bu cennetlerin isimleri ise, Firdevs, Adn, Me’va ve Naim’dır (Kara, 2002:127). Bu cennetleri ve özelliklerini daha önce tanıtmıştık.

2.3.5.1. Cennetin Dereceleri

Cennetin, bu dünyada Allah’a karşı sorumlulukların yerine getirilmesi ve O’nun yarattıklarına karşı yapılan iyilikler ve bu dünyada güzel ahlak sahibi ve erdemli olmanın ahiretteki karşılığı olduğu düşünülürse onun derece derece olması daha mantıklı ve anlaşılır hale gelir. Çünkü insanların dünyada yaptığı iyilikler, güzel davranışlar ve ibadet oranları farklı farklıdır. Cennet bu dünyadaki güzel tutum ve davranışların ahiretteki bir karşılığı ise, onun derece derece olması mantıksal olarak bir

zorunluluktur. Kur'an'da insanların dünyada yapmış olduğu ibadet ve amel derecelerine göre cennette farklı makamlarda olabileceğine dair ipuçları vardır.

Kur'an-ı Kerim'de her bir insanın bu dünyada fiziki ve ruhi bakımdan farklı yaratılmasının Allah'ın bir ayeti olduğu vurgulanmaktadır (er-Rûm 30/22). Aynı şekilde insanlar farklı derecelere sahip olup kendilerine verilen rızık ve nimetler de farklı boyuttadır:

“...Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz...” (el-En'âm 6/83; Yusuf 12/76).

“Sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve size verdikleriyle sizi denemek için kiminizi derece bakımından kiminizden üstün kılan O dur...” (el-En'âm 6/165).

“...Onların dünya hayatındaki geçimliklerini aralarında paylaştıran, birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kılan biziz...” (ez-Zuhruf 43/32).

Yukarıda belirtilen bu ayetler derecelendirmelerin dünyevi yönlerini ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde ahirette de bir derecelendirmenin söz konusu olduğu ise Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir.

“O (insa)nlar Allah katında derece derecedirler.” (Âl-i İmrân 3/163).

“İşte gerçek müminler onlardır. Onlara Rableri katında dereceler vardır.” (el-Enfâl 8/4).

“İnananlar, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler, Allah katında derece bakımından en üstün olanlardır...” (et-Tevbe 9/20).

“...Allah mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik vaat etmiştir ama mücahitleri, oturanlardan çok daha büyük ecirlerle üstün kılmıştır: “Allah kendi katından mücahitlere yüksek dereceler, bağış ve rahmet(sevgi) vermiştir...” (en-Nisâ 4/95, 96).

“Kim de iyi işler yapmış bir mümin olarak O'na gelir ise, işte onlar için de yüksek dereceler vardır. Altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri orada sürekli olarak kalırlar. İşte arınanların mükâfatı budur.” (Tâhâ 20/75, 76).

“...Elbette ahiret, dereceler bakımından daha büyüktür. Onun nimet ve ikramı daha yücedir.” (Tâhâ 20/75, 76).

Ayetlerdeki derecelerden maksat, müfessirlerin çoğunluğuna göre cennetin dereceleridir.

2.3.6. Kur'an-ı Kerim'de Cehennem

Yeryüzünde iyilikle kötülük arasında ilk insanla başlayıp kıyamete kadar devam edecek olan mücadalede, iyilikten yana tavır alanların ödüllendirileceği, kötülükten yana tavır alanların da cezalandırılacağı fikri, daha önce de izah edildiği üzere, ister beşerî, isterse ilahî olsun, bütün dinlerde yer almıştır. Ancak birçok mitoloji ve dinlerde suçluların cezalandırılması, biçim, mekân ve zaman bakımından farklılık arz etmektedir. Bu konu çalışmamızın birinci bölümünde açıklandığından dolayı, burada yeniden ele alınmayacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in insanlara ilahi mesajları sunuş biçiminde, hep zıt kelime ve kavramların oluşturduğu bir yapının hâkim olduğu görülmektedir. İyilik kötülükle, hidayet dalaletle, gece gündüzle, karanlık aydınlıkla, sıcaklık gölgelikle, gören görmeyenle, iman küfürle, hayat ölümle, dünya ahiretle, cennet cehennemle birlikte anlatılmaktadır. Bu dualist anlatım tarzının Kur'an'ı araştıran insanların uzmanlık alanlarına göre farklı ve pek çok nedeni olabilir. Meseleye konumuz açısından bakacak olursak şunu diyebiliriz ki, ilâhi mesaja muhatap olan insanın yaratılış itibarıyla hem iyilik hem de kötülük yapabilme hususiyetinde çift kutuplu bir varlık olarak yaratılmış olması, Kur'an'ın insan fitratının bu yönünü esas alarak birçok şeyi zıddıyla birlikte ele almasında önemli bir etken olmuştur.

Yeryüzünde Allah'a inanan, O'nun emirlerini yerine getirip insanlığın yararına güzel işler yapan ve hayatını erdemli bir şekilde sürdüren insanların, öldükten sonra ödül olarak girecekleri cenneti ve bu cennetin özelliklerini çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele almıştık. Araştırmamızın bu kısmında ise ahirette verilecek ödülün zıddı olan cehennem gerçeği, Kur'an ekseninde incelenecektir.

Cehennem, Allah'a inanmayan, O'nun gönderdiği mesajları benimsemeyen, dünyada erdemli bir hayat sürmekten uzak duran, faydalı ve güzel işler yapmayıp, günah işleyen ve tevbe etmeyip günahlarında ısrar eden insanların ahiret hayatında cezalandırılacağı mekânın, Kur'an'daki adıdır.

Cehennem sözcüğü Kur'an'da yetmiş yedi yerde geçmektedir. Cehennem kelimesinin Kur'an'da geçtiği ayetlerin elli biri mekkî yirmi altısı ise, medenîdir (Topaloğlu,1993: 227). Cehennem kelimesinin geçtiği ayetlerin altısında, kafirlerin ve mütekebbirlerin ahirette varacağı mekan anlamında "mesva" sözcüğüyle (en-Nahl 16/29; el-Ankebût 29/68; ez-Zümer 39/32,60,72; Mü'min 40/76), on âyette de yine mekan anlamında "me'va" kelimesiyle birlikte geçmektedir (Âl-i İmrân 3/162, 197; en-

Nisâ 4/97,121; el-Enfâl 8/16; et-Tevbe 9/73, 95; er-Ra'd 13/18; el-İsrâ 17/97; et-Tahrîm 66/9). Bu sözcüklerin dışında cehennem kelimesi, “nar” ve “azap” sözcükleriyle, cehennem ateşi anlamında dokuz ayette “naru cehennem” (etTevbe 9/35, 63, 68, 81, 109; Fâtır35/36, et-Tûr 52/13; el-Cin 72/23, el-Beyyine 98/6) ve cehennem azabı anlamında dört ayette ise, “azabu cehennem” (el-Furkân 25/65; ezZuhuf 43/74; el-Mülk 67/6; el-Burûc 85/10) şeklinde tamlama halinde geçmektedir.

Kur'an'da, insanların cehennem azabının şiddetini gördüklerinde ondan kurtulmak için nasıl bir çaba içerisinde olacakları şu şekilde ifade edilmektedir:

“Rablerinin emirlerine uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, (kurtulmak için) onu mutlaka feda ederler. İşte onlar var ya, hesabın en kötüsü onlarıdır. Varacakları yer de cehennemdi (me'vâhum cehennem). O ne kötü yataktır!” (er-Ra'd 13/18).

Bir başka ayette de cehennem azabının şiddeti şu şekilde anlatılmaktadır:

“Hayır, o alevlenen bir ateştir. Derileri kavurur, soyar. Çağırır, sırtını dönüp gideni, mal toplayıp kasada yığanı (Mearic 15/18).

Sonuç olarak, Kur'an ayetlerinde cehennemde tam anlamıyla bir hayat olduğu haber verilir. Ancak bu hayat her türlü aşağılanmanın, rezilliğin, fiziksel ve psikolojik eziyetlerin yaşandığı bir hayattır. İnsanın dünya hayatında sahip olduğu kıstaslar, cehennem azabını tam olarak kavramaya yeterli değildir. İnkârcılar cehennemde her yönden, maddi manevi büyük bir azap yaşarlar. Üstelik bu azapta hiçbir kesinti veya hafifleme olmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNDE CENNET

3.1. Nesir Şeklindeki Anlatılar

3.1.1. Masallarda Cennet

Halk edebiyatının anlatmaya dayalı türleri arasında yer alan masallar, sözlü kültürümüzün en güzel örneklerindendir. Nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelen ve bundan sonra da anlatılmaya devam edilecek olan masallar, aynı zamanda anonim halkedebiyatının da en çok kullanılan türlerinden biridir.

Masal sözcüğü yerine Anadolu'da farklı sözcükler kullanılmıştır. Bu sözcüklerin bazıları şunlardır: "Matal, nagıl, ozanlama, metel, hika, hikiya, heka..." "Divanü Lügati't Türk'te ötkünç/ ötükünç sözcükleri masal ile birlikte anlatmaya dayalı bütün türlerin yerlerine kullanılmıştır (Sakaoğlu,2010:4).

Masallarla ilgili çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmânî adlı eserinde masal için " Mesel, hala, hikâye, dâsitân, menkabe mânâsına fıkra ve kaziyyeden gayri..." derken, Türk masalları üzerinde araştırma yapan Pertev Naili Boratav "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde masalı "Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlarından ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı." şeklinde tanımlamaktadır (Boratav, 1978:101-102).

Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Türkçe Sözlük'te " Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebi tür." şeklinde masalın tanımı yapılmıştır (Türkçe Sözlük, 1998: 1510).

Ali Berat Alptekin ise masalı şu şekilde tarif etmiştir: "Masalı büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatımlar olarak tarif edebiliriz." (Alptekin 2002: 11).

Esmâ Şimşek de masalı "Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü)zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür." şeklinde tanımlamıştır (Şimşek,2001:3).

Masallar başlangıç, asıl masal ve dilek olmak üzere üç bölümden oluşur. Başlangıç ve dilek genellikle bir tekerleme ile söylenir. Asıl masal ise masal olaylarının anlatıldığı bölümdür (Batur,1998: 14).

Masallar çoğunlukla anonim özellikler taşır. Ancak sanat amacı güdülerek oluşturulan masalarda yazarlar bellidir. Bu masalarda toplumun aksaklıklarını belirtmek, yermek, bir düşünceyi ortaya koymak amacı vardır. Anonim özellik taşıyan masalarda, sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa aktarılmış ve daha sonra yazıya geçirilmiştir. Bu masalarda toplumun gelenekleri, zevkleri, hayalleri, olaylara bakış açıları vardır.

Masallar çok eski dönemlerden itibaren özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmediği dönemlerde çocukları eğlendirmenin ve eğitmenin en önemli aracı olarak düşünülmüş, bu bağlamda masalın kendisi kadar masalı anlatan kişi de (masalcı)önem kazanmıştır. Ancak Saim Sakaoglu, masalı sadece çocukların eğlenmesi ve eğitilmesi amacıyla ortaya konulan bir halk edebiyatı ürünü olarak görmemiştir. “Masal dünyasının kapısını aralayanlar bilirler, öyle masallarımız vardır ki iç içeliğinden dolayı çocukların onları anlamaları pek de kolay olmayacaktır. Belki, belirli masalların özellikle hayvan masallarının dinleyicilerini çocuklar kabul edebiliriz, aksi takdirde çocukları içinden çıkılmaz olaylarla karşı karşıya bırakabiliriz. Bir “Helvacı Güzeli”ni, bir “Hayat Otu”nu veya bir “Muradına Nail Olmayan Dilber”i öyle her çocuğa anlatıp da onun zevkle dinlemesini bekleyemeyiz” (Sakaoglu,2010:2).

Masallar, düz yazı(mensur-nesir)biçiminde ve tamamen hayal ögesinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Masalarda açık, duru, yalın bir anlatım vardır. Dili halkın konuştuğu dildir. Olay örgüsünün anlatımında duyulan geçmiş zaman ya da geniş zaman kipi kullanılır.

Masalarda kişi kadrosu çoğunlukla iyilik-kötülük, adalet-zulüm, alçakgönüllülük kibir gibi karşıt durumları temsil eden varlıklardan (insanlar, hayvanlar, bitkiler...) oluşur. Metindeki olay örgüsü, bu varlıkların temsil ettikleri kavramların karşıtlığından doğan çatışma ya da insanların ulaşılması güç hayalleri üzerine kurulur. Masalarda gerçek dışı yerler vardır. Bu yerler düş gücüyle oluşturulmuştur. Bazı masalarda haritada bile göremeyeceğimiz yerlerin adı geçer.(Kaf Dağı, Yerin Yedi Kat Altı, Maçın, Devler Âlemi...)

Masallardaki olay örgüleri, gerçek dünyadekine benzemeyen; gün, ay, yıl, yüzyıl gibi sürelerin anlamını yitirdiği hayali bir zaman diliminde gerçekleşir. Ve masalarda

bilinmezlik ifade eden ‘‘Bir varmış, bir yokmuş, bir... varmış.’’veya ‘‘Evvel zaman içinde bir... varmış.’’şeklinde başlangıç(giriş) formelleri ile başlar. Bu formeller masalarda asıl olaya geçilmeden önce, anlatıcının dinleyicileri masala hazırlamak amacıyla söylediği kalıp ifadelerdir. Bu formeller masalın ortasında bir olaydan diğerine geçişte ‘‘Bir haber verelim... den’’,’’Sana haberi nereden verelim?’’Kızdan verelim.’’şeklinde olabilir. Ayrıca ‘‘Yiyip içip yaşarlar.’’,’’Muratlarına ererler.’’,’’Düğün kurulup kırk gün, kırk gece düğün yapıp muratlarına ererler.’’şeklinde bitiş formelleri ile son bulur masallar.

Çok az masalda ahiret inancı ile ilgili kavramlara yer verilmiştir. Bu açıdan masalların evrensel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte her masal, olduğu topluma ait bazı izler taşır.

Masalların nerede başladığına dair kesin bilgiler olmasa da ilk masalların Hindistan’da anlatıldığı ve bütün dünyaya buradan yayıldığı ileri sürülmektedir. Bu görüşe ‘‘Tarih Öncesi Görüş’’ adı verilir. Bu görüşün savunucuları G.Grimm(1819) ile Dasent(1859)’tir. Bu görüşün dışında masalların tarihi devirlerde oluştuğunu ileri sürenler vardır. Üçüncü ve son olarak,’’Etnografik Görüş’’ vardır. Bu görüşe göre masallar mitolojinin değil, medeni hayatın artıklarıdır (Sakaoğlu,2010:5,7,8).¹¹

Thompson, The Types of the Folktale (Halk Masallarındaki Tipler) isimli eserinde masalları sınıflama yoluna gitmiştir. Thomson’un bu sınıflandırması şu şekildedir:

1. Hayvan masalları
2. Asıl halk masalları
3. Fıkralar
4. Zincirleme masallar
5. Bu grupların dışında kalan masallar (Sakaoğlu, 2002: 55).

Masalların özelliklerine ve çeşitlerine kısaca değindikten sonra şimdi de ele aldığımız masallara bir göz atalım. Bu masal metinlerini incelediğimizde ‘‘**Genç Kelin Yaşlı Keli Aldatması**’’ adlı masalda’’... Eve dönerken yaşlı kelin hanımı sormuş:’’*Babama dua ettin mi?*’’-Elbette. Babanın keyfi yerinde. Cennette yeyip, içip

¹¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. SAKAOĞLU, Saim (2010),Masal Araştırmaları, Akçağ Yayınları, Ankara.

keyfine bakıyor. Kadın hemen kabristana koşmuş. Başlamış kocasının haline gülmeye. '' (Makas,2000:100).

Bu masalda ''Babama dua ettin mi?'' ifadesiyle Allah'a yönelme vardır. İslamiyet'te kabirler ziyaret edilince dualar edilir. Bunun yapılma sebebi müminlerin öte dünyada günahlarının affedilip cennete girmelerini ifade eden bir temennidir. Cennetin rahat edilen bir yer olduğu anlatılmak istenmiştir. Eziyetin, sıkıntının olmadığı bir yer olarak görülmektedir.

''Rus Kralını Çalan Hırsız'' masalında *''Uyyy uyyy. Kral uyanır:-Bu nedir?*

-Ben Azrailim, canını alacağım; elimden hiç kurtulamazsın.

-Ovv.

-Velâkin sen adil bir padişahsın, ben senin canını almadan cennete götüreceğim.

-Nasıl götüreceksin?

-Sen gel, bu sandığın içine gir, bak seni nasıl cennete götüreceğim. Ama beni iyi dinle. Vapur boruları vurur, insanlar konuşur, bilmem ne olur. Onlar hep şeytandır, sakın onlara kulak vurma. Cennete gireceğin vakit ben sana diyeceğim ki;''Gel gıdı gıdı gıdı. ''Sen de: ''Meee. ''diyeceksin (Sakaoğlu,2002:523).

Yukarıdaki masalda ahiret inancından bahsedilmiştir. İslami düşüncede insanların canını alacak olan melek Azrail'dir. Bu masalda da ölüm meleği Azrail olarak geçmektedir. Cennet huzura ve kurtuluşa erişilecek olan yerdir. Bu masalda da cennete girme isteği vardır, ama cennete girme olayı İslami anlayıştan farklı bir şekilde biraz daha mizahi bir dille ifade edilmiştir.

''Konuşan Bebek'' masalında ise... ''-Bu gelini bana alabilir misin?

-Alırım.

-Ama oğlanı ne yapacağız?

-Kolay, dersin ki: ''Oğlum, git öte dünyada annenden anahtarı al da gel. ''O da getiremez (Sakaoğlu,2002:303).

Ahiret inancı, İslâm'ın iman umdelerindendir. Bu masalda da bu iman umdesinin yer aldığını görüyoruz. Ölümünden sonra diriliş inancı da vardır. İslam inancına göre ölen bir kimse bir daha bu dünyaya dönemez. Bu düşünce saf ve mizahi bir üslupla dile getirilmiştir.

“*Kırk Aşar*” masalında ise öbür dünya denilerek cennet kastedilerek cennet öldükten sonra sevilenlerin yeri olarak anlatılmıştır. “*O da gızı gimi, aşşarı görünce korkar. Amma, Aşşar boynunu bükerek:*

“*Gorkman bacım benden size ziyan gelmez. Ben öbür dünyadan geliyorum. Gılığım iyi olmadığı için, sizin ambara saklandım. Aşam olunca gedecam.*”*der. Avrat: “Amanın, gurban olduğum, orada benim Ahmet’imi de gördün mü? diyen Aşşar’dan sorar. Aşşar:*

“*He ya bibi, gördüm.*”*der. Ahmet:*

“*Gurban olduğum gardaşım, Ahmet’im niye gelmedi?*”*Sen, nasıl geçabildin?*”*der... (Şimşek,2001:284).*

3.1.2. Destanlarda Cennet

Destan sözcüğü Farsça dastan (dasitan) sözcüğünden dilimize geçmiştir. Fransızcaepope, Yunanca epos şiir karşılığıdır. Sözlüklerde genel olarak, “hikâye, manzum hikâye, masal” gibi tanımlar şeklinde yer almaktadır.

Destan kelimesi Büyük Selçuklulardan sonra Farsçanın etkisi altında kalan Türk edebiyatında bilhassa Anadolu yöresinde sıkça kullanılmıştır (Öztürk,1986:174). Böylece İslamiyetten Sonraki Türk edebiyatı döneminde destan kelimesi kullanılmıştır. Ancak İslamiyet’ten Önceki Türk edebiyatı döneminde ise, bu kelimenin bir karşılığının bulunduğunu ve kullanıldığını kesin olarak ifade edemeyiz. Göktürk Kitabelerinde bu kelime yerine yır, yırcı kelimeleri kullanılmıştır. R.Rahmeti Arat da Uygur şiirlerinde Kavi’-Kavya kelimelerinin destan kelimesinin karşılığı olarak kullanıldığını belirtmiştir (Öztürk,1986:174).

Destan, milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış bir kahramanın veya bir tarih olayının milletin hayal dünyasında ortak sembol ve ifadelerle zenginleştirilmesiyle oluşmuş, aslı manzum olduğu halde zamanla değişikliğe uğrayarak nesir haline dönüşmüş, sözlü dönemin uzun manzum hikâyeleridir.

Anadolu’da destan sözcüğü farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Yakut Türklerinde Olongo, Kırgızlar arasında Ölöng kelimesi ile ifade edilir. Kırım Türkçesinde ise, İrtegi kelimesi destan sözcüğünün yerine kullanılmıştır. Eski Türk destanlarının bugün elimizde bulunan parçaları çeşitli kaynaklarda bulunarak derlenmiştir. Bu destan parçalarının bir kısmı Türk araştırmacılar tarafından doğrudan doğruya halk dilinde anlatılan destanların derlenip yazılmasıyla oluşturulmuş, bir kısmı ise eski Çin, Arap,

Bizans ve Batılı kaynaklardan tespit edilmiştir. Destanlarda, destanların oluştuğu tarih öncesi çağlardan, tanrılara ve çeşitli olağanüstü varlıklara kadar toplumun geçmişine ait bilgileri bulabiliriz. Bazı destanlarda dünyanın ve yeryüzündeki varlıkların yaratılışı, tanrılar, devler ejderhalar gibi yaratıkların kendi aralarında veya insanlarla olan ilişkileri anlatılmıştır. Bunların dışında kalan destanlarda ise, kahramanların düşmanlar ile savaşmaları ve milletlerine rahat ve huzurlu bir yaşamı sağlayabilmek için yaptıkları mücadeleler anlatılır. Türk kahramanlık destanlarının MÖ XII. asır ile MS I.asır arasında teşekkül ettiği görüşünden hareket ederek diyebiliriz ki, ilk destan anlatıcıları da bu tarihi süreç içinde ortaya çıkmıştır. Sanatçı kişiliği olan bu anlatıcılar destanı anlatırken aklındaki destan metnini aynen tekrarlamaz, günlük olaylarla yan konulardan yararlanarak, ana temayı süsler ve eğlendirici duruma dönüştürür. Destanlar bu anlatıcıların elinde ve dilinde böylece gelişmiştir.

Destanların yazıya geçme aşamasını Hamide Demirel şu başlıklar altında kısaca ifade etmiştir: a) *Sözlü anlatılan bir destanın ozan tarafından ya da okur-yazar tarafından değiştirilmeden veya az bir değişiklik ile yazıya geçirmiştir.*''XV. yüzyılda *Dede Korkut Hikâyeleri bu yolla yazıya geçirilmiş olmalıdır.*''

b) *Yerli yabancı bilim araştırmacılarının veya halk kültürüne, halk sanatına meraklı aydınların bilinçli çabaları ile destancıların dilinden destanların yazıya geçirilmesi sonucu oluşan destanlar.*

c) *Tarihin bir döneminde dış düşmanlarla direnişin arttığı ve bu direnişin sonucunda ortaya çıkan ''milli uyanışlar'' sırasında, destan geleneğini iyi bilen güçlü bir şair, yaşayan sözlü destan parçalarını ve mevcut metinleri derler ve kendi çağının dili ve üslubu ile destanı kaleme alır.*''Firdevsi Şehname'yi böyle ortaya çıkarmıştır.

d) *Destanların canlı olarak yaşadığı çağ geçtikten sonra onların kırıntılarının bir araya getirilip düzene koyulduktan sonra meydana getirilen destanlar.*''Bunu *Finlilerin Kalevala'sında buluruz.*''

Destanlar milletlerin milli benliklerine dönmelerinde, yeniden büyük millet olmalarında önemli etkileri olmuş metinlerdir. Ayrıca destanlar tarihi aydınlatır. Çünkü bazı milletlerin millet haline gelmeleri tarihin çok eski çağlarında olmuştur. Böyle milletlerin tarihlerinin başlangıcını bulmak zordur. Ve destanlar tarihleri çok eskilere dayanan milletlerin ilk çağlarını birtakım mitolojik hikâyeler halinde anlatır. Bu mitolojik hikâyeler gerçek olmasa da milletlerin geçmişleri hakkında neler bilip düşündüklerini bildirmek bakımından önemlidir (Demirel,1995: 27). Buna bakarak

destan bir tarihtir demek doğru değildir. İlhamını, gücünü tarihten alan bir sözlü halk edebiyatı ürünüdür. Destanlardaki tarih halkın gözü ile görülmüş, hayalleri ile süslenmiş ve manzum olarak ifade edilmiş bir tarihtir diyebiliriz.

Destanlar, geçmiş ile geleceği birbirine bağlar. Gelecek kuşakların geçmişten güç almalarını, yaşama daha sıkı sarılmalarını sağlar. Toplumsal bilinç ve birlik düşüncesi oluşturur.

Destanlarda milletlerin dinleri, türlü inanışları vardır. Oğuz Kağan'ın destanın sonunda dua etmesi önemli bir örnektir. Destanlarda iyiliklerin yanında, fesatlıklar ve kıskançlıklar da vardır.

Destanlarda olumlu ve olumsuz tipler vardır. Olumlu tiplerde akıl ön plandadır. Yiğitlik, cesaret ve yüreklilik bu akla bağlıdır (Demirel,1995: 31).Türk destanlarında olumlu tipler olağanüstü özelliklere sahiptir. Her şeyin üstesinden gelir. Bu başkahramandır. Ve çoğunlukla da hakandır. Ve hakan yarı tanrı gibidir, ordunun da komutanıdır. Yeni buluşları ile parlak bir zekâyâ sahiptir (yemeğin ateşte pişirilmesini bulmak, salı bulmak gibi.).

Olumlu tiplere bir diğer örnek de ihtiyar tipler (Ak saçlı ihtiyar)dir. Bunlar vezir görevindedirler veya hakanın danışmanlarıdır. Hakana öğütler verir, rüyalar görür ve onları yorumlar (Demirel,1995: 36)

Türk destanları ile ilgili çok sayıda tasnif yapılmıştır. Bunlardan Hamide Demirel Türk destanlarını İslamiyetten Önceki ve İslamiyetten Sonraki Destanlar diye iki gruba ayırmıştır. Özkul Çobanoğlu da ‘‘Epik Destan Geleneği’’adlı eserinde daha kapsamlı bir tasnif yapmıştır. Ve destanları Eski ve Yeni destanlar şeklinde iki gruba ayırmıştır. Eski Destanlar: Alper Tunga, Şu, Oğuz Kağan, Attila, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş, Göç, Mani Dininin Kabul Destanı)

Yeni Destanlar: Bu destanları kendi içinde üç alt gruba ayırmıştır. a) Arka Destanlar: Altın Arığ Destanı, Yaradılış Destanı Maaday Kara Destanı, Ural Batır Destanı...

b) Kahramanlık Destanları: Manas Destanı, Köroğlu Destanı, Alpamış Destanı...

c) Tarihi Destanlar: Battal Gazi Destanı, Danişment Gazi Destanı, Sarı Saltuk Destanı, Edigey Destanı...

Destanlarda milletlerin dinleri, türlü inanışları vardır. Ancak okuduğumuz destanların çok azında cennet ve cehennem kavramları geçmektedir.

Halk kültürümüze ait önemli destanlardan seçtiğimiz aşağıdaki bölümlerde, ahiret düşüncesini açıktan veya imâ yoluyla anlatan ifadeler şöyle geçmektedir:

...

“İslamiyetten Sonraki destanlarda da sürececek bu kutlu ışık, Türk inancına ve düşüncesine; Türkistan’ın güneşi hayat saçan ikliminden yansıyan engin bir ışık sevgisinin eseridir. Eski Türk dininin cennete gitmeyi ifade eden ‘uçmak’ hadisesi ve ‘sonsuzluk’ da bir ışık âlemdir. Uygur Kağanlığı zamanında kabul olunan Maniheizmin de temel tanrısı iyilik yani ışık tanrısıdır. Çünkü Böğü Han’ın rüyalarına giren kız bir nur gibidir.” (Gömeç, 2009: 12).

3.1.2.1 Oğuz Kağan Destanı

“...Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık(kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, Gök Tanrı gülüyor; ağlasa, Gök Tanrı ağlıyordu: Oğuz Kağan onu görünce akli gitti; sevdi, aldı...” (Ergin, 1988:15,16).

Yukarıdaki parçada ve Oğuz Kağan destanında yer alan ifadelerden eski Türk inancı ve estetiğinde ışığın önemli olduğunu anlıyoruz. Kutsal ruhların ve hatta peygamberlerin bir ışık hale’si içinde görünme hali yalnızca Budizm dinine, Hristiyanlığa veya Müslümanlığa mahsus bir şey değildi. Bu güzel efsane parçasında da görülüyor ki hale, Türklerde de vardı (Ögel, 2003:140). Şaman inancında uçmak kelimesi, mutluluklar ülkesi cenneti ifade eder. Ve cennet de bir ışık dünyasıdır. Öyleyse Oğuz Kağan’ın ilk eşinin Allah tarafından cennetten gönderildiğini ifade edebiliriz. Bu inanca göre yerden on yedi kat göğe doğru çıkıldıkça aydınlanan bir ışık dünyası vardır. Bu on yedinci katta Türk Tanrısı oturur. Yeryüzünde iyilik yapan iyi ruhlar vücuttan ayrılınca bir kuş şekline girer ve bu ışık dünyasına uçarlar. Yani cennete uçarlar. Ayrıca Tarık Özcan da Oğuz Kağan Destanı’nı ele aldığı makalesinde ışık ile ağaç arasındaki ilişkiyi “Kadının göğe ait ışık ve yere ait ağaç sembolleriyle birlikte verilmesi onun kutsal ve doğurgan ana kültüyle olan ilişkisini göstermektedir.” (Özcan, 2003: 76-81). İlgili mitte tam bir tutarlılık söz konusudur. Işık gökyüzünden yere doğru ağaç da yeryüzünden gökyüzüne doğru yönelir, böylece bir uyum içersisinde birleşmiş olurlar. Bu durum ışığın gökten geldiğini ve onun kutsal bir özelliğinin olduğu vurgulanmıştır.

3.1.2.2. Uygur Türeyiş Destanı

Uygurların destan metni Türklerin dünyayı/âlemi tanımlayışı ve felek unsuru ile ilgili bize çok önemli bilgiler vermektedir. Bu destana göre yerin ve göğün bir göbeği vardır ve bu göbek cennetten başka bir yer değildir.

Birtakım mitolojik-efsanevi motifleri kullanmakla beraber klasik Osmanlı edebiyatı ve halk edebiyatı, başından beri feleklerin iç içe girmiş küreler şeklinde dünyanın etrafında döndüğü şeklinde tasavvur edilmiştir (Şentürk,1994:131).

Dünyayı iç içe girmiş çadır ya da kâse gibi yahut yine iç içe geçmiş soğan zarı gibi dokuz felek çevrelemektedir. Bunlar; Ay, Utarid, Güneş, Merih, Müşteri, Zuhâl, Yıldızlar, Felek-i Atlas'tır (Pala,1995: 181). Her tabaka birbirine sıkı sıkıya bağlı olmakla beraber devirlerini, ayrı ayrı çarklar gibi farklı şekillerde gerçekleştirmektedirler (Şimşek, 2009:35).

Gökyüzü, felekler ve yaratılış ile ilgili görüşler, sadece ilkçağ mitoloji metinlerinin bilgilerinden ibaret kalmamış Kur'an'da geçen ayetler, Hz. Muhammed'in hadisleri, kısmen Hint kaynaklı tasavvufi görüşler ve İsrailiyat'ın da karışmasıyla senkretik bir bakış oluşturmuştur bu konuda. Felek yahut gökyüzü iç içe girmiş dokuz çadır veya kâse yahut iç içe sıralanmış soğan kabukları gibi düşünülmüş, her tabaka birbirine sıkı sıkıya bağlı olmakla beraber devirlerini, ayrı ayrı çarklar gibi farklı hızlarda gerçekleştiren unsurlar olarak telekki edilmiştir. Eski Türklerde Kur'an'dan kaynaklanan yedi kat gök tasavvuru yerine, gök dokuz kat olarak düşünülmüştür. Ay ve güneş dâhil yedi gezegen ve bunların oluşturdukları dokuz kat felekler, merkezde bulunan dünyanın etrafında durmadan dönmektedirler. Aşağıdaki metinde de görüleceği üzere gök, göğün ortasındaki göbek cennet olarak Tanrının mekânı şeklinde düşünülmüş iyi ruhlar meşakketli bir yolculuktan sonra buraya ulaşmakta ve sonsuz aydınlık ülkesinde yaşamaktadır.

“ Dipsiz, geniş, sonsuzdur, kara yerin en altı,

“Hareketsizce duran, simsiyah bir karaltı.

“Dokuz felek çığrısı, göklerin üst katıdır,

“Göklerin en üstünde, dönüp duran çatıdır.

“Gök katları dizilir, feleklerin altında,

“Pek çok âlemler vardır, göğün yedi katında.

“Bir göbek yeri vardır, göklerin ortasında,

“Tanrı Cennet kurmuştur, katların arasında.”

“Yeryüzü, Orta-Dünya, göklerin altındaydı,

“Bir de göbeği vardı, yerin ortasındaydı (Ögel,2003:101).

....

3.1.2.3. Attila Destanı

Türkler öbür dünyaya inandıklarından özellikle ölen beylerin mezarlarına sağlığında kullandığı değerli eşyalarını da gömüyorlar ve bunları ikinci hayatlarında da kullanabileceklerini düşünüyorlardı. Mangus şehrinin piskoposu bunu bildiğinden adamlarına Türk mezarlarını soydurup, kendisine servet ediniyordu. Türklere karşı yapılan bütün bu kötü muameleler karşılıksız kalamazdı... (Gömeç, 2009:271).

Yukarıdaki destanda Türklerin, bu dünyadan göç etmekle hayatın bitmediğine, ruhun diğer âlemde yaşayacağına inandıkları görüyoruz. Ölen kişi ile birlikte kılıcı, atı ve diğer eşyalarının da gömülmesi hayatın bir başka yerde devam edeceği inancının bir göstergesidir.

3.1.2.4. Başkurtların Menşei Destanı

...

Günlerden bir vakit, yine bu kabilelerden birisinin beyi, ava gittiği sırada önünde bir kurt peyda oldu. Bey bu kurdu takip ede ede içerisinde cennet misali ormanları ve nehirleri bulunan, etrafı yüce dağlarla kaplı bir yere geldi...(Gömeç, 2009:307).

Eski Türkler, ölümden sonra ruhun yaşamına devam ettiğine inanmışlardır. Ve uçmak kelimesi ile de cenneti anlatmışlardır. Bu destanda da cennet inancının var olduğunu anlıyoruz. Ve o yer ormanları, nehirleri ve dağları ile cennete benzetilmiştir. Bu yapılan benzetmeyle Türklerde cennet, ormanlar, dağlar ile kaplı, nehirleri olan güzel bir yer olarak algılanmıştır. Ve bu algılama tıpkı İslamiyet’te olduğu gibidir. Kur’an-Kerim’de de cennet genel olarak, iklimi çok hoş, her yanı şahane bir şekilde süslenmiş bir yer olarak tasvir edilmiştir.

3.1.3. Efsanelerde Cennet

Efsaneler bir nevi yaratılış/köken mitleridir. Olayların yer ve zamanı daha yakın bir zamana ve olayın geçtiği yer de bu dünyadır.

Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan hikâyedir.” (Sakaoğlu, 2009:19).

Ali Berat Alptekin de efsaneyi, dini, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatmalarını şeklinde tanımlamıştır (Alptekin, 2012:15).

Mitoloji sözlüğünde, efsane dini merasimlerinde yahut dini yemeklerde okunan şey anlamına gelmektedir. Bunlar daha ziyade azizlerin hayatına ait şeylerdir (Seyitoğlu,1985:1).

Kelimenin aslı Farsça Fesanedir. Türkiye Türkçesinde efsane kelimesinin yanı sıra söylence de kullanılmaktadır (Alptekin, 2012:15).

Efsanelerin oluşmasında en önemli özellik efsanenin gerçek kabul edilmesidir. Ali Berat Alptekin efsanelerin oluşumunu 3 ana başlık altında ele almıştır:

1- Efsanelerin kaynağı dinidir.

2-Efsanelerin kaynağı dinidir.

3 Efsaneler gerçek hayatın artıklarıdır (Alptekin, 2012:19).

Efsanede tip, kendi başına var olabilen bağımsız efsane metnidir. Kısacası her efsane metni tiptir. Efsanenin tek tipi ancak çok sayıda varyantı vardır.

Türkiye’de efsane tipleriyle ilgili Saim Sakaoğlu’nun Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu adlı çalışması önemlidir.

Efsaneler; şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar. Anlatılanların inandırıcılık vasıfları vardır. Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır (Sakaoğlu, 2009:22). Mutlaka bir inanç üzerine kurulmakla birlikte diğer unsurların hepsini taşımayabilir (Seyitoğlu,1985:2).

Efsaneler bir nevi yaratılış/köken mitleridir. Ama olayların yer ve zamanı daha yakın bir zaman ve olayın geçtiği yer de bu dünya olması hasebiyle mitolojiden ayrılır. Metinlerde cennet kavramı çeşitli yönleriyle karşımıza çıkmaktadır. Cennetten gelen meyvelerle kazanılan olağanüstülük, hayvan veya bitkilerin etimolojik kökeninin izahında ve cennete ait özelliklerle yapılan teşbihlerle cennet efsanelerimizde yer almaktadır.

3.1.3.1. Dede Korkut İle İlgili Bir Efsane

Korkut I

“Korkut Ata doğduğunda olağanüstülükler olmuş, yeryüzünü karanlık kaplamış. O anda gökten bir ışık inmiş. Bu ışık, Korkut’un dünyaya geldiğinin işaretiymiş. Doğduğunda yanında görülen kopuzda Allah’ın ona hediyesiymiş.”(Alptekin, 2012:30).

“Ahmed Yesevi ile Aslan Bab’ın ortak menkıbesinde;”Menkıbeye göre gazvelerin birinde aç kalan ashab, Hazret-i Peygamber’in duası üzerine Hazret-i Cibril cennetten bir tabak hurma getirir. Ashab hurma alırken bir hurma tabaktan yere düşer. Bunun üzerine Hazret-i Cibril:

“Bu hurma ümmetinizden Ahmed adlı birisinin kismetidir.”der. Hazret-i Peygamber ashaba bu hurmayı içlerinden birinin sahibine teslim etmesi teklifinde bulunur...”(Alptekin, 2012:37).

3.1.3.2. Yılan Neden Sürünür?

“Hazret-i Âdem, cennette iken şeytan onu kandırmak için çeşitli hileler düşünür. Eğer cennete girebilirse yasak meyveden Âdem’e yedirecek ve onun da günahkâr olmasını sağlayacaktır.

Cennetin kapıcısı ise yilandır. Şeytan bütün gücünü ve inidirciliğini kullanarak yılanı ikna eder. Yılan, şeytanı sırtına alır ve sürünerek gizlice içeriye girer. Şeytanın girdiğini kimse görmemiştir.

Şeytan cennete girdikten sonra hemen Hazret-i Âdem’i kandırmanın yollarını araştırmaya başlar. Neticede bu uğursuz işte başarı gösterir ve Hazret-i Âdem’e yasak meyvelerden yedirir. O, bu günahı işlediği için cennetten kovulur.

Yılana gelince, Allahüteâlâ tarafından cezalandırılır. O, mademki sürünecek şeytanı cennete sokmuştur, kıyamete kadar sürünmelidir. Ondan sonra da yılanlar eski yürüyüşlerini terk ederler ve bugünkü şekilleriyle sürünmeye başlarlar.”(Sakaoğlu, 2004:191).

3.1.3.3. Başkurt

“...Kurdun arkasından giden kardeş, gide gide cennet gibi ormanları ve nehirleri olan gösterişli dağlara gelmiş...”(Sakaoğlu, 2004:80).

Küffar gibi kalkar horlar
 Erkek eşek gibi zırlar
 Cehennem içine korlar
 Çirkin yüzlüdür binamaz (Esen,1991:247).

3.1.4. Halk Hikâyelerinde Cennet

Halk sözcüğü Arapça bir kelime olup, ''Yaratılmışlar'' anlamına gelir. Hikâye sözcüğü de Arapçadan dilimize geçmiş bir kelime olup çok eskidir. Araplar, önceleri daha çok eğlendirme ve taklit yapma anlamlarına gelen ''kıssa'' sözcüğünü kullanmışlardır. Arap dilinde hikâye, gerçeküstü olaylarla dolu vak'alar değil de, gerçek hayattan alınmış olayları anlatan, hakiki olaylara dayanan yaşam kesitlerini anlatan bir tür olarak ifade edilmiştir. Türk edebiyatında ise hikâye sözcüğü Uygurlar dönemine kadar götürülebilir. Ve bu dönemde daha çok Budizmin hayat görüşünü benimseyerek dini bir nitelik kazanmıştır (Öztürk, 1986: 31). Göktürk Kitabelerinde ise ''edebi mengü'' sözcüğü hikâye sözcüğü anlamında kullanılmıştır.

Bazı araştırmacılar halk hikâyesi kavramının göçebe hayattan yerleşik yaşama geçiş sürecinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Yerleşik toplumlarda yazı kullanımı yaygın olduğundan bu toplumlarda halk hikâyesi, tarihi ve yazınsal eserlere daha yakındır. Halk hikâyesi, toplumsal bir olayın sözlü kültürde bıraktığı derin etkiden kaynaklanarak ortaya çıkmış, toplumun idealleştirdiği bir hayatı anlatan halk edebiyatı ürünüdür diyebiliriz. Bazı halk bilimciler halk hikâyelerini geçirdiği değişimle destanların yerini tutan halk ürünü olarak da görmüşlerdir. Destanlarda olağanüstülük ön planda iken, halk hikâyelerinde bu ikinci planda kalmıştır.

Çalışmalarıyla halk hikâyelerinin gelecek kusaklara aktarılmasında büyük çaba harcayan Ali Berat Alptekin halk hikâyelerini şöyle açıklar:

''Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb.gibi konuları isleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır.'' (Alptekin 1997: 7).

Halk hikâyelerinde olay örgüsü daha gerçekçidir. Ve halk hikâyelerinde olaylar belirli kahramanlar üzerine kurulmuştur. Hikâyelerin kendine özgü mantıkları vardır. Bu mantık idealist bir yaşam anlayışını ortaya koyar. Bu yaşam gerçek yaşamdır. Olağanüstülük ikinci plandadır. Halk hikâyeleri içinde kendine has özellikleri olan

tipler vardır. Aşk, tanınma, gizlenme gibi motifler tiplerin kişiliklerine etki eder. Bu motiflerin yanında Kanlı gömlek motifi de değişmez şekilde ölüm motifi olarak kullanılır. Bu motifler milli kültüre bağlıdır. Ancak didaktik halk hikâyelerinde olağanüstü bir davranışa ve motife yer verilmez (Öztürk, 1986: 36,37).

Halk hikâyelerinde milli unsurlar fazlaca görülür. Kahramanlar halk içinde yaşar ve genellikle evin tek oğlu veya kızdırlar, güzeldirler ve mücadeleci özellikleri vardır. Belli bir zaman dilimi yoktur, zamanın sınırları kesin olarak verilmiş değildir. Mistik ve romantik halk hikâyelerinde ise daha çok aşk konusu işlenmiştir.

Edebiyatımızda mesneviler de vardır. Bu mesneviler kuruluş bakımından halk hikâyelerinden farksızdırlar (Leyla ile Mecnun, Cemşid ü Hurşit, Hüsn ü Aşk...). Ve hikâye türü içinde yer alırlar ancak aralarında önemli farklılıklar vardır. Çünkü mesneviler anonim değildir. Halk hikâyeleri anonimdir. Mesnevilerde kullanılan dil daha ağırdır ve halkın dili değildir. Mesnevilerin tamamı manzumdur ve ölçülü bir anlatım şekli vardır. Halk hikâyelerinde ise nazım- nesir karışık bir anlatım biçimi vardır.

Okuduğumuz halk hikâyeleri içerisinde öteki dünya ile ilgili inanışları anlatan metinlerin çok azında cennet ve cehennem kavramları geçmektedir.

Halk kültürümüze ait önemli hikâyelerden seçtiğimiz aşağıdaki bölümlerde, ahiret tasavvurunu açıktan veya imâ yoluyla anlatan ifadeler şöyledir:

Süleyman ile İkbâl'den:

...kılıç-kalkan kullanmada yenilmezdi. İnci saçar gibi hikmet söylerdi. İlk sözü duyarken tüm anlamı kavrardı. Şiir denizinde ne varsa bilirdi. Bu ummana kendi damlacıklarını da katardı. Bilgeler onun için''Erdemli genç'' derlerdi. Cennet gibi meclis kurardı, Şarkıcıyla şarkı söylerdi... Bir adaya vardılar. Yemyeşil bir ada. Her ağacın altında bir pınar. Sanki cennet, onları bağrına basmıştı. Her şeyi unuttular...(Sav,1998: 30,34).

Yukardaki metinde, dünyaya ait bir tabiat parçası, güzelliğinden dolayı cennete teşbih edilmiştir.

Tahir İle Zühre'den

...İki sevdalı kavuşmuşlardı. Kimse ayıramazdı onları artık. Kimsenin erişemeyeceği bir âleme varmışlardı. Sevdalılar cennetine. (Sav,1998: 46).

Bu parçada da sevgiliye kavuşma (visâl) zamanları cennette yaşamaya benzetilmiştir.

Bariş Kervanı'ndan:

...Ferhat dedi ki:

''Babamız dünyadan göçmüştür. Allah rahmet eylesin. Bilin ki, ülke yönetimi benim elime geçmiştir (Sav,1998:293).

Bu metinde ise, “dünyadan göçmek” sözüyle âhiret hayatı telmih edilmekte, ayrıca “rahmet” dilenmesi ise müminlerin öte dünyada cennete girmelerini ifade eden bir temenni sözüdür.

Hikayet-i Asuman İle Zeycan'dan

Zeycan:

Melekler nuru gözdedir

Cenneti gülden bezedir

O kanatlar kaç endazedir

Senden bir cevap isterem

...

Asuman:

Ateşlere yaktın beni

Bu cihana vermem seni

Cennette bir kuş yaratmış

Kursağında şehit kanı (Kaya, 2000:34).

3.1.5. Fıkralarda Cennet

Fıkra, konusunu yaşanmış olaylardan alan, sözlü gelenekte yaşayarak gelişen bir edebi türdür. Mantiğında düşünce olan, güldürürken düşündüren bir mizah özelliği vardır.”Sözlü gelenek içerisinde yaşamaya devam eden, mizah anlayışımızı geleneksel formlar içerisinde yaşatan Türk kültür hayatının yoğun anlatımlı türleridir.” (Şenocak, 2007: 21). Hayatın her anında karşımıza çıkabilecek olan fıkralar, zaman ve mekân sınırı gözetmeksizin varlığını sürdürmeye etmektedir.

Fıkranın çok farklı tanımları yapılmıştır. Türk Ansiklopedisinde “Tanınmış bir şahsiyetin özlü bir sözünü, nükteli bir cevabını, hoş bir tepkisini, ilgili tarih anlayışı içerisinde toplayan gerçek veya gerçeğe yakın bir hikâyecik.” şeklinde tanımlı yapılmıştır.

‘‘Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak’a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşeri kusurlarla içtimai ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir.’’ (Yıldırım,1999:3).

Edebiyatımızda fıkra ile ilgili kayda Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ü Lügat-it-Türk adlı eserinde görmekteyiz. Bu eserde fıkra ‘‘Küg’’ ve ‘‘Külüt’’ adlarıyla geçmektedir. Küg, bir şehir halkı arasında meydana çıkarak bir sene içerisinde gülünen şey, gülmece olarak tanımlanır. Külüt ise, halk arasında gülünç olan nesne anlamındadır (Kaşgarlı Mahmut, C.I,1998:357).

Türkçe Sözlük’te fıkra için ‘‘1.Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâye, anekdot.2.Gazetelerin veya dergilerin belirli sütunlarında, genel başlık altında gündelik konuları görüş ve düşünceye bağlayarak yorumlayan ciddi ve eğlendirici yazı türü.3.Kanun maddelerinin kendi içerisinde satır başlarıyla ayrıldıkları ufak bölümlerden her biri.4. Paragraf ‘‘ifadeleri kullanılmıştır (Türkçe Sözlük, C.I,1998:498).

Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Halk Edebiyatı adlı eserinde fikrayı şöyle tarif etmiştir: ‘‘Güldürücü fıkralar ve nükteli küçük hikâyeler fıkra latife, nükte ve birçok hallerde de sadece hikâye deyimleri ile gösterilirler. Bunlardan tıpkı hayvan masallarında olduğu gibi kısa hatta onlardan daha yoğun bir anlatı tekniği uygulanmıştır. Sırası düşünce herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini ona inandırmak ya da direnişinde yanıldığma tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi verilerle anlatılır bu hikâyeler.’’(Boratav,1978: 91).

Bütün bu tanımları da göz önüne alarak fıkranın tanımını şöyle yapabiliriz:‘‘Sözlü gelenek içinde yer almış, gerçek hayattan beslenmiş, içinde nükte, mizah, hiciv unsurları bulunan, kısa fakat yoğun bir anlatıma sahip, tek bir vak’adan oluşmuş anlatılardır.’’ diyebiliriz.

Fıkraların konusu insanların hayatlarındaki çelişkiler, düşünce ve davranış farklılıklarından doğan çatışmalardır. Fıkraların kendine özgü özellikleri vardır:

a. Fıkraların içeriğinde açık veya gizli ‘‘bir hisse, uyarı veya telkin’’vardır. Açıkça dile getirilmeyen bu kavramlar okuyucunun kendi anlayışı ile sezilir.

b.Fıkra kahramanları kişilikler ile birer tiptir. Ve her kahramanın kendine göre bir özelliği vardır.

c.Her fıkrada genel olarak iki kahraman vardır. Bu iki kahraman gizli veya açık şekilde çatışırlar. Dursun Yıldırım'a göre de fıkranın estetiğini yaratan unsur bu iki çatışmadır.

ç.Fıkralar toplumu meydana getiren fertlerin iyi veya kötü yönlerini verirler. Mensubu oldukları toplumun siyasi yapısından, hayat anlayışından izler taşırlar.

d.Fıkralar diğer anonim türlere göre, daha bir milli bir yapıya ve mantık anlayışına sahiptirler. Ancak''hayvan fıkralarında milli özellik erimiştir, daha çok beşeri bir yapı kazanmıştır.''(Öztürk,1986:237).

e.Fıkralar kısa anlatımlar olup, tek motife yer veren bazen bir konuyu açıklamak bazen bir sorunu halledebilmek ve hoşça vakit geçirmek için anlatılırlar.

f.Çoğu fıkralarda kahkahalarla güldürme esasken bazıları ise sadece düşündürür. Hatta bazılarını anlamak için ilgili konuda bilgi sahibi olmak gerektiği de unutulmamalıdır (Sakaoğlu, 1992: 13).

g.Fıkraların bazıları özellikle Nasreddin Hoca fıkraları atasözü ve deyim niteliğindedir.

ğ.Fıkralarda tek olay vardır. Ve bu olay karşılıklı konuşmalar şeklindedir. Ayrıca geniş tasvirler fıkralarda yoktur.

h.Fıkralarda nüktayı oluşturabilmek için özel bir dil kullanılır.''Dil, kemiği kendi yaratır. Çeşitli dil oyunları ile olağan dilin dışına çıkar; var olan dil bilgisini alt üst eder ve günlük dilden farklı yol izleyerek komik hale gelir (Usta, 2005: 80).

ı.Fıkralar kadınlar ve erkekler arasında anlatılır. Ancak genellikle erkekler arasında anlatılır. Fıkralar nesir şeklinde olup yoğun bir anlatıma sahiptirler.

Fıkralar, Türk düşünce ve toplum yapımızın anonim ürünlerindendir. Hatta birçok fıkramız tarihimize şekil vermiş, milletimizin düşünce tarzını, hayat anlayışını aksettirmiştir.

Kısacası, zekâ ve mizahın uyumlu birlikteliğinden doğan fıkralar, insanımızın hayata ve olaylara nasıl baktığını anlamak açısından bize önemli ipuçları verir. Fıkraları, sadece mizah açısından değerlendirmek yetmez; onlar kültürümüzün asli unsurlarıdır. Fıkra kahramanlarının nezdinde birçok döneme, hadiseye ve zümreye ait bilgileri, fıkra dünyası içinde buluruz.

“Fıkralar Türk halkının sağduyusu ve iğneleyici özellikleri birleştirerek ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerde halkımızın mizaha bakışını ve engin hoşgörüsünü görebiliriz. Fıkralar bireyin ve toplumun ilişkilerini inceleyip onlara ayna tutması açısından işlevseldir.”(Artun,2009:147).

Fıkra, halk edebiyatımızda ilmî bir terim olarak, halkın yarattığı realist, küçük ve güldürücü hikâyeler için kullanılmaktadır.“Türkiye dışındaki Türk boylarında bu mahsullere, Kırım’da, Kozan’da, Azerbaycan’da, Türkmenistan’da, Özbekistan’da ve Uygurlar’da Latife, Kazakistan’da erteki, anız, Irak Türkmenleri (Kerkük, Musul) arasında nükte, fıkra adıverilmekte ve bizdeki fıkra ile eş anlamda işletilmektedir. Ayrıca Türkmenlerde yomak, değişme ve sorta söz gibi tabirlere de rastlanmaktadır.” (Yıldırım 1999: 4).

Dursun yıldırım fıkralardaki tipleri genel olarak şöyle tasnif etmiş ve bu tiplerin de kendi içinde alt guruplara ayrılabilceğini belirtmiştir:

- Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler.
- Zümre tipleri.
- Azınlık tipleri.
- Bölge ve yöre tipleri.
- Yabancı tipler.
- Gündelik tipler.
- Moda tipler (Yıldırım 1999: 24).

Sözlü gelenek içinde yer alan fıkra ile ilgili birçok araştırmacı çalışma yapmış ve tasnif çalışmalarına yönelmiştir. Özellikle Tanzimat döneminde, topluma yönelik yayın hayatı başlayınca fıkra türünün etkinliğinden de faydalanmak istenilmiş ve bu amaçla fıkra ile ilgili derlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu alanda geniş tiplere, konuya ve mekâna bakarak karışık bir tasnif denemesini ilk defa Faik Reşat yapmıştır. Faik Reşat bu çalışmasını Külliyyat’ı Letaif adlı eserde toplamıştır.(Letaif, fıkraların toplanıp yazıldığı mecmualara verilen isimdir.) Bu tasnif denemesinden sonra Pertev Naili Boratav, Saim Sakaoglu, Dursun Yıldırım, Nevzat Gözüaydın, Şükrü Elçin, Mehmet Tuğrul gibi bilim adamları da önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu alanda Saim Sakaoglu’nun Türk fıkraları ve Nasreddin Hoca adlı eseri, en önemli kaynak durumundadır (Sakaoglu,1992).

Ele aldığımız fıkralarda cennet ve cehennemin nasıl ele alındığını, nasıl algılandığını tespit etmeye çalıştık. Çok azında öteki dünya, cennet ve cehennem

kavramlarının geçtiğini gördük. Bektaşî bu fıkralarda, müslümanların ahiret günü ile ilgili yanlış, eksik ve şekli inançlarını eleştirmiştir.

Cümbüş

Bektaşinin biri dergâhın kapısına çömelmiş çubuğunu çekerken bir cenaze geçer. Hafifçe doğrularak cemmatin birine sorar:

-Kim bu?..

-Tamburi Esad Efendi...

-Az sonra bir cenaze daha görünür. Bektaşî yine sorar:

-Bu kim?..

-Udi Ali Efendi.

Biraz sonra bir cenaze daha görünür. Erenler tekrar sorar:

-Bu kim?..

-Gazelhan Hafız Safvet Efendi...

Çok geçmeden, Darbukacı Hazım'ın Cenazesinin geçtiğini de gören Bektaşî, çubuğundan uzun bir nefes çekip gülümser:

-Desene bu akşam ahrette cümbüş var! (Yıldırım, 1999: 98).

Bektaşî bu fıkra da müzikle uğraşmış insanların bile ahirette hesap verirken çok sıkıntı yaşayabileceklerini ve bunun çok eğlenceli olmayacağını anlatmak istemiştir. Bektaşî inancında Allah'tan korkup, ceza gününde hesap verme gibi korkutucu, cezalandırıcı din anlayışından ziyade ümit verici, yaşatıcı bir din anlayışı vardır ve Bektaşî ölümü korkunç bir son olarak görmez bu fıkra da bunun bir örneğini görmekteyiz.

İftar Sofrasında Tartışma

Bir Ramazan gecesi eski paşalardan biri konağında şehrin belli başlı ulamasında bir iftar verir. Âlimler arasında yeniden diriliş hakkında bir ilmi tartışma başlar. Âlimlerden biri Allah'ın bazı kimseleri öldürdükten sonra tekrar dirilttiğini enbiya tarihlerinden alınmış vak'alar ve birtakım akli nakli delillerle ispata çalışır. Fakat öteki âlim, böyle mucizeleri kabul etmediğini, ölen bir insanın yeniden dirilmesinin akla sığmadığını söyler. Davetliler arasında bir de Bektaşî varmış. Baba erenler, o gün nasılsa oruç tutmuş ve dehşetli acıkmış olduğu için bir an evvel önündeki

nefis yemeklere saldırmak istermiş. İftar yarım saat geçtiği halde kimsenin sofraya el uzatmadığını görünce Bektaşî dayanamamış, yüksek sesle:

-Sayın Âlimler demiş, görüyorum ki bu münakaşanın sonu gelmeyecek, müsaade buyurursanız aciz ve cehlime rağmen ben hakemlik yapayım. Eğer itiraz kabul etmeyecek bir delille davayı bir dakikada kestirip atmazsam yine siz münazaranıza davet buyurursunuz.

Hocalar ve diğer davetliler Bektaşînin teklifini kabul ederler. Baba erenler, insanın öldükten sonra dirilmesini kabul etmeyen müderrise sorar:

-İnsanı kim yaratır?

-Allahu Teâlâ.

-Peki, insanı bir defa yaratan bir kudretin bir ikinci defa yaratmasına ne mani görüyorsun? Der ve iftar sofrasındaki yemeklere saldırır (Yıldırım,1999:98,99).

Bu fıkrada Bektaşî, ölümden sonra bir hayatın mutlaka olacağını ve bunu da insanları yaratan Allah'ın gerçekleştireceğini vurgulamıştır.

Sırat Köprüsü

Bektaşînin biri bir gün meyhaneye oturmuş, demleniyormuş. O sırada yanına bir hoca yaklaşır:

-Behey adam, demiş. Yarın Tanrının huzuran çıkıp Sırat köprüsünden geçeceksin, sen de hiç korku yok mu?

Bektaşî:

-Sırat köprüsü nasıl şeydir? diye sormuş. Hoca:

-Kıldan ince, kılıçtan keskin, demiş.

-Peki, korkuluğu var mı?

-Yok.

Bektaşî başını sallamış:

-Öyleyse cumburlop, demiş (Yıldırım,1999: 99).

Kendisi gibi içki içen böylece günah işleyen insanların, cehenneme gideceğini anlatmak istemiştir.

Tutar Sahibine Teslim Ederim

Yanya vilayetinin Parmadi kasabasının köylerinden birine bir hoca gelerek misafir olmuş. Karye ahalisi kâmilten tarikat-i Bektaşiyeye mensup olduklarından usul ve adet-ı tarik vechiyle misafiri ellerinden geldiği kadar ikram ve ivaz eylemişler.

O esnada bir köylü gelerek hoca efendiden sormuş:

- *Hoca efendi, ben geçen gün bir koyun çaldım idi. Bunun günahı var mı?*
- *Tabi günahı vardır. Tövbe eder ve koyunu sahibine iade eylersen*

günahtan kurtulursun.

- *Fakat koyunu kestim yedim.*
- *O halde sahibine bedelini verir ve onunla helâlaşırsın.*
- *Sahibini de bilmem. Buradan sürü ile geçiyorlardı.*
- *Öyle ise yarın ruz-ı kıyamette o koyun çıkar, senden bu beni çaldı diye*

davacılık eder.

Mademki koyun çıkacak, boynuzlarından tutar orada sahibine iade ve teslim ederim, olur biter, cevabını verir (Yıldırım, 1999:99).

Öteki dünyada yani hesap gününde, hakkı olanların bu haklarını Allah'ın huzurunda mutlaka alacakları ifade edilmiştir.

...

Vaktiyle Bektaşinin biri rüyasında kıyamet kopar görmüş, sonra mahşer kurulmuş, sonra bütün günahlarından kırk elli çuvala doldurulmuş olduğunu görmüş. Yirm beş otuz deveye günah çuvallarını yükleterek bu develeri çekmiş, Cehenneme götürmüştü. ‘Günahın kadar yan ‘ diye melekler tarafından emredilince develerde büyüklü küçüklü birçok çanlarda asılı olduğu halde çekip bir ovada giderken bir adamın omzunda ufak bir heybe ile gitmekte olduğunu görüp o adama nereye gittiğini sormuş. O adam da Cehenneme gittiğini ve günahının hepsinin de heybenin içinde bulunduğunu söylemesi üzerine Bektaşî, ‘Adam sende, o kadarcık günah için cehenneme mi gidilir: O heybeyi bana ver, benim kara devenin hatabına asayım; senin günahın kadar da yanıvereyim, sen yorulma ‘ diyerek heybeyi deveye asmış, o adamı yoldan çevirerek develeri çekip yine yoluna devam etmiş. Biraz ileri varınca önünde birçok melek gelip’’ Sen o adamın heybesini devene atıp onun günahı miktarı da yanıverecek olduğun için Cenab-Hak bu cömertliğinden hoşlanıp seni affetti; çuvallardaki günahını buraya boşalt da dön git.’’ demişler. Bektaşî de öyle yaparak boş çuvalları develere yükletip sevinerek oradan dönmüş (Yıldırım,1999:100).

Zerre kadar iyilik yapanın, öteki dünyada Allah tarafından karşılığının verileceği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Fakirlik iyi midir?

Bir mecliste fakirliğin iyiliğinden, fukara-yı sabirinin cennete daha evvel gireceklerinden, ahrette mazhar olacakları lutf u kerem-i Hüdadadan bahsediliyormuş.

Bir zat:

- *Baba efendi, siz ne dersiniz? Demişler. Derviş:*
- *Evet, dediğiniz gibidir. Ancak ben Cenab-ı Haktan bunun muhalifi olan fenalığı bana vermesini isterim, cevabını vermiştir. (Yıldırım,1999:100).*

Allah'a gönülden bağlı olmak gerektiği vurgulanarak, sırf cennete gidebilmek için Allah'a ibadet etmenin bir manasının ve faydasının olamayacağı vurgulanmaya çalışılmıştır.

Sıratı Denizden Gececeğim!

Bir kurban bayramı arifesinde, herkes kurbanlık koyun götürürken meşhur Bektaşî babalarından Nafi Baba, kocaman bir torik almış. Evine gidiyormuş. Yolda rastladığı agbapları ona takılmışlar:

- *Ne o erenler? Kurban yerine torik mi aldınız?*
- Nafi Baba gülümseyerek cevap vermiş:*
- *Evet canlar, fakir, bu sene sıratı denizden geçmek niyetinde olduğundan derya kuzusu kurban edeceğim. (Yıldırım,1999:101).*

İnsanların sıratı geçebilmek için koyun aldığını ve bu koyunun sırtına binmek suretiyle cennete gitmeyi düşündüklerini ancak bunun tek başına yeterli olamayacağını, insanlarda başka özelliklerin de olması gerektiği anlatılmıştır.

Benimle Beraber Gömünüz

Bektaşî fukarasından birinin daima yanından ayırmadığı sevgili nefiri vardı. Birgün derviş hastalanıp iade-i afiyet etmesinden kat'ı ümid olunur. Arkadaşları yanına gelip:

- *İnşaallah, kesb-i sıhhat ve afiyet edersin. Fakat her ihtimal-i nazar-ı dikkate almak icab eder. İnsan vasiyet etmekle göçmek iktiza etmez. Eğer bir vasiyetiniz, son arzunuz varsa haber veriniz, derler. Derviş:*

- Son arzum benim sevgili nefirimi benimle beraber gömmenizdir, dedikte huzza hayretle:

- Onu mezarda ne yapacaksınız?

Dünyada bana çok defa lazım oldu. Mahşerde de lazım olacağına şüphem yoktur. Çünkü orada yuf borusu çalacak çokları vardır. Onlara karşı yuf borusu çalacağım, cevabını verir (Yıldırım,1999:101).

Dünyada kendisini kınayanların, üzenlerin olduğunu belirtilerek, öteki dünyada, Allah'ın huzurunda kimsenin hakkının kimse de kalmayacağı bunun bir cezasının olacağı vurgulanmıştır.

En Yüksek Direk Cennet Yoludur

Bir hoca bir Bektaşî dervîşi refik olarak seyahate çıkmışlar. O zamanlarda vapur mevcut olmadığından ve deniz seferleri yelken gemşleriyle icra edildiğinden bunlar da bir gemiye binerek İstanbul'dan hareket ederler. Gemi Marmara Denizi'nde müthiş bir lodos fırtınasına tutulur. Dağlar gibi dalgalar hücum etmeye başlar. Hoca Efendi derhal diz çökerek dua etmeye bütün yolcuları ve gemi mürettebatını davet eder. Cümlesi duaya başlarlar. Yelkenleri, gemiyi idare edecek, gemiyi kullanacak kimse kalmaz. Kaptan, şaşırır. Bağırır, çağırır. Mürettebat aldırılmaz. Müthiş bir tehlike baş gösterir. Kaptan Bektaşî babasının nezdine koşarak:

-Aman Baba Efendi, şunları bir söz anlat. Yoksa mahvolduk, demekle baba ayağa kalkar ve haykırır:

- Ey cemaat, siz yanlış yapıyorsunuz. Sizin bu duanız denizde değil karada olur. Şimdi en yüksek direğe çıkan cennete gider. Haydi, deniz duasına, haydi yelkenlere ve direklere.

Bunun üzerine mürettebat iş başına müracaat ederler. Gemiye de kurtarırlar. Hoca, Bektaşî babasına der ki:

- Cennetin yolunun en yüksek direkte olduğunu hangi kitapta gördün?

- Bunu bir kitapta görmedim. Fakat senin duan ile az kaldı, deniz yolundan cennete gidecektik. Bereket versin ki ben direk yolunu buldum ve gösterdim, cevabını verir (Yıldırım,1999:102).

Bu fıkra da Bektaşî, çalışmadan, çaba göstermeden her şeyi Allah'tan istemenin yanlışlığını anlatmak istemiştir.

Ahirette Nasıl Yanacaklar?

Bir Ramazan akşamı, kibarlardan birinin konağında iftar varmış. Davetlilerden zayıf, cılız imamın biri top atılıp oruç bozulduktan ve karşısında oturan iki şişman Bektaşî Babasını hayret ve ibretle süzdükten sonra:

- *Dünyamızda orucu yer, rakıyı içer, namazı geçer, şişmanlarsınız. Yarın ahrette bu kocaman gövdelerin nasıl yanacağını düşünüyorum, deyince babalardan yaşlıcası:*

İmanım, düşündüğün şeye bakBiz dünyada yer, içer, yaşarız. Cehennemlik oluruz. Yarın ahrette zebaniler bizi tuttukları gibi ateşe atarlar. Hâlbuki fazla şişman olduğumuzda ateş ‘puf ‘ diye söner. Zebaniler ‘ aman ateş söndü, Getirin kuruları ’ diye bağrışırılar. O zaman sizin gibi kuruları getirip altımıza koyarlar. Kuru olduğunuzdan derhal alev alırsınız. Hocam, böylece sizin narınıza biz de yanarız, demiş (Yıldırım,1999:102).

Bu fıkrada da Bektaşî, hiç kimsenin bir başka kişinin imanının derecesini bilemeyeceğini dolayısıyla kimin cennete ya da cehenneme gideceğini bilemeyeceğini bunu ancak Allah’ın bileceğini ifade ederek bu şekilde düşünenleri eleştirmiştir.

Cehennemlik Olduğuna Şüphe Yok!...

Bektaşînin birine:

- *İyilerin cennette, kötülerin cehenneme girecekleri söylenir. Cennetle cehennem acaba dolmayacaklar mı? demişler. Bektaşî cevaben:*

- *Cenneti bilmem ama cehennemin dolacağını zannederim. Çünkü görüştüklerimizin çoğunun cehennemlik olduğuna şüphe yok, demiş (Yıldırım,1999:103).*

İnanmayan veya eksik bilgilerle İslam’ı yanlış yorumlayan insanların çokluğuna dikkat çekerek bu şekildeki insanları tenkit etmiştir.

Yakmayan Yeri Var Mı?

Bektaşîye:

- *Cehennem yedi kattır, demişler. Birinci katında beynamazlar yanacak, ikinci katında küfürbazlar yanacak, üçüncü katında kumarbazlar, dördüncü katında...*

Bektaşî hemen atılmış:

- *Uzatma be imanım, demiş. Yakmayan yeri var mı şunun, sen ondan haber ver* (Yıldırım,1999:103).

Cehennemin ateşle dolu bir mekân olduğunu anlatarak, insanların burada mutlaka yanacağını anlatmıştır.

Bugün Hiç İştahım Yoktur

Bektaşî fukarasından biri seyahat ettiği sırada zuhur eden bir fırtına büyük bir tehlike teşkil eder. Herkes şaşırır. O sırada yolculardan biri babanın yanına gelerek:

- *Baba efendi, zannederim ki, bu akşam meleklerle beraber cennetle taam edeceksiniz, deyince derhal:*

Aman evlad, bu akşam hiç iştahım yoktur. Bu taam diğer bir akşama kalsın cevabını verir (Yıldırım,1999:103).

Ölümün ne zaman olacağını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini, bir kulun da kimin cennete veya cehenneme gideceğini bilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Sıcak Yer

Bektaşî kışa rastlayan bir ramazan gününde son derece üşümüş. Barınacak bir yer bulamamış. Bir köy mescidine dalmış. Orada vaaz eden bir hoca, cehennemin kaynar ateşinden, günahkârların o kızgın ateşte nasıl yanacaklarını anlatırken, soğuktan çeneleri birbirine çarpan Bektaşî dayanamamış:

Erenler, demiş, eğer dünyanın soğuğu böyle devam ederse, hemen beni cehennemin defterine yaz. Rabbenâ hakkı için derhal gönüllü giderim (Yıldırım,1999:104).

Cehennem yoluyla insanları korkutan din adamları eleştirilmiştir. Çünkü Kur'an'da cehennem insanları korkutmak için anlatılmamıştır.

Bektaşî Cephede

Bir harb sırasında Bektaşî dedesi "Şem'ullah" da gönüllü olarak katılmıştı. İltihak ettiği bölükle cepheye sevk edilen Bektaşî birkaç arkadaşı ile beraber keşif koluna çıkarılmıştı. Birden fundalıklar arasında gizlenmiş bir düşman erinin şiddetli makineli tüfek ateşiyle karşılaştılar. Derhal kendisini sağ ilerisindeki çukura atan Şem'ullah, bir kurşunla düşman erini öldürdü. Fakat ne yazık ki arkadaşları da şehit

olmuşlardı. Öldürdüğü düşmandan aldığı makineli tüfekle birlikte yalnız olarak bölüğe dönen Şem 'ullah 'a komutan sordu:

- Arkadaşların nerede?

Soğukkanlılığını muhafaza eden dede, hemen şu cevabı verdi:

Komutanım dost ve düşman hepsi ''cennet'' diye koşuştular ve öldüler, bilmiyorum şimdi neredeler? ...(Yıldırım,1999:104).

Gösteriş amacıyla ibadet etmenin manasızlığını ortaya koymaya çalışarak, Allah rızası için ibadet etmek gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır.

Cehennem Lisanı

Bektaşî babalarından birine, sofulardan biri:

- Baba efendi, Farisi lisanına cehennem lisanıdır, diyorlar. Acaba doğru mudur?

Diye sorar. Baba şu cevabı verir:

Belki de öyledir. Fakat yine de öğrenmelidir. Çünkü yarın nereye gideceğini bilemezsin ki... Şayet cehenneme gidersen, hazır olanların dilini öğrenmiş olur, sıkıntı çekmezsin (Yıldırım,1999:104,105).

Yukarıdaki fıkrada, dini bilgileri yetersiz ve yanlış olan insanları eleştirmiştir

Cennet İle Cehennem Dolana Kadar

Geveze adamın biri Nasreddin Hoca 'yla sokakta karşılaşır. '' Hoca efendi, sen görmüş geçirmiş ve okumuş bir adamsın, bilirsin. İnsanlar ne zamana kadar ölecekler? '' diye sorar.

Hoca adamın niyetini anlamıştır, şöyle bir sakalını sıvazladıktan sonra; '' Be adam, bunu bilmeyecek ne var? Cennet ile cehennem dolana kadar.'' deyiverir (Sakaoğlu, Alptekin,2009:173).

Bu fıkrada Hoca, ölümün hak olduğunu, ölümden sonra insanların cennete veya cehenneme mutlaka gidecekleri fikri vurgulanmaya çalışılmıştır.

...

Hoca merhum, talebeliğinde bir kasabaya cerre gidip cami'i şerifte vaaz eylediği esnada bil-münasebe Hazret-i İsa aleyhis-selamın dördüncü katta gökte bulunduğunu söylemiş. Camiden çıktığı esnada ihtiyar bir kadın yanına yaklaşup: '' Canım Efendi Hazretleri! Derste bir nokta pek ziyade merakımı mucib oldu. Hazret- İsa

aleyhis –selamın dördüncü kat gökte olduğunu söylediniz. Acaba iki gözüm orada ne yer, ne içer idi? Deyince Hoca'nın tepesi atup demiş ki: "Be haddini, vazifesini bilmez kadın! Ben şuraya, memleketinize geleli bir ay oluyor. Birgün olsun şu zavallı Hoca ne yer, ne içer? diye sormadınız. Şimdi ben ta dördüncü kat gökte Tanrı ziyafetinde bulunan, her gün türlü türlü cennet ta'amlarıyla beslenen kocaman bir zat-ı şerifi mi soruyorsun (Boratav,1996:254).

Bu fıkra da Hoca, yöre insanının misafirperverlik yönünü eleştirir, ayrıca cennetin rahat edilecek bir yer olduğunu belirterek, cennet nimetlerinin güzelliğini anlatmıştır.

3.1.6. Dua ve Beddualarda Cennet

Toplumların akrabalıklarını belirleyen en temel bağlardan birisi kültürdür. Halk kültürü kültürün her dönem temel taşlarından olmuştur. Halk inançları ortaklığı ise, dinler tarihinin derinliklerinden destanî mitolojik döneme kadar uzanan köklere sahiptirler. Dualar ve beddualar insan hayatının her döneminde var olmuş ve çeşitli amaçlarla kullanılmışlardır.

Bugün yaygın kullanımıyla bilinen dua, Eski Türkçede alkış kelimesi ile karşılanmıştır. Alkış, alkamak "hayır duada bulunmak, beğenmek, övmek" fiilinden elde edilmiş bir isimdir

Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı toplumun maddi refah ve manevi saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere Allah'a yaptığı bir hitap, bir söyleniştir. İyi dilekleri içeren kalıplaşmış sözlerdir. Ferdi karakter taşır ve sessizce edilir. Ancak camide hoca ile birlikte, yüksek sesle de hep bir ağızdan tekrarlanabilir.

Beddua ise, duanın aksi ve zıddıdır. Beddualar, lanet, bela, gazap ifade eden olumsuz sözlerdir. Farsça(bed) ve Arapça(dua) kelimelerin birleşmesinden oluşmuştur. Bedduaların söyleniş sebepleri insanın karakteristik yapısına, zaman çevre şartlarına ve olaylara göre değişebilir. Bunların bazıları şunlardır: Aile ve toplum tarafından hoş karşılanmayan yüz kızartıcı hareket üzerine söylenen beddualar, günlük olaylar üzerine söylenen beddualar, haksızlık, baskı ve zulüm üzerine söylenen beddualar, milli hislenişlerle söylenen dualar.

İnsanlar dualar (alkış) ve beddualar (kargışlar) sayesinde Allah'a yönelmektedirler. Dua eden kişi tövbekâr olur. Dua yaratılanın yaratanına açılması

olayıdır. Bu noktada pişmanlıktır. Hastalara dua edilir, ölünce dua edilir. Kabirler ziyaret edilince dualar edilir.

Dualarda mutlak olanın onayı alınır. Duayı kabul edecek olan Allah'tır. Türk toplumlarındaki dualar ise Tengricilik inanç sisteminin izlerini taşımaktadırlar. Ve Türk kültüründe yer alan dua ve bedduların da binlerce yıl öteden günümüze geldiği bilinmektedir. Şamanlar, baksılar da ayin sırasında yaptığı orijinal hareketleri, dualarla genellikle diz çöküp, elleri göğze açmak şeklindedir. Kimi zaman gözler kapatılır, vücut hafifçe ileri geri veya sola sağa hareket ettirilir. Elleri ve çeneyi yukarı kaldırmak, gözlerle göğün derinliklerine bakarak dua etmek, sanırız Göktanrı inancının bakiyesi olarak yaşatılan bir davranış biçimidir. Bu davranış biçimi Anadolu Türklerinde olduğu gibi Balkan Türklerinde de görülmektedir. Dua ederken gözleri semaya dikerek dua etmeyi peygamberimiz bir hadisinde "Bazı kimseler, namazda gözlerini göğze dikerek dua etmekten vazgeçsinler. Yoksa Allah onların gözlerini kör eder."diyerek, bu davranışları açıkça yasaklamıştır. İslam dininde, ayet ve hadislerle dualar teşvik edilmiştir. Ve yüzlerce dua örneği vardır.''Allah'ı bırakıp kıyamete kadar kendisine cevap veremeyecek ve onların yaptıkları dua ve yalvarıştan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık, daha şaşkın kim vardır''(Ahkaf Suresi; 5.Ayet). Kuran'da genel olarak olumlu dualar üzerinde durulur. Ancak Kur'ân'da zor zamanların, çaresiz kalınan zamanların duaları da yer alır. Ve Kur'ân lanet eder bazı kişilere.''İnsan, hayra dua eder gibi şerre dua eder.''(İsra Suresi;11.ayet). Bu ayet beddua dikkat çeker.''Ebu Lehebin elleri kurusun, zaten kurudu da.''(Leheb Suresi;1:ayet). Beddua ayetlerinden bir örnektir sadece.

Birçok doğa olayı gerçekleştiğinde özel dualar okunmuştur. Çocuk doğmadan evvel, çocuk doğarken kırkı çıkınca, ilk dişi çıkınca dua okunur. Çocuk dualarla askere gönderilir. Evliliğin her safhasında dua vardır. Hastalara dua edilir, ölünce dua edilir. Kabirler ziyaret edilince dualar edilir.

Bütün dua ve beddualar sadece kişilere yönelik söylenilmez. Bir ağaca, kişiye, dağa, ırmağa söylenilen dualar ve beddualar da vardır. Ahiret ile ilgili dua ve beddualar da vardır. Biz de bu tez çalışmamızda, halk kültüründe yer alan cennet ve cehennem ile ilgili dua ve beddua örneklerini tespit etmeye çalıştık.

Türk Halk Kültüründe Dua ve Beddua Örnekleri

Cennet ile ilgili olanlar:

- ”Ahiretin de böyle açık olsun”
- ”Cennette buluşursunuz inşallah.”
- ”Öteki dünya da mamur olsun.”
- ”Cennetin kapıları üzerine açık olsun.”
- ”Cennet mekân olası.”
- ” İki cihanda azîz ol.”
- ”(Ahrette) Fatma anamıza komşu olası.”

Ezan okunurken söylenen bir duada cennet kavramı şöyle geçmektedir:

Aziz Allah izzetinle
 Habib Allah hürmetinle
 Meleklerin duasıyla
 Bizi gamdan azad eyle
 Senin tarzın beştir;
 Beni vaktime eriştir.
 İmanımı şeytanından savuştur,
 Bizi cennetine kavuştur.

Dualar, birey veya toplumların gelecekteki durumlarıyla ilgili olarak iyi niyet temennileridir. Bu temenniler, dünyevi olabileceği gibi, ahiret hayatıyla da ilgili olabilir. Dolayısıyla ahiret hayatını ilgilendiren duaların içeriğinde cennet vardır. Yukarıdaki duaların hepsi cennetle ilgilidir. Türklerin kültürlerinde birisine dua edilirken cehennem değil de hep cennet ifadesi kullanılmıştır.

Âşık edebiyatında pek çok şair, şiirlerini bazen dualarla oluşturmuştur. Ancak bizi bu şiirlerde geçen cennet ve cehennem kavramları ilgilendirmektedir. Bu şairlerden Şeref Taşlıova’nın Mevla’m adlı şiirinin bir dördlüğünde;

....

Kâinatı var etmişsin var senin
 Sema senin deniz senin yer senin
 Ateş senin rüzar senin nur senin
 Cehennem narına yaktırma Mevla’m

Allah’a dua ederek onu cehennem ateşinde yaktırmamasını istemektedir. Bir dua içinde cehennem kavramı geçmektedir.

Cehennem ile ilgili olanlar:

- “Öldüğünde kelime-i şehadet getireme.”
- “Cehennem ateşine düşesin.”
- “Cehennemlik olasın.”
- “Cehennem ateşinde yanasın.”
- “Cehennem azabı çekesin.”
- “Cehennemin dibinde olasın.”
- “Cehennemin dibine git.”
- “Canın cehenneme gitsin.”
- “Allah'ın ateşine gelesin.
- “Azabın ateşle verilsin.”
- “Cehennemde cayır cayır yanasın.”
- “Hak divanında yüzün kara olsun.”
- “Huzur-ı mahşerde yüzün gülmeye.”
- “Kabirde başına topuz vuralar.”
- “Kıyamete kadar azapta kalsın.”
- “Sualini veremesin.”
- “Zebaniler seni Niran'a sür.”
- “Zebaniler topuz vursun.”

Dualarda olduğu gibi Âşık edebiyatında da pek çok halk şairi şiirlerinde beddualara yer vermiştir. Halk şairleri bedduayı tekdüzelikten kurtarıp şiir tekniğinin özelliğinden dolayı kendilerine has bir üslupla ortaya koymuşlardır.

“Tez günde Azrail yanına gele.” (Minhaci)

3.1.7. Atasözleri ve Deyimlerde Cennet

Atasözleri ve deyimler, ataların yaratmalarıdır ve ataların estetiğini, yaşam felsefesini yansıtan söz gruplarıdır.

Atasözlerinde bir toplumun duygusu, düşüncesi, inanışı ve kültür yapısı görülür. Atasözleri, ayrıca halkın yalnızca ortak duygu ve düşüncelerini değil ortak dil zevkini de yansıtır.

Evrensel olarak son derece yaygın bir kültürel unsur olan atasözlerinin ilk ortaya çıktıkları yer ve zaman kesin olarak belli değildir (Çobanoğlu, 2004:3).

Türkçe Sözlük atasözünü “ Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, darbimesel.” olarak tanımlamaktadır (Türkçe Sözlük,1992:100).

Atasözleri, halkın yalnızca ortak duygu ve düşüncelerini değil ortak dil zevkini de yansıtır.

Her atasözü toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen ya bir genel kural veya bir düstur niteliğindedir. Bu nedenle de, atasözleri, milletlerin karakterlerini tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir (Çobanoğlu, 2004:1).

Her dilin kendine özgü atasözleri vardır. Bu sözler deyiş özelliği, anlatım gücü ve kavram zenginliği bakımından pek önemli dil yapılarıdır (Aksoy, 1988:13).

Atasözlerinde bir öğüt, bir yol gösterme amacı görülmektedir (Sinan, 2001:22).

Atasözleri biçim ve kavram bakımından birtakım özellikler taşırlar. Biçim bakımından atasözleri kalıplaşmış sözlerdir. Kısa ve özlüdür. Belli bir yargıyı içeren atasözü kavramlarının kim tarafından ne zaman söylendiği meçhuldür. Çoğu bir, iki cümledir.

Kavram bakımından denemelere veya mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlaki ders veren atasözleri de vardır .”Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.” örneğinde olduğu gibi. Bunun yanında töre ve gelenekleri anlatan, kimi inanışları bildiren atasözleri de vardır. “ Baykuşun kısmeti ayağına gelir.” örneğinde bu anlayışı görebiliriz.

Atasözlerinde cennet ile ilgili örnekler:

“ Cennet kapısını cömertler açar.”

“ Cennet de bu dünyada cehennem de.”

“ Delilsiz cennete bile girilmez.”

“ Dayak cennetten çıkmıştır.”

Deyimler, Türk milletinin yeryüzündeki hayatı kadar eski söz varlıklarıdır. Bu söz varlıklarında Türk milletinin ruhunu, duygusunu, düşünce dünyasını bulabiliriz.

Deyimlerle ilgili çok sayıda tanım yapılmıştır. Bunlardan Zeynep Korkmaz, deyim için şu tanımları yapmıştır: “ Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği.” (Korkmaz, 1992:43).

Deyimler, kısa metinlerdir. Çekici bir anlatım özelliği vardır. En az iki kelimeden oluşur. Kesin yargı bildirmezler (Sinan, 1992:2). Bunlar deyimlerin en temel özellikleridir.

Deyimler, bazen ahlaki bir öğüt verir bazen de bir geleneğe işaret eder, bir inancı anlatır (Sinan, 1992:10). İnancın en önemli işaretlerinden olan cennet kavramı deyimlerde de yer almıştır. Deyimlerin bazılarında bir nesne veya varlık cennete benzetilmiş, bazılarında cennet nimetlerinden bahsedilmiş, bazılarında ise cennete girme isteği ifade edilmiştir.

Deyimlerde cennet ile ilgili örnekler:

- “ Cennet, canıma minnet.”
- “ Cennet köşkü cayır cayır yanmak.”
- “ Cennet kuşu.”
- “ Cennet misali.”
- “ Cennet öküzü.”
- “ Cennete çevirmek.”
- “ Cennete dönmek”
- “ Cennetin kapısını açmak.”
- “ Cennetten çıkma.”
- “ Cennetten kovulmak.”
- “ Cennet gibi.”
- “ Cennete dönmek.”
- “ Yüzünü gören cennetlik.”
- “ Cennete düşmek.”
- “ Onunla cennete bile gitmemek.”
- “ Eşek cenneti” (argo)
- “ Eşek cennetini boylamak.” (argo)
- “ Eşek cennetine göndermek.” (argo)

3.1.8. Halk Şiirinde Cennet

3.1.8.1. Anonim Halk Şiirinde Cennet

3.1.8.2. Türkülerde Cennet

Türkü, anonim halk edebiyatında ezgiyle söylenen bir nazım biçimidir. Ezgisiyle diğer türlerden ayrılır. Türkü kelimesinin nereden geldiği ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlardan en önde geleni Türk kelimesine ‘‘i’’ nispet eki eklenerek ‘‘türki’’ kelimesi elde edilmiş, zamanla Türkçenin ses uyumuyla ‘‘türkü’’ şeklini almış olmasıdır (Artun,2012:107).

Türkü kavram olarak, İslamiyet’ten önceki Türk Edebiyatı döneminde ‘‘ır’’ veya ‘‘yır’’ kelimesi ile ifade edilmişken,15.yüzyılda Batı Türkistan bölgesinde kullanılmaya başlanmıştır (Artun,2012:108). Peçevi, Eğri’nin fethinden bahsederken, türkü kavramına kelime olarak yer vermiştir (Öztürk,1986:367).

Hece ölçüsünün bütün kalıplarıyla söylenebilirler. Dizeler duraklı veya duraksız olabilir. Dörtlükler biçiminde söylenmiştir. Dörtlükler yapı bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkülerin asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür. Bu bölüme bent adı da verilir. İkinci bölüm ise, bendin sonunda tekrarlanan ‘‘nakarat’’tır. Bu bölüme de bağlama ya da kavuştak denir. Nakaratsız türküler de vardır.

Türküler halkın ortak malıdır. Umumiyetle herkesin anlayabileceği sade ve doğal bir dille söylenmektedir. Türkülerin özünü musiki teşkil eder. Hece ve aruzla söylenmiş ve yazılmış ‘‘türkü’’ başlıklı bestelenmemiş şiirlere de cönklerle mecmualarda rastlanmaktadır (Elçin,1986:195).

Halk edebiyatımızın bu zengin ürünlerini Şükrü Elçin konularına, şekillerine ve ezgilerine göre üç şekilde tasnif etmiştir. Ancak beste yani ezgilerine göre yapılan tasnifi daha dayanıklı görmektedir. Buna göre de Türküleri uzun hava ve kırık hava olmak üzere iki kola ayırmaktadır. Belli bir şekil göstermeyen, usul ile çalınmayanı uzun hava (bozlak, maya divan, egin hoyrat, Çukurova, türkmani...)ölçüsü ve ritmi belli ezgileri ise kırık hava olarak belirtmiştir (Elçin,1986:196).

Doğan Kaya da türkülerini üç gruba ayırarak değerlendirip tasnifini yapmıştır:

- A.Yapılarına göre türküler(bentleri bir mısra olan, bentleri iki mısra olan türküler...)
- B.Konularına göre türküler(tabiat, aşk yiğitlik, töre türküler...)
- C.Ezgilerine türküler (Kaya,1999:138).

Türküler bütün millet hayatındaki yeri ile geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da milli ve beşeri canlılığını devam ettirecek ürünlerdir.

Türkülerde inanç, kader, tevekkül, geleceğe dair umutlar en yalın haliyle karşımıza çıkar.

Adım Adım Hak Yoluna Varayım

Açıldı cennet kapısı
Taze gevherdir yapısı
Kıldan incedir köprüsü
Geçebilersen gel berü

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:6)

Öyleki dünyanın yükünü çeken insan en etkileyici bir şekilde sıkıntısını en kısa en saf türkülerde dile getirir.

Altın Yüzük Yaptırdım

Garanfil eker misin?
Balınan şeker misin?
Dünyada ettiğini
Ahrette çeker misin?

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:37)

İnsanın sevdiği yanındaysa cennet de orasıdır. Cennet, sevgiliyle güzeldir, bu sevgi ister ilahi ister beşeri olsun insanoğlu sevdiği yanındaysa cenneti bulmuştur.

Annem Beni Kaldırmışsın Atmışsın

Şu karşı ki dağlar karsız dumansız
Ben seni sevmişim dinsiz imansız
Cennet-i alaya giremem sensiz

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:44)

Dem Be Dem Garşıma Gelen

Yâri gördüm otağında
 Severim hublar çağında bülbül
 Cennetin Firdevs bağında
 Ver gülünü ana bülbül

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:263)

Sevgiliye edilen sitem ve nazın boyutu yine cennetle ifade edilir çoğu türkülerde.

Aşayım Karlı Dağlar Asayım

Sar'altından sarı olsan
 Cennetteki huri olsan
 Gün gümüşten duru olsan
 Kucmanam yar şimden geri

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:66)

Cennet insanoğlunun bir ömür boyu gitmek için uğraştığı uğruna nefsinin ayaklar altına aldığı bir ideal mekân iken çoğu türküde amaç olmaktan çok araç konumunda gösterilmiştir.

Aşkın Aldı Benden Beni

Cennet cennet dedikleri
 Birkaç melek birkaç huri
 İsteyene ver onları
 Bana seni gerek seni

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:68)

Aşkınla Perişan Yâri Görünce

Sofu bilmez anda Hakk'a niyazı
 Üstüne farz olmuş vakit namazı
 Eline alınca on telli sazı
 Ahretde dünya malı sanırlar

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:69)

Alevi-Bektaşiliğin objesi/hareket noktası insandır, bu inançta insan incitilemez, horlanmaz, zorlanmaz. İnsan İslam dininde de “eşref-i mahlûkat”tır. Dolayısıyla seçilmiş ilahi bir nurla donatılmıştır. İnsana verilen değer Allah’a verilmiş demektir. Birçok Alevi şiirinde bu temi görmek mümkündür.

Bacılar Semahı

Meval seyfem mevali

Pirim şahım mevali

Cennetin kapısında

Alalım dostum payı

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:96)

Sevgiliye kavuşmak şöyle dursun onun bir bakışına mazhar olmak bile aşık için cennete gitmek gibidir. Halk şiirinde ister batını ister zahiri anlamda olsun sevgilinin bulunduğu yer cennettir, ona ait ne vasıf varsa cennettendir.

Bugün Ben Bir Güzel Gördüm

Bugün ben bir güzel gördüm

Bakar cennet sarayından

Kamaştı gözümün nuru

Onun hüsnü cemalinden

Bahçenin kapısını açtım

Sanırsın cennete düştüm

Sevdim coştum helâlaştım

Buse aldım yanağından

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:184)

Seherde Bir Bağa Girdim

Bağın kapusunu açtım

Sayın ki cennete düştüm

Yar ile تنها buluştum

Ne bağ duydu ne bağbancı

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:681)

Bugün Ben Güzeller Şahını Gördüm

Lütfunla sevdiğim eyle bir kamet
Cemalin görenler istemez cennet
Biçare İlyas da kapında hizmet
Reddetme sevdiğim meftuna benzer

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 200: 184).

Bülbülümün Gafesi

Bülbülümün gafesi(aman sürmelim ağla)
Yandan alır nefesi(siyah düğmelim ağla)
Cennetlerde bulunmaz(aman sürmelim ağla)
Çift gezmenin sefası(siyah düğmelim ağla)

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:195)

Her nesnenin kıymetinin arttırmanın bahasını yükseltmenin yolu cennet ile ilişkilendirmektir.

Civelenip Ne Garşımda Durursan

Cilvelenip ne garşımda durursan
Anam(nenem) sana gurban ay sarı köynek
Meleksen çıkıpsan cennet bağına
Heçkes olmaz sene taysarı köynek

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:204)

Cennete gitmenin dini vecibeleri olduğu gibi nefsinin tatmin edenlerin de bundan yararlanması ancak halk şiirimizde günaha girmeden eleştirilmeden safiyane dile getirilir.

Çayır Kuşu Çadırdadır

Ak taşı kaldırsalar
Yılanı öldürseler
Yâri güzel olanı(kara gözlüm)
Cennete gönderseler

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:219)

Ağ daşı kaldırsalar
 Yılanı öldürseler
 Küçükten yar seveni
 Cennete gönderseler

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:250)

Güzele ait ne varsa cennetten bir unsura benzetilerek övülmüştür.

Dertli Kerem Der Ki Çalın Sazları

Dertli Kerem der ki çalın sazları
 Hatırimda galdı beyler sözleri(of)
 Cennet mekânında huri kızları
 Çiğ düşmüş laleye benzer yüzleri(beyler yüzleri)

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:277)

Okudun Mu Güzelim

Elimdeki kemeçe
 Arhavi yapısudur
 Aç yüzünü güzelim(de)
 Cennetin kapisidur

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:269)

Beddua niteliğindeki manilerde kavuşamanın acısı araya giren kötü kişilere kesilir. En kötü dua da cennet yüzü görmemektir.

Dut Ağacı Dut Versin

Gara gara gazanlar(nazlı yar)
 Gara yazı yazanlar(nazlı yar)
 Cennet yüzü görmesin(nazlı yar)
 Aramızı bozanlar(nazlı yar)

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:293)

Garşı Garşı Evimiz

Garşıda oturanlar (aman)
 Derdimi artıranlar
 Cennet yüzü görmesin(aman)
 Aramızı senin ile bozanlar

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:374)

Gel Benim Esme Yârim

Gara gara bozanlar da
 Sarı kâğıt yazanlar
 Cennet yüzü görmesin
 Aramızı bozanlar

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:381)

Gemi Kalkar Sulara Akar

Kara kara kazanlar (oy oy)
 Kara yazı yazanlar (oy oy)
 Cennet yüzü görmesin (Şakire'm)
 Aramızı bozanlar

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:388)

Cennet gitmek her insanın uğraşdır. Hele ki yar ile gitmek daha başka olsa gerek âşık bunu her iki dünya için isterken hem bu dünyada hem de cennete yar ile olmak istemektedir.

Engeller Koymuyor Yar Sana Varsam

(ah) engeller koymuyor yar sana varsam
 Dünyanın zevklerini de yar senle sürsem
 Hakk'ın divanında elin elimde
 Cennet bahçesine (de)yar senle girsem

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:318)

Cennetin özellikleri ile vasıfları sık sık halk şiirinin kullandığı mana varlıklarıdır.

Eşrefoğlu Al Haberi

Erlik midir eri yormak
Irak yoldan haber sormak
Cennetteki ol dört ırmak
Coşkun akan sel bizdedir

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:332)

Gerek kişiler gerek yerler cennete teşbih edilir sık sık, böylelikle üstün yönlerinin altı tekrar tekrar çizilir.

Evliyalar Menzilidir

Ahu der ki şad mübarek
Cuş eder derya gibi
Güzeller Firdevs bağında
Salınır Leyla gibi
Eğer Bağdad'ı sorarsan
Cennet-ülmevü gibi
Arabî eyler tekellüm
Dillerin Bağdat senin

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:348)

Dünyada pek çok güzel unsur cennete ait sayılır. Güzelin yürüyüşü, gülüşü cennet hurilerine benzetilir, mekânların güzelliği hep cennetle kıyaslanır.

Ey Sevdığım Artık Yeter

Güzel senin hüznün sebep
Olup gören eyler talep
Cennetten mi çıktın acep
Tavus gibi nakışın var

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:352)

Cennet ve cehennemim olduğu konusunda hiçbir müslümanda şüphe bulunmaz, buralara gitmenin de elbet şartları vardır. Aşağıdaki dörtlük buna örnektir.

Fırsat Elde İken Bir Amel Kazan

Bir gün olur gelir Mevladan hitap
Sorulur sualler verilir cevap
Kimine lutfeder kimine azap
Cennet tamu hakdır dolsa gerektir

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:361)

İnsanoğlu sevincinin ölçüsünü de cennetle ifade etmiştir.

Gızılırmak Can İncitme Sen Bugün

Yavru şahin bir kekliğı salaklar
Bugünlerde kabul olur dilekler
Cennete huriler gökte melekler
Sevinir mahlûkat kul bayram eder

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:397)

Cennete ait pekçok unsur mitolojik unsurlarla birleştirilerek şiirlerde yer alır.

Hak Muhammet Ali Göndermiş

(hey) Şu dünyada ben istemem durmaktan
Muhammed'e kendi verdi parmaktan
Cennet-i âlemde akan ırmaktan (bana ver)
Güzel benlerini sevdiğim dilber

...

Şu dünyada ben usandım durmaktan
Altun yüzük şule verir parmaktan

Cennet-i alada Kevser ırmaktan
Ben sensiz içemem sevdiğim dilber

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:442)

Cennete gitmenin yolu sırat köprüsünü geçmektir ki amelleri sahih olanlar bunu başaracaklardır.

Hakikat Bir Gizli Sırdır

Açıldı cennet kapısı
Yazıldı devran yazısı
Kıldan incedir köprüsü
Geçemezsin demedum mu?

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:442)

Cennete girenlerin başında peygamberlerden sonra şehitler gelmektedir. Bu inanç şehitliği yüceltmekte atfedilen değeri onamaktadır.

Derbent Deresini Duman Bürüdü

Evimizin önünde bir dönem avlı
Avlının içinde kır atım bağlı
Musamı sorarsan bir evin oğlu
Yanmadık mı kaldı bu yiğitlere
Cennet-mekân olsun bu şehitler

(Güven,2009:248)

Yarsız cennetin sürgün yar ile cehennemin ödül olduğu sadece şarkılarda değil halk şiirinde hâkim temlerindendir.

Sabahınan Esen Seher Yeli Mi?

Gel beri gel ben adam yemem
Saklarım sırrını ellere demem
Cennet-i alaya ben sensiz girmem
Cehennem narına bile yanarım(ama)
Aman aman aman sürmelim aman

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000:665)

Hurşit İle Mahımihri

Ölüm farz mı yoksa sünnet

Bir can için etme minnet

Diseler ki işte cennet

Girmem yarsız haram olsun

(Turhan,1996:337)

Güne erken başlamanın erken uyanmanın faziletlerine dair dinimizde pek çok öğüt niteliğinde söz vardır. Bu insanı bir nevi güdülemeyi esas alır.

Seherde Deryaya Dalsam

Seherde açılır cennet

Âleme saçılır rahmet

Kul şefaât ya Muhammet

Allah de kalbim Allah de

(Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, 2000 :681)

Sevgiliye duyulan sitem, bazen öyle bir boyutta olur ki sevgili cennetteki huri de gılman da olsa yine de yüz verilmez.

Necip Bey

Sarı altından sarı olsan

Ak gümüşten duru olsan

Cennetteki huri olsan

Almam seni bundan sonra

Almam Telli bundan sonra

...

Necipem sözüme inan

Olsan huri, olsan gılman

Olsan cennet, olsan cihan

Kapın açmam bundan sonra

Hayırsızım bundan sonra

(Turhan,1996: 23)

Sevilen sayılan kişilerin ölümü bağlı bulundukları toplumu derinden etkiler ölenin cennette olduğu inancı ona duyulan sevginin sonucudur ve bir nevi tesellidir.

Mihrali Bey'e Ağıt

Boznuldu elvanı yuca binanın
Gamı arttı içindeki çabanın
Kesildi kısmeti hane viranın
Cennet'te gılmanlar seni arıyor

(Turhan,1996:310)

3.1.8.3. Manilerde Cennet

Mani kelimesinin asıl şeklinin ne olduğu üzerinde birtakım görüşler dile getirilmiştir. Kimi araştırmacılar Arapça asıllı bir kelime olduğunu savunurken, kimileri de Türkçe bir kelime olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Mani, az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, sevdâ konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş yedi heceli, müstakil dörtlülük anonim şiirlere denir (Kaya,1999:10).

Şükrü Elçin de maniyi şöyle tarif etmiştir: "Düğünlerde, kadın topluluklarında, iş yerlerinde tarlalarda vb. söylenen genellikle hece vezninin 7 veya 8'lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir." der (Elçin,1986:281).

Mani zor olan işlerde, zorluğu bir parça azaltmak, zor işi kolay ve eğlenceli hale getirmek için genellikle karşılıklı olarak, türkü olarak söylenir. Yaşlı ve bu konuda tecrübeli olanlar, karşılıklı olarak veya tek başlarına mani söylerler. Genç erkekler ve kızlar, gönül meselelerini iletmek veya iletilen gönül meselelerine cevap vermek için genellikle mani söylemek yolunu seçerler. Ama daha çok manileri kadınlar söylerler.

Manilerde, Türk insanının sosyal, ekonomik, kültürel yapısının çok güzel bir biçim de yansıtıldığı görülür. Ve Anadolu'nun coğrafi özellikleri bir tablo gibi göz zevkine sunulur (Demir, 2014:10).

Maniler, Türk halk edebiyatının anonim ürünleridir. Hecenin genellikle 7'li kalıbıyla söylenir. Ancak hecenin 5'li, 6'lı, 8'li ve 11'li kalıplarıyla söylenmiş maniler de vardır (Demir, 2014:10).

Maniler genellikle tek dörtlükten oluşur. Kafiye düzeni aaba şeklinde olur. Bazı manilerde dize sayısı dörtten fazla da olabilir. O zaman kafiye düzeni aaxaxa şeklinde olur.

Manilerin başlıca konuları aşk ve sevgidir. Ve asıl anlatılmak istenen nc ve dördüncü mısralardadır. İlk iki dizenin unlukla son iki dize ile anlam bütünlüğü yoktur. Her türlü hayat hadiseleri manilerde konu olabilir. Ve yapısı gereği toplumsal olaylara değinilmez. Bunlar, sevgi ile ilişkileri ölçüsünde maninin yapısında yer alır. Mani bazen düz bazende kendine has ezgi ile söylenir. Halk arasında mani yakmak, mani düzmek gibi deyimler de kullanılır. Maniciler, maninin kafiye ve redif bölümüne ayak adını verirler (Artun,2012:102).

Maniler çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Genellikle de yapılarına ve konularına göre iki şekilde sınıflandırma yapılmıştır.

Yapılarına göre maniler; düz mani, kesik mani, artık mani, deyiş ve müstezat.

Düz mani,7 heceli ve dört mısradan oluşur. Tam mani de denilir. aaba şeklinde kafiyeleir.

Kesik mani, İlk mısra 7 heceden az olup, bu mısra manalı veya manasız bir kelimeden oluşabilir. Kafiyeleeri cinaslı manilerdir. Dört veya daha fazla mısradan oluşabilir.

Artık mani, düz maninin sonuna aynı uyaktan başka dizeler eklenerek söylenen manilerdir. Bu manilere yedekli mani de denir. Artık manilerde kafiye kullanılmaz (Artun,2012:103). Büyük unluğu dört mısra olmakla birlikte 5,6,7,8,9,10,11,12,14,16,17 mısralı olan şekiileri de vardır. Ancak mısra sayıları fazla olan manilerin sayısı oldukça sınırlıdır (Kaya,1999:39).

Deyiş ise, iki kişinin karşılıklı olarak söyledikleri manilerdir. Bu şekildeki manilere''karşılıklı mani de''denir. Sorulu cevaplı şekilde düzenlenir. Bu tür manilerde bazen maninin kimin tarafından söylendiği de belirtilir(Artun,2012:103).

Müstezat maniler, Moldovya'da yaşayan Dobruca'daki Nogay Tatarlarının söyledikleri manilerdir. Kafiye düzeni abcb şeklindeir. Bu manilerde, birinci ve nc mısralar yedi, ikinci ve dördüncü mısralar beş hecelidir. Bundan dolayı bu tip maniler müstezat mani olarak adlandırılmıştır (Kaya, 1999:43).

Konularına göre maniler; sevdâ manileri, şehir manileri, cinsel konulu maniler, Ramazan manileri, mektup manileri, öğüt manileri, asker manileri mesleklerle ilgili maniler gibi.

Manilerde cennet, insanın bağılı bulunduğu toplumun inanç yapısı, gelenek ve görenekleri, dünyayı anlama ve algılama biçimi, beklentileri, kültürel dokusu etrafında şekillenmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi sevenlerin arasına girenlere edilen beddualarda, sevgiliye kavuşma anında, yapılan dualarda, isteklerde, sevgilinin hal ve hareketlerinde, tavırlarında vücut uzuvlarında cennet çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Altundan oklaviyam,
Ayağın toprağıyam,
Cennette bir gül açmış,
Ben onun yaprağıyam.

(Elçin,1986:30)

Ölmiyesen,
Dert bela görmiyesen,
Cennet meskenin olsun,
Cehennem görmiyesen.

(Elçin,1986:147)

Şumnu alçak içinde,
Suyu bardak içinde;
Şumnu'dan kız alalı
Canım cennet içinde

(Elçin,1986:163)

Efendim ölmeyesin
Dert bela bilmeyesin
Cennet mesken olsun
Cehennem bilmeyesin

(Azar,1995:152)

Gara gara gazanlar
Gara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozanlar

(Azar,1995:160)

Yeşil çevre beldedir
 Saçakları yeldedir
 Cennetten huri çıksa
 Gene gönlüm sendedir

(Azar,1995:72)

Elazığ bir bucaktır
 Suları ılıcaktır
 Elazığ'a gız veren
 Cennet'i bulacaktır

(Azar,1995:152)

Eleğinin kafesi
 Cana vermiş nefesi
 Cennette bulunmayan
 Çüt yatanın sefası

(Azar,1995:153)

Gaşların gafa yeri
 Sızılar yara yeri
 Cennete giden yol mu?
 Çüt memen ana yeri

(Azar,1995:161)

Ramazan geldi düş gibi
 Kolumdan uçtu kuş gibi
 Mü'minler cennete girdi
 Cahil kaldı baykuş gibi

(Azar,1995:206)

Gül dikende bitmez imiş
 Bülbül ötmez imiş
 Bizi ayıranlar
 Cennet yüzü görmez imiş

(Azar,1995:223)

Parmağıma mor dola
 Beni verdiler dula
 Beni dula verenler
 Cehennemden sürgün ola

(Azar,1995:230)

Ya kandil
 Ya şem'adır ya kandil
 Cennet yüzün görmesin
 Firkat ile yakan dil

(Çatıkkaş,1996:106)

Baba der her gelene
 M ... ter gelene
 Göğsün cennet bahçesi
 Gösterme her gelene

(Çatıkkaş, 1996:63)

Al kâğıda meşkı var
 Derunumda aşkı var
 Yâre kavuşturanın
 Cennet'te bin köşkü var

(Çatıkkaş,1996:155)

Turnaların sadası
 Pek tatlıdır hevası
 Cennet'te de bulunmaz
 Çift yatmanın safası

(Çatıkkaş,1996:81)

Yadigârın bendedir
 Gönlüm sana bendedir
 Cennet'ten huri çıksa
 Gine gönlüm sendedir

(Çatıkkaş,1996:167)

Sular gibi akamam
 Ölmeden bırakamam
 Cennet'ten huri çıksa
 Yüzüm dönüp bakamam
 (Çatıkkaş,1996:114)

Gel benim nazlı yârim
 Doldur ve yarım yarım
 Cennet-i a'laya girsem
 Çağırırım yârim yârim
 (Çatıkkaş,1996:115)

3.1.8.4. Ağıtlarda Cennet

Ağıtlar ölüm karşısındaki duyguların sesli ifadesidir. Bu duygular hep iyi ve güzel yönleri ile ifade edilir.

Ağıt, sızlayan kalplerin, dayanılmaz acıların, akan gözyaşlarının, yanık yüreklerin çare arayan feryadıdır (Şimşek,1993:1).

Ağıtlarda asl olan müziktir. Ağıt törenlerinde önemli yer tutan “yaslı, hüznü ve içli” makamlar, ağıtçıların devamlı hafızalarında. Ağıtçı ağdını yakarken hafızasında bulunan hazır kalıpları kullanarak ağdını uzatır ve kalıp ifadeler ağda üstün anlatımlar sağlamaktadır (Görkem,2001:107).

Ağıtların yakılması ve söylenmesi için mutlaka bir olaya ihtiyaç gösterir. Ağıtlarda anlatma az olduğu için, ağıt söyleyicisi ağdında anlatamadığı hususları birkaç cümle ile de olsa ağda başlamadan ya da ağdı bitirdikten sonra anlatma ihtiyacını duyar. Ağıt denilince hemen aklımıza ölüm gelir. Oysa savaş, yangın, sel, deprem gibi afetler üzerine; çeşitli kaza ve hastalıklara, asker veya gurbete gönderilen yakınlar; kaybedilen bir eşya yahut hayvanlara ağıtların söylendiği gerçektir (Şimşek,1993:1).

Hun İmparatoru Attila'nın ordusunda ise her zaman şairlerin ve mızıkacıların bulunduğu değişik kaynaklarda belirtilmektedir. Bu şairler Attila'nın ölümü üzerine de ağlayarak ağıtlar söylemişlerdir (Şimşek,1993:29).

İslamiyet'ten önceki devirlerde “sagu”deyimi ile karşılanan ve hiç şüphesiz “sığlamak: ağlamak” fiilinden türemiş ağıta bugün Azerbaycan'da “ağı”,Kerkük Türklerinde “sızlamağ”ve Türkmencede “ağı” adı verilmektedir (Elçin,1986:290).

Ağıtlar daha çok kadınlar tarafından söylenirler. Ağıtlarda ölen kişilerin iyi yönleri, güzel tarafları anlatılır.

Ağıtları ölen kişinin yakınları söylediği gibi, bu işi meslek edinmiş kişiler para karşılığında yaparlar.

Ağıtlar genellikle 8 heceli olup, mani şeklinde (aaxa) kafiyevidir. Ancak 7 veya 11 heceli maniler de vardır. Bu maniler koşma (xaxa/abab) şeklinde kafiyelenmişlerdir (Şimşek,1993:6).

Ağıtlar ölüm karşısındaki duyguların ifadesi olduğu için “cennet veya cehennem” ağıtlarda dua ve beddua şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ya ölen kişinin cennete ya da ölümüne sebep olanın cehenneme gitmesi şeklinde edilen dua ve beddualar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Nişanlı Kız’ın Ağdı

Hele bakın eloğluna
İki elin sokmuş goynuna
Dünyada gavuşamadık
Ahrette dolan boynuma

(Görkem,2001:296)

Hatice Kız’ın Ağdı

Seymen tepeyi taladı
Ahrette geçer sıratı
Kurban olam Kadir Mevla’m
Koynunda kaldı muradı
Seymen: Düğün alayına katılan delikanlılar

(Görkem,2001:301)

Hüseyin Ağa’nın Ağdı

Âşık hössün der ki sitemin bitti
Şol Karataşlık’ta üç silah öttü
Kınaman komşular vadesi yetti
Ahrette hakkını al Hössün Ağa

(Görkem,2001:342)

Sabahat'ın Ağdı

Dutmaz oldu elim golum

Söylemiyor datlı dilim

Hanifi'ye selam söyle

Ahrette gördün mü onu

(Görkem,2001:317)

Beylerbeyi'nin Ağdı

Bakın emmimin oğluna

Ellerin vermiş koynuna

Bu dünyada doyamadım

Ahrette dolan koynuma

(Görkem,2001:337)

Yeğene Ağıt

Allah sabrını versin

Ciğerden yandı anası

Uçağınan guş m'avlıyon

Mekeni cennet olası

(Şimşek,1993:156)

Dedenin Torununa Ağdı

...

Binmiş Burak atlarına

Getmiş göyün gatlarına

Sen yanasın kör olası

Cehennem odlarına

(Şimşek,1993:161)

Nişanlı Kızın Ağdı

...

Gediyorsan uğur ola
 Senin baban gadan ala
 Ölüm de Allah'ın emri
 Cennetin de mekân ola

(Şimşek,1993:165)

Ayşe Kıza Ağıt

...

Musallaya yatırmışlar
 Selam söyle benden Ayşe'm
 Ahiretdeki anama
 Eli kınalı yavruma

(Şimşek,1993:197)

3.1.8.5. Tekerlemelerde Cennet

Tekerlemeler; şekil, konu, muhteva ve işlevleri bakımından sınırları tam ve kesin olarak çizilememiş halk edebiyatı ürünleridir.

Tekerlemeleri farklı kılan şekil, muhteva ve anlatım özelliklerinin var olduğunu söylemek mümkündür (Duymaz,2002:9).

Doğan Kaya da tekerlemeler yapı itibariyle manzum özellik gösterdiğinden, anonim şiir çerçevesinde ele almak gerektiğini belirtir(Kaya,1999:545). Şükrü Elçin de tekerlemeleri masal, hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde ortaya çıkmış mahsuller olarak değerlendirmiştir (Elçin,1986:589).

Doğan Kaya tekerlemeyi;’’Vezin, kafiye, seci veya aliterasyonlardan istifade ederek hislerin, fikirlerin, hal ve hayallerin abartma, tuhafılık, zıtlık, benzetme, güldürü, kısa tanım yahut çağrışımlar yoluyla ortaya konulduğu manzum nitelikli basmakalıp sözlerdir.’’ şeklinde tarif eder (Kaya,1999:546).

Erman Artun da tekerlemeyi nazım-nesir karışık olarak değerlendirerek şöyle tanımlar:’’Çeşitli işlevleri bulunan söz ustalığı gösterme, dinleyicilerin dikkatini çekme, belli konuda bilgi verme amacı taşıyan nazım-nesir karışık anonim halk edebiyatı ürünüdür.’’ (Artun,2012:124).

Tekerlemelerin belli konuları yoktur. Yapı itibariyle tekerlemeler manzum-nesir karışık özellikler gösterir. Bir mani, bir türküde gördüğümüz düzgün metni ve teknik özellikleri (kafiye durak, redif...) tekerlemelerde görmemiz mümkün değildir. Gerek mısra gerekse hece sayılarında bir bütünlük yoktur (Kaya,1999:553).

Genellikle 4-6 mısra arasında değişen bir şekle sahiptirler.6 mısradan fazla olan tekerlemeler de vardır. Tekerlemeler mizahi özellikler gösterirler. Bazıları anlamsız sözler taşır.

Doğan Kaya tekerlemeleri;’’çocuk tekerlemeleri, masal tekerlemeleri, mektup tekerlemeleri, tören tekerlemeleri, okşamalar, dua, dilek ve niyet tekerlemeleri, seyirlik oyunların icrasında söylenen tekerlemeler, muhtelif vesilelerle söylenen tekerlemeler, türkü ve şarkıların değiştirilmesiyle oluşturulmuş tekerlemeler’’şeklinde 9 ana başlık altında ayrıntılı bir biçimde sınıflandırmıştır (Kaya,1999:575). Şükrü Elçin de tekerlemeleri masal ve oyun tekerlemeleri şeklinde 2 grupta sınıflandırmıştır (Elçin,1986:589).

Erman Artun da tekerlemeleri masal, oyun, tören tekerlemeleri ve bağımsız tekerlemeler diye dört bölüme ayırmıştır (Artun,2012:125).

Bu türün icra usulüne uygun olarak cennet kavramı çoğu zaman dürtüleyici ya da özendirici bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Ekin Salavatlama

Eken biçer, konan göçer,
Cennetin kapısını cömertler açar,
Cömertler cemaline verelim salâvat

(Duymaz,2002:205)

Yatak Duası

Cennette bir ağaç var
Kökü misk u amber, yaprağı Kur'an
Bu duayı günde gecede
Yedi kere okuyan
Cennet helal
Cehennem haram

(Duymaz,2002:254)

Tekerlemeli Ninni

Seydim seydim Seyd Ahmed
 Seydin oğlu Muhammed,
 Ak mezar kalkar iken,
 Ak mektup yazar iken,
 Gökten Cebrail indi,
 Altın beşik indirdi,
 Muhammed'i bindirdi,
 Nenni dedi uyuttu,
 Allah dedi büyüttü,
 Cennette bir pınar var,
 ...

(Duymaz,2002:296)

Tekerlemeli Ninni

...
 Hak yolunda bir kuyu,
 İçinde Zemzem suyu,
 Eğildim su içmeye,
 Kanatlandım uçmaya,
 Cennetteki huriler,
 Hurilerin hocası,
 Bugün Kadir Gecesi,
 Getirdiler deveyi,
 Bindirdiler Ali'yi
 Ali kitap getirdi,
 Cümlesine selam getirdi!

(Duymaz,2002:295)

3.1.8.6. Ninnilerde Cennet

Ninni kelimesi Farsça bir kelimedir. Bebekleri uyutmanın yanında, bebekleri eğlendirmek, onları sevmek ve iletişim kurmak için söylendiğini ifade edebiliriz.

Ninniler, en az iki-üç aylıktan üç-dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında veya beşikte sallayarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o andaki halet-i ruhiyesini yansıtır mahiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkülerdir (Çelebioğlu,1995:9).

Divanu Lugati't-Türk'te ninni karşılığında balu balu tabiri geçmektedir (Çelebioğlu,1995.11).

Şükrü Elçin, "ninni, annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözlerdir." diye tanımlamıştır (Elçin,1986:271).

Esmâ Şimşek de ninni "ağlayan çocuğu susturmak veya uyutmak için hanımlar tarafından hususi bir nağme ile söylenen ve sonunda 'Eee... Uyu yavrum uyu, Ninni yavrum ninni, Hi hu hu... vs' bulunan; bazen bir bazende daha fazla bent/dörtlükten meydana gelen manzumelerdir." şeklinde tanımlamıştır (Kaya,1999:341).

Ninilerin manzum olduğu, çocuklara veya yakınları tarafından çeşitli biçimlerde özellikle ezgili söylendiği, kafiye ve ve ahenk özellikleri taşıdığı; beste ile terennüm edildiği yönündedir (Demir, 2014:19).

Ninnilerin ilk söyleyeni, bestecisi kadınlardır. Ninnilerin özünde çocuğa anne sevgisini aktarma vardır (Artun,2012:117).

Ninniler sadece çocuk uyutulurken değil, uyandıktan sonra hatta çocuk uyandırılırken de söylenmektedir (Demir, 2014:22).

Ninni çocuğun müzik eğitimini aldığı ilk ezgidir. Ninniler hece ölçüsüyle söylenmiştir ancak bazı metinlerdeki ölçü, yılların etkisiyle unutulmuş veya yeni eklerle süslenmiştir (Artun,2012:117).

Bir Türk annesinin Hakk'a iman ve teslimiyetini, sevincini, ıstırabını, ümit ve hayallerini birer birer ninnilerimizden takip ve tespit edebiliriz (Çelebioğlu, 1995:10).

Ninnilerde cennet mefhumu anaların yavruları için isteyeceği en büyük mükâfat olarak görülmektedir. Evladının cennetteki hurilere ve cennet meyvelerine benzediğini, uzuvlarının cennetten çıktığını, cennet hurileriyle büyüdüğü, cennet nimetlerine nail olması gibi dilekler bu türde en çok işlenen temler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırlangıç yuva yapmış
 Armudun çatalına
 Benim yavrum benziyor
 Cennet portakalına
 (Çelebioğlu,1995:260)

Ninni kuzuma ninni,
 Elleri yaprak sarması,
 Ninni yavruma ninni,
 Kolları bumbar dolması
 Ninni kuzuma ninni,
 Alnı da meydan sinisi,
 Ninni yavruma ninni,
 Ağzı da cennet sinisi,
 Ninni kuzuma ninni,
 Burnu da pilav nohudu,
 Ninni yavruma ninni,
 (Çelebioğlu,1995:263)

Başında hat pazarı,
 Koynu cennet pazarı,
 Bileydim ayrılık var,
 Yapmazdım bu pazarı!
 Laylay balama laylay,
 Körpe kuzuma laylay!
 (Çelebioğlu,1995:329)

Hürü'nü sorarsan geldi de geçti
 Çocukları sorarsan cennete düştü,
 Suyumdan su içti de geçti.
 (Çelebioğlu, 1995:59)

Doğumunda melekler,
 Gördüler bebeğimi,
 Cennet hurileri ile
 Derdiler bebeğimi,
 Ninni yavrum ninni!
 Ninni yavrum ninni!

(Demir,2014:187)

Benim yavrum nerdedir,
 Cennet bahçesinde dir,
 Melekler sever onu,
 O benim bir tanedir,
 Eee bebeğim eee eee...

(Demir,2014:260)

Sesin Mekke'den geliyor,
 Kokun cennetten esiyor,
 Seni melekler görüyor,
 Uyu güzel yavrum uyu!
 Uyu güzel yavrum uyu!

(Demir,2014:299)

Sevdim sevdim Seyid Ahmet,
 Pek sevdiğim Muhammed,
 Muhammed'in yolları,
 Has bahçenin gülleri,
 Kırmızı kırmızı açılmış,
 Lale sümbül saçılmış,
 Hak yolunda bir kuyu,
 İçinde zembem suyu,
 Eğildim içmeye,
 Kanatlandım uçmaya,
 Vardım cennet kapısını açmaya,
 Nenni bebeğim nenni,
 Nenni bebeğim nenni!

(Demir,2014:446)

Uyursun aylar uyur sun,
 Uykuda neler bulursun,
 Kıl namazı tut orucu,
 Cennet alayı bulursun,
 Ninni de meleşim mini!
 Ninni de meleşim mini!

(Demir,2014:447)

...

Kanatlandım uçmaya,
 Cennet kapısını açmaya,
 Cennette var bir tabak,
 Dalları tabak tabak,
 Cennette var bir incir,
 Dalları zincir zincir,
 Cennette var bir üzüm,
 O benim iki gözüm,
 Cennette var bir hurma,
 Dalları burma burma,

(Demir,2014:437)

3.1.9. Saz Şiirinde Cennet

Sözlü geleneğin en önemli unsurları Âşıklar ve onların meydana getirdiği âşıklık geleneğidir. Sözler hece ölçüsüne göre söylenir ve duygular hep dörtlüklerle ifade edilir. Kafiye şiirde ritmi artırmak için mutlaka kullanılır.

Âşıklar; sazlı (telden), sazsız (dilden),doğaçlama yoluyla, kalemle (yazarak) veya birkaç özelliği birden taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyenlere “âşık”,bu söyleme biçimine “âşıklık-aşıklama” âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de “âşıklık geleneği”adını veriyorlar. Günümüzde âşıklara taşıdıkları özelliklere göre âşık veya saz şairi demek daha doğru bir görüştür. Halk şairi söyleyişini de bu iki terime ekleyebiliriz (Alptekin, 2006:15).

Âşıkların kökeni, İslamiyet öncesi ozanlara dayanır. Ozanlar, İslamiyet’ten sonra da bir müddet işlevlerini sürdürmüşlerdir. Selçuklu ordularında kopuz denilen müzik

aletlerini çalarak epik şiir söylerler, askerleri eğlendirirlerdi. Ancak 16.asırdan sonra ozanlar artık görülmez olur. Onların yerini âşıklar alır (Artun,2012:167).

Divan edebiyatı mensuplarının bu şiiri oluşturan şairlere düşmanlık beslemesi, tezkirelerinde onların biyografilerine ve eserlerine yer vermemeleri yüzünden 16.asırdan Kerem Dede, Kul Mehmet, Öksüz Ali, Köroğlu, Armutlu gibi bazılarını üç beş şiiriyle tanımak zorundayız. Bu asır şairlerinin çoğunun şiir tekniği zayıftır. Ancak yine de bu devir şairleri saz şiiri için bir hazırlık devridir. Bu asırdan sonra 17.asır Türk saz şiiri için bir altın devirdir. En büyük saz şairleri bu devirde yetişmiştir. Karacaoğlu gibi birkaç saz şairi hariç diğerleri divan şiirinin dil, zevk ve estetiğinden bir hayli unsurlar almışlardır. Âşık Ömer, Gevheri, Kâtibi gibi. 18.asırda büyük şairler yetişmemiştir.19.asırda ise âşıkların bir kısmı saz çalmadığı için ‘‘kalem şuarası’’adını almışlardır. Bu devir şairleri bir önceki devrin şairlerinden üstün oldukları görülür. Bayburtlu Zihni, Dertli, Seyrani, Dadaloğlu Âşık, Şenlik, Âşık Kenzi bunlardan birkaçıdır. Günümüzde ise, Âşık Ali, Âşık Veysel, Âşık Tabibi, Ozan Arif, Âşık Emsali, Âşık Yaşar Reyhanî gibi âşıkların yetiştiğini görüyoruz (Elçin,1986:7).

Âşık edebiyatı, ozan-baksı edebiyatı geleneğinin İslamiyet’ten sonra tasavvufi düşünce ve Osmanlı yaşama biçimi ve kabulleriyle birleşmesinden doğmuştur.15.asırdan sonra yeni bir oluşum içine girerek âşık edebiyatı olarak şekillenmeye başlamıştır(Artun,2012:167).

‘‘Âşık edebiyatında âşıklar çırak yetiştirme geleneğine bağlı olarak yetişirlerdi. Ve bu gelenek yüzyıllar boyunca yaşatılmıştır.’’Usta âşık’’saza ve söze kabiliyeti olan bir genci çırak edinir, yanında gezdirir, saz ve söz meclislerine sokar, günü gelince mahlasını verir. Yıllar boyu ustasına hizmet eden ve bu arada âşıklığın vecibelerini öğrenen çırak da zamanı gelince ustasının izniyle şiirlerini çalıp söylemeye başlar.’’(Kaya,2000v:13)

Genellikle doğaçlamayla yaratılan, sözle ve sazla yayılan âşık şiiri özgün biçimiyle yazıya geçirilemediği, yeni eklemeler ve çıkarımlarla değiştirildiği için yazılı edebiyat ürünleri gibi tam bir kesinlik taşımaz (Artun,2012:17).

Din ve tasavvuf âşıkların başlıca inanç, görüş ve düşünce kaynağı olmasına rağmen âşıkların din konusundaki bilgileri yüzeyseldir. İnançlı fakat mutaassıp değildirler ikiyüzlülüğü, kaba sofuluğu yererler. Allah, peygamber ve din uluları ve islam ahlakı konularında şiir söylerler, biçimsel din anlayışına karşı çıkmışlardır. Allah’a yaklaşımları diğerlerine göre farklılık gösterse de şiirlerinde kahredici,

korkutucu, asık yüzlü Allah portresi yerine sevecen, gülümseyen, can veren bir portreyle karşılaşırız. Saz şiiri, tasavvufi- tekke şiiri gibi cenneti dinin gerektirdiği ve betimlediği şekilde işler. Sekiz kapısının olduğu, iyilerin orda kalacağı, din büyüklerinin orada olduğu şeklindeki klasik söylemin dışında baharın gelişi cennete benzetilerek, olayı günlük yaşamın bir parçası haline getirmek gibi söylemler saz şiirinin farklı pencereden bakışını göstermektedir.

Osman Oğlu

...

Der ki Ali'm sana hezar aferin
Cennette bir uçmak oldu mekânın
Bir yüz yirm'altıda kesildi serin
Beka çöllerinde kal Osman Oğlu

(Alptekin,2006:77)

Yoktur Kusuru

Hazne'nin içinde bülbüller öter
Avize şulesi cihanı tutar
Babının önünde arslanlar yatar
Misal-i cennettir yoktur kusuru

(Alptekin,2006:78)

Derler

Cennet olsa mekânımız
Arzular onu canımız
Sual edersen şanımız
İsmimize Halil derler

(Alptekin,2006:79)

Sözüm Kalmadı

Mevla'yı canımda buldum gizledim

Gayri aramama lüzum kalmadı

Cennet ile cehennemdedir bedenim

Dünyada ahrette gözüm kalmadı

(Alptekin,2006:253)

Bugün

Yüzü soğuk kışın ömrü bitince

Tabiat bir bayram eyledi bugün

Cehennemi başımızdan atınca

Her türk birer türkü söyledi bugün

...

Beyani der gayri sobayı söktük

Zamanla çağlayıp zamanla aktık

Çiçek toplamağa dağlara çıktık

İnsanlar cenneti boyladı bugün

(Alptekin,2006:267)

Gelme Gayri

Verme böyle yalan ikrar

Cehennem üstüne kükrer

Anamızdan doğsak tekrar

Alma gayrı alma gayrı

(Alptekin,2006:27)

Ama Zaman Geçer

...

Cehennemde nar adını

Öğren nedir sor adını

İsa Oğuz muradını

Alır ama zaman geçer

(Alptekin,2006:340)

İçinde

Aşkın hastasıyım sevda delisi
 Yar ben senin için cihan içinde
 Cennetlerin hurilerin valisi
 Sallanır gezersin gılman içinde

(Alptekin,2006:349)

Yârin

...
 Yanağın görenler çekmez mi zarı
 Ya baldır ya şeker ağzının barı
 Cehennemden beter hasretin narı
 Sekiz cennet değer visali yârin

(Alptekin,2006:354)

Yaylanın

...
 Anneleri meteylersin Efkari
 Yayla cennet olmuş onların yeri
 Çağırır çobanlar kopar mahşeri
 Bu günleri cana sorar yaylanın

(Alptekin,2006:384)

Yer İle Göğün Birbiriyle Muhakemesi

Cennet, insanın dünya hayatındaki sıkıntılarının çaresidir. İdealin gerçekleştirileceği güzellikler ülkesidir ki aşağıdaki metinde yer / dünya cennetten aldıkları unsurlarla adeta cennet muadili bir konumda ifade edilir. Bu söylem karşıdaki değerle değerlendirme arzusunun göstergesidir. Cennete ait olan belirgin vasıfların kendinde olduğundan övünen yer, bu vasıflarla yeşil oluşu, Kur'an okuyan hafızlar -ki cennetlik olarak kabul edilirler- Zülfükâr'ı, iman ehlinin yaşadığı mekân oluşu ile insanın ölmeden cenneti olduğu iddiasındır. Gerçekte ise insan inancının gerektirdiği amelleri işler ve o şekilde yaşarsa ölmeden de bu dünyada cenneti yaşayacağı aşikârdır.

...

Yer der ki muhtelif ins ile canım
 Yiyip içmektedir ab ile nanım
 Yeşil bir cennettir cümle dört yanım
 Geşt-i Nuh bindi ümman bendedir
 Yer der ki camiler hazır amade
 Hafızlar okurlar Kur'an-ı zade
 Hem iskân ederler ahir mavada
 Ehl-i cennet ehl-i iman bendedir

(Esen,1991:213)

Nice kalelerin burcunu yıktı
 Nice bin kâfirin kanını dçktü
 Andan kale yaptı burcunu diklti
 Cennetten Zülfikar gönderdi Allah
 Bindi refref üzre tayyar eyledi
 Kışver-i arş-ı Rahmet cevlan eyledi
 Cennet-i alayı seyran eyledi
 Dünya gözü ile gezdirdi Allah

(Esen,1991:217)

Destan-ı Zaman

Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de iman eden, salih amel isleyen, takva dairesi içinde yasayan, daima O'nun rızasını gözetleyen kulların cennet ve nimetleriyle müşerref olacaklarını ifade ettikten sonra bu cennetin ebedi, sonsuz ve kesintisiz olduğunu da belirtmektedir. Aşağıdaki beyitte de dünyaya meyledenlerin onun geçici zevk ve sefasına dalanların cenneti zindana döndüreceklerinden bahsederek cennete gitmenin yolları bir nevi açıklanmaktadır.

Ziynet-i dünyaya mağrur bakıp gıpta eyleme
 Cennet olmuştur ana hem mü'mine zindan gelir

(Esen,1991:222)

Pire Destanı

Türk halk edebiyatında epik destan diye nitelendirilen kahramanlık öykülerinden başka sosyal konuları ele alıp kendi nazım şekliyle yazılan eleştirilen yönü ağır basan bir halk şiiri türüne/şekline de destan denilmektedir. Nasihat destanı, atalarsözü destanı, yaş destanı vb.

Aşağıda namaz kılmayanların cennet yüzü görmeyeceğine dair dini bir inanış bu türle güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca namaz kılmayanlara ait bazı fiziksel ve ruhsal özellikleri de hiciv merkezli bir anlatımla güldürü esas alınarak dile getirilmiştir.

Binamazı Allah sevmez

Resulün ümmeti olmaz

Cennetin kokusu olmaz

Hey ne murdardır binamaz

(Esen,1991:246)

3.2. Dini-Tasavvufi Halk Şiirinde Cennet İmgesi

3.23.1. Tasavvufi-Tekke Şiirinde Cennet

Tasavvuf, İslamiyet'in doğuşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkmış,11.yüzyılda tarikatların kurulmasıyla bütün İslam âlemine yayılmıştır. Tasavvuf, bir düşünce ve inanç sistemidir. Ve Mistisizmin İslamdaki biçimidir (Yardımcı,2013:351).

Tekke şiirinin başlangıcı 12.yüzyılda Ahmed Yesevi ve onun kurduğu Yasevi tarikatıyla başlamıştır. Ahmed Yesevi ve müridleri İslam'ı ve tasavvufu halk kitlelerine anlatarak bu düşünce sisteminin yayılmasını sağlamışlardır. Ve bu dervişler daha sonra Anadolu'ya gelmişlerdir.

13.yüzyılda Anadolu'da dini-tasavvufi düşüncelerle beslenmiş bir Mevlana ve Yunus Emre yetişmiştir. Tekkeler, yüzyıllar boyunca Türk kültür ve sosyal hayatına damgasını vurmuş kültür merkezleridir (Artun,2012:150).Tekkeler, ayrıca tasavvufu daha geniş halk kitlelerine yayabilmek için halkın edebiyat geleneğinden, dilinden, estetiğinden yararlanmıştır. Böylelikle zengin bir dini-tasavvufi halk edebiyatı oluşmuştur. Anadolu'daki tekke şiiri tarikatlara bağlı derviş Âşıklar tarafından devam ettirilmiştir. Ve bu tekke şairleri 13.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar tasavvuftan doğan zengin bir tekke edebiyatını oluşturup yaşatmışlardır.

Tekke edebiyatında amaç öğretmek olduğu için şekil ve estetik ikinci plandadır. Amaç öğretme olduğu için de eserler halkın anlayabileceği bir dille söylenmiş ve yazılmıştır.

Tasavvuf düşüncesine göre insan, kâmil olabilir, bunun için bir mürşid-i kâmile ihtiyaç vardır. Tasavvufun esasını ilahi aşk oluşturduğuna göre bu yolda yapılacak şey nefsi yok etmektir. Bir kişi ancak tasavvuf yolunda nefsinin yok edebilir (Artun,2012:153).

Yazılan şiirlerde mecazi anlatımlar, semboller kullanılmıştır. Yine şiirlerde içki, meyhane, çalgı gibi unsurlar birer sembol olarak kullanılmıştır.

Şiirlerde hecenin yanında aruz da kullanılmıştır. Ayrıca tekke şairleri divan şiirinden gazel, kaside, kıt'a, murabba gibi nazım şekillerini kullanmışlardır (Artun,2012:154). Halk şiirinden ise, nazıma dayalı ilahi, nefes, tevhit, na't gibi türler ile nesre dayalı tefsir, hadis, akaid, fıkıh gibi türleri kullanmışlardır (Artun,2012:155).

Türklerin önemli bir kısmının islamiyeti kabul etmesinden sonra sosyo- kültürel hayatı yönlendiren dinamiklere sahip iki sivil kurum ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri medrese, diğeriye tekkedir. Medrese, eğitim ve öğretimin merkezi ve kültürel hayatın kaynağı konumundadır. Din adamları, bürokratlar, aydın denilen kesim burada yetişmişlerdir. Tekkelerde ise medreselerin dışında tamamen başka şekillerle kurulan, esasen dini çevreler olmakla beraber medrese mezunlarıyla kıyaslanmayacak derecede serbest düşünceli insanlar yetiştiren yer olarak görülür. Bu bağlamda Türk kültür tarihinde yeni bir olgu olarak görülen bu türün en büyük vasfı eserlerinde görülen teolojik olgudur. Kendinden önceki edebi gelenekten aldıklarının üzerine evrensel Allah inancını, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğu bilincini ve Kur'an'ı Kerim'in indirilen son kitap, İslamın Allah katında tek hak din olduğu öğretisini ve bütün bunları içeren şekliyle İslamın amentüsünü ve o dönemin İslam medeniyeti bilgi, bilim, sosyo-kültürel değerleri ve teknolojisini koyarak oluşturduğu terkinin adıdır Tekke-Tasavvufi Halk Edebiyatı (Çobanoğlu, 2009:285).

Dolayısıyla İslamiyet'ten önceki pekçok inanç yeni inancın içerisinde yeniden şekillenmiş yeni dinin formuna uyarak varlığını devam ettirmiştir. Bu edebiyatta dini kavramlar hem yeni dinin öğretisi hem de eski inancın kırıntılarıyla yer almaktadır. Cennet Tuba dallarıyla, gülleriyle, sekiz kapısıyla, huri ve gılmanlarıyla, bölümleriyle, din büyükleriyle birlikte anılırken şathiyeleleriyle de tezat teşkil edecek görüntü çizer.

Dini tasavvufi halk şiirinde cennet kendine ait vasıflarıyla çoğu kez kişileştirilerek çoğu kez benzetilerek bazen de özendirilerek anlatılır.

İlahi

Salınır tuba dalları,
Kur'an okur hem dilleri,
Cennet bağının gülleri,
Kokar Allah deyu deyu

Aydan arıdır yüzleri,
Şekerden tatlı sözleri,
Cennette huri kızları,
Gezer Allah deyu deyu.

Açıldı gökler kapısı
Rahmetle doldu kapısı,
Sekiz cennetin kapısı,
Açılır Allah deyu deyu

(Kocatürk,1968:40)

Huri, gılman, Burak, Yeşil Sancak vb. unsurlar cennete ait unsurlardır ve bu unsurlar sık sık şiirlerin başlıca temi olmuştur.

İlahi

...

Ak sakallı pirlere olmuş yiğitler,
Cennetin içinde var Burak atlar;
Huri ile gılman karşı gelirler,
Yeşil sancak ile gelir Muhammed

(Kocatürk,1968:65)

Hiz. Muhammed'in adının geçtiği her şiirde cennet de bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Zira peygamberin orada olduğu, onunla cennetin anlam kazandığı şeklindeki yaklaşım ilahi nitelikli şiirlerin hâkim temi olmuştur.

İlahi

Medine şehrine geçsin,
 Önce melekler uçsun
 Cennetin kapısını açsın,
 Girsin Muhammed'im demiş
 Gelsin Muhammed'im gelsin
 Arşımı seyredip görsün
 Cennetin güllerin dersin
 Koksun Muhammed'im demiş

(Kocatürk,1968:65)

İlahi

Rıdvan cennetleri açsın
 Ayağına gevher saçsın
 Şaraban tahir'dan içsin
 Kansın Muhammed'im demiş

(Kocatürk,1968:66)

İlahi

...
 Cennet cennet dedikleri,
 Bir ev ile birkaç huri,
 İsteyene ver onları,
 Bana seni gerek, seni!

(Kocatürk,1968:69)

Mevlid

...
 Mustafa'ya hemcivan et, ya Kerim!
 Cennet'ül-Firdevs içinde, ya Rahim!

(Kocatürk,1968:83)

...

Nefes

...

Musa ile tur benim,
 Cennet ile hur benim,
 İki benim, bir benim,
 Bin kâinat bendedir

(Kocatürk,1968:192)

İlahi

...

Gel, ey Merkez! Gelip geçti o canlar
 Sur tevhidi, ele girmez bu demler;
 Sekiz cennet kapısını feth eyler,
 Açar can ü dilden tevhid edenler

(Kocatürk,1968:192)

İlahi

Bütün dünya benim oldu,
 Sekiz cennet canım oldu,
 Ben sırrın, sır benim oldu,
 Gizli sırlar oldu ayan

(Kocatürk,1968:236)

Ne Dersin

...

Sen de bir Azrail olsan,
 Canımı almağa gelsen;
 Ben cennetlik bir kul olsam,
 Cennete girsem, ne dersin?

Sen cennetlik bir kul olsan,
 Sen bir cennetlik kul olsan,
 Pir Sultan üstadın bulsa,
 Bilece girsek, ne dersin?

(Kocatürk,1968:245)

İlahi

...

Nesf havasından geçsinler,
 Cennet kapısını açsınlar,
 Kevser şarabın içsinler,
 Kansın benim dervişlerim

(Kocatürk,1968:270)

İlahi

...

Adli-i gamharı naçar eyleme,
 Sana ya ret, nefsine yar eyleme,
 Cennet eyle yerini nar eyleme,
 Rabbena ya Rabbena vağfir lena

(Kocatürk,1968:272)

Nefes

...

Ali, Hamza, Hasan üçü;
 Cennettir Kâbe'nin içi;
 İsmail'e inen koçu,
 Bıçak uçurup çalan kimdir?

(Kocatürk,1968:331)

Mevlid İlahisi

Ey Huda'dan lutf u ihsan isteyen

Mevlid-i pak-i Resulullah'a gel!

Cennet içre hur ü gılman isteyen,

Mevlid-i pak-i Resulullah'a gel!

(Kocatürk,1968:375)

Mahşer

...

Kimiler cennete aşar,

Kimisi nimete düşer,

Kimi valih olup şaşar,

Bakıp meyyal olur hayran

(Kocatürk,1968:437)

Nefes

Sabah seherinde, Kırklar dağında,

Dostun cemalini gördüm, eyvallah

Cennet bahçesinde, Firdevs bağında,

Dostun cemalini gördüm, eyvallah

(Kocatürk,1968:491)

3.2.2. Bektaşî-Alevî Şiirinde Cennet

Bektaşî-Alevî şiirinde toplumsal adaletsizlikler, geçim sıkıntıları, siyasi çekişmeler ve bunların getirdiği kargaşalar işlenen başlıca temalar olmuştur.

Bektaşî edebiyatında yaşam ve ölüm gerçekçi aynı zamanda duygusal bir biçimde ele alınmıştır. Ancak ölüm daha tatlı bir hale getirilmiş ve daha zarif içtenlikle ele alınıp işlenmiştir (Bedri Noyan, 2000:58).

Şiirler sade ve gerçekçidir. Birçok Alevî şairi şiirlerinde "tarımla uğraşanların asla vazgeçemeyeceği öküz, bir tür sevgili gibi anlatılmıştır. Ve halkın haşır neşir olduğu toprağa en ince güzellemesini sağlamıştır (Bedri Noyan,2000:58).

Bektaşî edebiyatında Tanrı, büyük sevgilidir. Tanrı, şiirin kilit taşıdır ve özüdür. O,bir nurdur. Onun ışın demetleri Muhammed'i, Ali'yi ve olgun insanı (insan-kamil)

meydana getirmiştir (Bedri Noyan, 2000:58). Alevilik ve Bektaşilikte ahiret inancına yönelik vurgular azımsanmayacak bir mahiyete sahiptir. Alevilikte ‘‘ruh göçü ve don değiştirme’’ gibi ifadelerle tenasuhu çağrıştıran yaklaşımlar az değildir. İnsanlar öldükten sonra yeniden bedenlenerek dünyaya gelirler. Nitekim Hacı Bektaş Veli aslında Hz.Ali’den başkası değildir (Güngör,2007:182). Ancak bunun yanında Alevi/Bektaşiler İslam’ın temel prensiplerinden olan öldükten sonra dirilme, ahiret hayatı, cennet ve cehennem anlayışı, sırat köprüsünden geçiş gibi temel birtakım hususlara inanmaktadırlar.

Alevi/Bektaşî kültürel hayatında hem ahiret hem de tenasuh inancının birçok unsuruna rastlamak mümkündür. Özellikle tenasuh düşüncesi zaman zaman kaybolmaya yüz tutmuşsa da varlığını devam ettirmektedir. Tenasuh anlayışını Hünkâr’ın Vilayetname’sinde yer yer görmek mümkünken, Otman Baba ve Demir Baba’nın da Vilayetnamelerinde de tenasuhu çağrıştıran kayıtlara sık sık rastlanmaktadır (Güngör,2007:184).

Bektaşî, Tanrı’yı anarken ondan korkmayı değil, onu sevmeyi ve onun yolundan riyasız yürümeyi kendine temel kural edinmiştir.

Bektaşî yine Tanrı’yı anarken Muhammed ve Ali’yi, Hacı Bektaş Veli’yi ve Ehl-i Beyt’i bir arada düşünmüş, sürekli Türk gönlü ile sürekli Türk anlayışı ile onları gönlünde yaşatmıştır (Bedri Noyan, 2000:59).

Bektaşî Allah’ın cennet meyvelerini değil, kendisini ister. Onun için Tanrı hem sevilen, hem de sayılandır. O,bir yabancı değildir. O,Türk sazındaki bir ses Türk şiirindeki bir duygudur.

Bektaşî şairleri tarafından Kur’an-Kerim’deki bazı ayetler sık sık kullanılmıştır. Zümer süresi 53.ayet, Neml süresi 18.ayet gibi. Ayrıca Bektaşî şiirinde Harut ve Marut dındaki iki melek de sık sık geçer (Bedri Noyan, 2000:71).

...

Şathiyeler mutasavvıfların tasavvufi aşk ile vecd ve istiğrak halinde söylediği ilk bakışta halkın anlamayacağı ve hoşuna gitmeyeceği biçimde birtakım sözlerdir. Bu sözlerde şaka, alay, istihza, çocuk eğlencelerine benzemekle birlikte batınen bunlarda Allah’a ait hakikatler gizlidir. (Güzel, 2005:238)

Behlül Dana'm eder cennet yarattın
 Nice kulları cehenneme attın
 Nicesin ateş-i aşk ile yaktın
 Yakıp da neylersin, bundan sana ne?

...

Sekiz cennet yaptın sen Âdem için
 Adın büyük, bağışla anun suçun
 Âdem'i cennetten çıkardın, niçin?
 Buğday nene lazım harmancı mısın?

(Bedri Noyan,2000:152)

Kaygusuz Abdal der: Cennet yarattın,
 Cehenneme nice kulları attın,
 Nicesin ateş-i aşk ile yaktın,
 Yakup da n'eylersin, bundan sana ne?

(Kocatürk,1968:156)

Beynamaz Destanı

...

Yatar domuz gibi horlar,
 Kalkar eşek gibi zılar,
 Cehennem içine korlar,
 Çirkin yüzlüdür beynamaz,
 Beynamaz kelbin biridir,
 Cehennem anın yeridir,
 Münafıklar serdarıdır,
 Şöyle mel'undur beynamaz

(Kocatürk,1968:158)

...

İnkâr ya da isyan gibi görünen pek çok tekke şiirinde aslında insanın nefsi ve nefis mücadelesi anlatılmaktadır. Bektaşî büyük sevgili olarak bildiği Mutlak varlığa, doğrudan doğruya ve aşk ile bağlıdır. Onun bağımlılığının ve aşkının temeli Tanrı

korkusu ya da ödöl kazanmak özlemi değildir. O nedenle riya içinde olan korkudan ve ümitsizlikten kendini sıyıramamış zahid hafife alınmakta ve fırsat buldukça onunla alay edilmektedir.

Savm'ı salât'ı, gusl'ü
Abdest'i terk ederdi
Cennet'te Huri, Gılman
Seyranı olmasaydı

(Bedri Noyan,2000:157)

Âdem ile Havvanın hikâyesi hemen hemen bütün dini kıssalarda, mitolojik anlatılarda, efsanelerde benzer şekilde anlatılmıştır. İnsanoğlunun ilk vatanının cennet olduğu dünyaya sürüldüğü/düşürüldüğü şeklindeki yaklaşım insanoğlunun asli vatana dönüş arzusunu hep anlatır.

Tevfik Baba Destanı
Âdem'den Havva'yı halketti Bari
Cennet içre olub yüce mıkdarı
Seyrederken birgün bağ-ü gülzarı
Göründü aşikâr meyve-i Tuba
...
Takdir-i ilahi oldu mukadder
Takdire ne çare olmaz muzaffer
İsm-i celaline düşünce mazhar
Sürüldü cennetten Âdem'le Havva

(Bedri Noyan,2000:174)

Dine, dinin getirdiği kurallara tam teslimiyet sonunda cennet olan bir vaattir aslında. Aşağıdaki dörtlükte de şeriate, Kur'an'a teslimiyetin sonucunun cennet olduğu anlatılmaktadır.

Yaradılış ve Gelişimle İlgili Destan

...

Şeri'at sancağın çekti ol resul
Hu'da ana kıldı Kur'an-ı nüzul
Anın da'vetini edenler kabul
Buldular cennette Bağ-ı Rıdvan'ı

(Bedri Noyan,2000:200)

Alevi-Bektaşî şiiri özü itibariyle bu inanca ait mitolojik öğelerle doludur. Bu inançta ön plana çıkan dini figürler, olaylar, yeri geldikçe zikredilir.

Kul Himmet'in Kul Hüseyin'e Yanıtı

...

Çekilip giderken mi'rac yolunda
Rastgeli de sekiz uçmak elinde
Cennet evlerinde, elma dalında
Fatma Ana idi dar çeken bac

(Bedri Noyan,2000:225)

Halk şiirinde değişik konularda şiirler yazılmıştır. Bu şiirler bazen toplumsal sorunları ele almış bazen aşk için yazılmış bazen yöneten yönetilen ilişkisini içermiş bazen hayvanlar bazen de bitkiler için yazılmıştır. Aşağıdaki şiirde menekşenin güzelliği yine cennete teşbih edilerek anlatılmıştır.

Menekşe'ye Övgü

...

Has bahçede garip kuşlar öterdin
Bir gün yatsam cennetine yeterdim
Bu sevdalar çok dertlerden beterdin
Türlü çiçeklerden üstün Menekşe

(Asan,1997:83)

Muhammed-âli alevi-bektaşî teolojîsinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu teolijide bu ikili ayrılmaz tek vücut olmuş, musahipliğe ermiş adeta tek kişi olarak tasavvur edilmiştir.

Nefes

Cennet bilinmezdi sırat olmazdı

Arşî kürsü devran karar kılmazdı

Âdem peygamber dünyaya gelmezdi

Muhammetle Ali olmasa idi

(Asan,1997:113)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. FOLKLORUN DİĞER TÜRLERİNDE CENNET

XIX. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan ve İngilizce folklore (folk: halk, avam, lore: bilim) terimleriyle adlandırılan bu bilim dalının Türkçe’de kullanılan ilk karşılığı halkiyattır (Artun, 2014:31). Halka ait maddi ve manevi alandaki kültürü kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve bunları yorumlayarak bir birleşime vardırmayı amaçlayan bir bilimdir. Metin Ekici de folkloru şöyle tanımlamaktadır:”Sayısını tespit edemediğimiz kültürel tarzlar, kalıplar ve yapıların oluşturduğu ve oluşturmaya devam ettiği bilgi ‘‘Halk Bilgisi’’dir. Bu bilgiyi kendine özgü yöntemlerle ele alan ve inceleyen bilim dalı da ‘‘Halk Bilimi’’dir, der (Ekici,2007:7).

Folklor dendiği zaman, bilimin yanında halk kültürü malzemesi de anlaşılmaktadır (Tan,1988:5). Folklor halk kültürünü inceler. Halk ise, ortak sosyal ve kültürel özellikleri bulunan insan topluluğudur. Halk, bütün kesimi kapsar.Yani milleti içine alan bir kavramdır. Çiftçi, memur, öğretmen, köylü halkı oluşturdukları gibi kültürün de taşıyıcısıdır.Nail Tan, halk kültürünün önemini şu cümlelerle net bir şekilde ortaya koymuştur.”Bir milleti diğer milletlerden ayıran kültürel esasların başında halk kültürü gelir. Milli kültür denilen kültür değerleri de folklordan kaynaklanmaktadır.”(Tan,1988:5). Buna göre folklor bir etnik grubun, halkın ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimlerini ve dünyayı nasıl algıladıklarını açıklar.

Erman Artun, halk bilgisi ve halk edbiyatı ürünlerinin; sözlü veya yazılı olmaları, bireye veya topluma ait olmaları, eş ve benzer metinler halinde olmaları, geleneğe bağlı olmaları, ulusal ve uluslar arası olmaları gibi genel özelliklerinin olduklarını belirtir (Artun, 2002:41).

Nail Tan da, kültürel bir ürünün folklor sayılabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerektiğini belirtir:

1-Halka ait olması

2-Anonim

3-Sözlü geleneğe dayalı olması, yazılı bir kaynağın bulunmaması

4-Nesilden nesile, toplumdan topluma geçerek yayılmış olması (Tan,1988:7).

Günümüz folklorcuları sözlü ürünlerde folklorik malzemenin bulunmasının yanında yazılı ürünlerde de folklorik özelliklerin bulunabileceğini belirtmişlerdir.

Çünkü halk edebiyatı ürünleri sözlü geleneğe göre oluşturulur, bu ürünler yazıya geçirilirken halk arasında yayılmaya devam eder ve bazı değişimlere uğrar bu değişim sırasında yeni folklor ürünlerinin oluştuğunu ifade etmektedirler. Ayrıca anonim olmayan ürünlerin de folklor ürünü kabul edilmeleri günümüz folklorcularının kabul ettikleri bir anlayıştır. Bunu da folklor ürünlerinin statik, durağan değerler olmayıp hareketli, dinamik ve hep yeni ürünler ortaya çıkaran bir özelliğe sahip olmalarına bağlamaktadırlar.

Folklor, bir milletin kültür birliğini sağladığı gibi toplumun sosyo ekonomik etkilerini ortaya çıkarmayı da amaçlar.

Halka ait her şey halk kültürünü oluşturduğuna göre folklorun konuları da böylece oluşmuş olur.

Prof.Dr. Sedat Veyis Örnek,2000 yılında folklorun konularını XXV ana başlık altında toplamıştır:

- I.Köy, kasaba ve kent yaşamı (monografiler)
- II. Yerleşim-yerleşim türleri: 1-Sürekli yerleşim(köy, kasaba, kent)
2-Geçici yerleşim(yaylak, kışlak)
- III. Barınak-konut (Halk mimarisi):1-Tipleri
2-Yapım teknikleri ve kullanılan araç-gereç
3-Ev eşyası; türleri, yapımı, kullanılışı
- IV. Aydınlanma, ısınma: 1-Işık elde etme
2- Isı elde etme
- V. Taşıtlar, taşıma teknikleri: 1-Kara taşımacılığı
2-Hava taşımacılığı
- VI. Ekonomi türleri: A- Hayvancılık: 1-Bakımı, beslenmesi, korunması
2-Çobanlık
3-Hayvansal ürünlerin elde edilişleri
4-Hayvancılıkla ilgili araç-gereçler
B-Tarım-rençberlik:1-Ekme, biçme ürün alma
2-Tarım araç-gereçleri
C-Arıcılık
D- Avcılık: 1-Av türleri
2-Av araçları
- VII. Halk ekonomisi: 1-Üretim

2-Tüketim

3-Pazarlama

VIII. Beslenme-mutfak-kiler: A-Besin türleri: 1-Hayvansal besinler

2-Bitkisel besinler

B-Besin elde etme, hazırlama, koruma

C-Mutfak düzeni araçları

D-Kiler, depo, mahzen

E-Yemek çeşitleri

F-Sofra düzeni

IX. Ölçme, tartma, hesaplama birimleri; zaman ve mesafe kavramları

X. Halk sanatları ve zanaatları: 1-İşletme, örme dokuma basma işleri

2-Ağaç, taş, maden toprak cam, deri işleri

3-Halk resmi

XI. Giyim-kuşam-süs: A-Giyim –kuşam: 1-Erkek giyimi

2-Kadın giyimi

3-Çocuk ”

4- Günlük giyim

5-Törensel giyim

6-Meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim kuşamı

XII. Halk Bilgisi: A-Halk hekimliği-halk baytarlığı

B-Halk botaniği, halk zoolojisi

C-Halk meteorolojisi-halk takvimi

D-Halk hukuku

XIII. Halk inançları; töreler, adetler, gelenekler, görenekler

XIV. Geçiş dönemleri: 1-Doğum

2-Çocuk

3-Evlenme

4- Ölüm

XV. Bayramlar-karşılamalar, uğurlamalar: 1-Dinsel nitelikli bayramlar

2-Yerel nitelikli bayramlar

3-Karşılama ve uğurlamalar

XVI. Kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler) kalıp sözler ve sesler

:1-Günlük yaşamla ilgili olanlar

2-Törensel yaşamla ilgili olanlar

3-İşlik çalma, çağırma, ses çağırma

XVII. Dernekler, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma:1-Esnaf dernekleri

2-Dinsel kuruluşlar

3-Cinse ve yaşa dayalı örgütler

4-Komşuluk

XVIII. Dinsel-büyüsel içerikli inançlar, işlemler:1-Ziyaretler, yatırırlar, türbeler, mezarlar

2-Fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme

3-Büyücülük; türleri ve teknikleri

XIX. Halk Edebiyatı: 1-Destanlar

6-Halk Türküleri

11-Alkışlar-Kargışlar

2-Efsaneler

7-Fıkralar

12-Ağıtlar

3-Masallar

8-Atasözleri-Deyimler

13- İlahiler

4-Halk Hikâyeleri

9- Tekerlemeler

14-Maniler

5-Fıkralar

10-Bilmeceler

XX. Halk Tiyatrosu (geleneksel tiyatro): 1-Orta Oyunu

5-Seyirlik oyunları

2-Karagöz

3-Kukla

4-Meddahlık

XXI. Halk Oyunları (dansları)

XXII. Halk müziği ve müzik araçları

XXIII. Çocuk oyunları ve oyuncaklar: 1-Temsili nitelikteki oyunlar

2-Beceriye ve yeteneği amaçlayan oyunlar

3-Oyuncak türleri ve nitelikleri

XXIV. Halk eğlenceleri; sporlar

XXV. Adlar: A-İnsan adları:1-Asıl adlar

2-Soyadlar

3-Lakaplar-takma adlar

B-Yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları

4.1. Türk Halk İnançlarında Cennet

Her halkın kendine özgü milli adetleri vardır. Türk halkının da, gerek Türkiye’de gerekse Türkmenistan, Kırgızistan ve Azerbaycan gibi bölgelerde, kökü çok eskilere dayanan adetleri vardır. Bazı araştırmacılara göre, bu halk adetlerinin dini kurallarla hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü bunları ortaya çıkaran halkın kendisidir. Bunların uygulanmasında bir emir ve zorlayıcılık yoktur. Kısa sürede oluşmazlar. Oluşumları için uzun yıllar gereklidir. Bu uzun yıllar içinde olgunlaşır ve yeni adetlerle zenginleşir ve halkın hayatındaki yerlerini alırlar. Birçok adet de bu gelişim sürecinde kaybolabilir, unutulabilir ancak yerlerine yenileri ortaya çıkar. Böylece hayatın vazgeçilmez parçası haline gelirler. Ancak her ne kadar dinle, inançla ilgisi yoktur görüşü bazı araştırmacılar tarafından ileriye sürülse de adetlerin birçoğu ortaya çıkış nedenlerine göre inançlarla karışık bir hale dönüşmüştür. Ve adetler bir seri deneyimin sonucunda oluşmuşlardır. Şunu da belirtmekte fayda vardır. Din ve şariat ayrı bir şey, adetler ve halk inançları ise ayrı şeylerdir. Aralarında müşterekliklerin olması bu iki şeyin aynı oldukları anlamına gelmez (Kalafat,1998: 43). Halk inançları halk kültürünün birer parçasıdır. Halk inançları büyük ölçüde semavi dinlerin kalıntılarıdır (Kalafat,2011:167).

Halk inançlarının çoğu, iyi arzu ve niyetlerle beslenmişlerdir. İnançlarla bütünleşmiş adetler çok eski devirlerden bizlere kadar gelmişken bunların çoğu, yerine getirilmesi gereken adetler haline dönüşmüştür.

Halk edebiyatı dipsiz bir kuyu gibidir. İçinde yeni adetler ve çeşitli inançlar vardır. Mesela; kına halk inançlarında adanmışlığın simgesi olarak olarak bilinir. Bir nişanlanma, sahiplenilme, adaklama simgesidir. Hacca gidecek kişiye, geline ve damada, kurbanlık koça, sünnet olacak çocuğa hep kına yakılır.

‘‘Kıbrıs’ta küçük yaşta çocukları ölen anneler her bayram avuçlarının içine para büyüklüğünde kına yakarmış. Bu inancın temel sebebi, çocuklar her bayram sabahı cennette çeşmeden su almaya giderlermiş. Eline kına yakmayan annenin çocuğunun maşrapası delik olur veya cennet suyu parmaklarının arasından akar ve bir türlü su içemez ve böylece arkadaşları onunla alay edermiş ve çocuk çok üzülürmüş. İşte çocuğunun üzülmelerini istemeyen anneler bu nedenle bayramlarda ellerine kına yakmaları gerektiği inancına sahip olmuşlardır. Yine Orta Anadolu Halaçlı Türkmenlerinde ebe nineye doğumdan sonra verilen en makbul hediye kınadır. Kars’ın bazı yörelerinde genç ölülerin ellerine kına yakılır. Genç ölülerin eşyaları ile tabutu süslenir. Bunun yapılmasındaki amaç, ölümden sonra hayatın devam edeceği inancıdır.

Eğer böyle bir inanç olmasaydı kına yakılmasına gerek duyulmazdı.’’ (Kalafat,2011:172).

Eski Türkler bu dünyadan göç etmekle hayatın bitmediğine, ruhun diğer âlemde devam edeceğine inanıyorlardı. Ölü ile birlikte kılıcı, atı da gömülüyordu. Ve hayatın bir başka yerde, aynı şartlarda devam ettiğine dair inançları vardı. Çünkü eski ataları ile zaman zaman irtibat kurabilen kamlar vardı. Türklere göre ruh ölümsüzdür ve asla ve asla hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Ölmek ‘‘ölümek’’ şeklinde telaffuz edilir ve ‘‘suya dönüşmek ‘‘ anlamına gelir. Beden ölür ve suya dönüşür. Nefs kılık değiştirir. M.Eliade’nin tespitine göre yas adetlerinde ölenin bindiği atın kuyruğu kesilir. Bu durum, bu âlemdeki hayatın ölüme rağmen öteki âlemde de devam edeceğinin bir sonucudur. Bunun içindir ki mezara o âlemde lazım olabilecek giyecekleri, çeşitli eşyaları, silahları ve atları konuyor ve onlarla birlikte gömülüyordu. Rus arkeolog Rudenko yaptığı bir kazıda ölü ile birlikte atların yelelerinin, kuyruklarının ve tırnaklarının kesilmiş olduğunu tespit etmiştir. Bu inanç Tunceli yöresi Alevi Zazalarında da görülmektedir. Mezara ölü ile birlikte bazı eşyaları da konulmaktadır. Bu ruhun bedenden çıktıktan sonra hayatın devam edeceği ‘‘öteki dünya’’ inancının bir sonucudur (Kalafat,2011: 96).

Halk inançlarımızda her iki âlem arasında sürekli bir iletişim vardır. Bu iletişimi insan hayatından izleyebiliyoruz. Birtakım remizler, emareler bunların yorumlanması ruhun bedenden ayrılması ile her şeyin bitmediği inancının varlığını göstermektedir. Bu dünyada iken insanlar kendileri ve öteki dünyaya göçmüş yakınları için bazı dini yatırımlar yapmakta ve öteki dünyada devam edecek olan hayatları için Allah indinde güvence altına almaya çalışmaktadırlar. Kurban olayı bu yatırımlardan birisidir.

Kurban insanlık tarihi ile başlamıştır. Amaçları farklı olsa da bütün toplulukların inançlarında kurban yer almıştır. İslam’da müminin kurbanla yaklaştığı tek varlık, Allah Teâlâ’dır. Hac suresinde ‘‘Kurbanların ne etleri, ne kanları Allah’a erişmez.’’ buyrulmuştur. Çeşitli inançlarda, ölülerin ruhlarına, velilere, meleklerle kurban kesilerek onlara yaklaşılmak istenildiği ifade edilmiştir (Feyizli,1998: 63,125).

Eski Türk inançlarında asla insan kurbanı yoktur. W.Eberhard, Türklerde insanın kurban edilmediğini, bu olayın Türkler tarafından yasak edildiğini belirtir. Hükümdarları ve ataları ölünce onların ruhlarına, yer yer yapılan insan kurban etme âdetinin bir Moğol geleneği olduğu bilinmektedir.

Türk ayinlerinde kurban önemli yer tutmaktadır. Eski Türklerde ruhun ebediliği önemlidir. Bu sebeple ataların ruhlarına kurbanlar kesilirdi. Bu yüzden her ayinde kanlı veya kansız bir tane kurbanın bulunması zorunludur. Kansız kurbanlar, süt yağ, kımız, darı ve paradır (bunlara saçı adı verilmiştir.). Kanlı kurbanların başında at gelir. Koyun, sığır ve devenin de kurban edildiği bilinmektedir. Bunların erkekleri daha çok tercih edilmiştir (Kafesoğlu,1977:258). Türklere göre arınmış ruhlar, at üstünde uçarlar ve kimi cennetleri ve gök katlarını öyle gezerler, melek diye bilinen gök ehlinin bir kısmı atlı ve kılıçlıdır. At Altay toplumları tarafından en fazla kurban edilen hayvanlar arasındadır. Oğuz ve Kıpçak defin törenlerinde kurban olarak kesilen atların derileri sırlara asılırdı. Bu dini törenin en önemli unsuruydu.

Denizli’de arefe günü ‘sin kurbanı ve ölü kurbanı’’kesilir. Ağrı’da cenaze vuku bulunca bir hayvan kesilerek misafirlere ikram edilir.

Kırşehir’de cenazenin ruhu için kesilen kurban, cenazenin çıkacağı kapının önünde kesilir. Cenaze, kanın üzerinden geçirilir. Böylece ölen kişinin günahlarının azalacağına inanılır (Kalafat,2011:106).

Ölüm, hayatın başlangıcı olan doğum ve onu takip eden evlilik gibi olaylardan sonra halk inancı itibari ile önemli bir olaydır. Türklerin eski ve halen mensubu olduğu dinlerinde ve inançlarında ölümle her şeyin bitmediğine, ölümle yok olunmayıp bu dünyadan öteki dünyaya geçildiğine inanılmıştır.

Bedeni yani vücudu ölümle terk eden nefis yani candır. Canı çıkmış olma ile nefsin vücuttan ayrılmış olması aynı şeylerdir. Nefsin bu dünyadaki başarılı, iyiliklerle dolu yaşamı öteki dünyadaki yaşamını da etkiler.

Ruh ölümden sonra ağızdan ve burundan çıkarak vücudu terk eder. Terk etme olayı ayakların tırnak bölgesinden başlar ve yukarı çıkarak devam eder. En zor safha göğüs kafesinde yaşanır. Ruhun terk ettiği kısım soğumaya başlar. Hayatta iken iyi bir yaşamı olan kişinin ölümü de acısız olacağına eğer kötü biri ise çok zor öleceğine inanılır. Bütün ruhların yeniden kendi bedenlerine girmek suretiyle dirilmesi, kıyametten sonra toplu dirilme ile olur.

Halk inançlarında ölmüş bir kimsenin cesedi yalnız bırakılmaz. Çünkü ondan bu dünyada ayrılan ruh öteki dünyada cesetlenmemiştir. O ceset ruh itibari ile boştur ve sahipsizdir. İstenilmeyen bir güç tarafından sahiplenilebilir. Bu durumu engelleyebilmek için ceset toprağa verinceye kadar sürekli yanında birisi bekler ve ışık yakılır.

Kırım, Dağıstan, Azerbaycan, Anadolu, İran ve Irak Türklerindeki bir inanca göre ölümlerin ruhları cuma akşamları evlerine gelir, evin fertlerini kontrol eder. İyi ve faydalı işler yapıyorlarsa mutlu olarak dönerler. Kavgacı, kötü, güzel olmayan işler yapıyorlarsa mutsuz dönerler. Bazı yörelerde çocuklara “güzel otur, dedenin ruhu ziyarete geldi bak, şimdi pencerede” denildiği de olur. Adeta bu dünyadan göçenlerle bu dünyada kalanların ruhları arasında sürekli bir iletişim vardır (Kalafat,2011: 80).

Tunceli yöresinde, ölümün de güzel olduğu, yeni bir hayatın başlangıcı olduğu, bunun ebedi bir hayatın başlangıcı olduğu inancı vardır. İyilik yapanlar cennet bahçelerine giderlerken diğerleri “cehennem çukurlarından bir çukura” gireceklerdir. Cehennemin yerin altında düşünülmüş olması ilginçtir (Kalafat,1999:130).

Harput'ta ölü için birinci gün yapılan helvadan ve kırk yemeğinden mezar kazıcılarına mutlaka yedirilir. Aksi takdirde ölen kişinin kulaklarından kıyamete kadar kazma ve kürek takırtılarının geçmeyeceğine, ruhun ise bundan son derece müteessir olacağına inanılır (Araz,1995:135).

Elazığ'da ölü güzel koksun, öteki dünyaya güzel kokularla gitsin diye yıkama sırasında gül suyu, gül yağı gibi kokular bulundurulur (Sertkaya,2012:159).

Elazığ'da ölümden sonra gerçekleştirilen uygulamaların biri de ölünün öteki dünyaya geçişini kolaylaştırmak için yapılan geleneksel olaylardır. Bu olaylardan biri de yemek vermedir (Sertkaya,2012:164).

Yine Elazığ'da ölenin, öbür dünyada rahat etmesi için, arandığını ve anıldığını göstermek için ölümün üçünde, yedisinde, dokuzunda, kırkında ve yıl dönümünde ziyafet verilir (Kalafat,1995:129).Böylece, ölenin memnuniyet duyacağına ve ruhunun rahat edeceğine inanılır (Sertkaya,2012:165).

Akyurt-Ankara'da cenazeden sonra 40 gün ağaca her gün bir kertik veya bir ipe her gün bir düğüm atarlar. Bu ağaç veya ip 40.gün mezara gömülür. Ayrıca ölümle birlikte kabrin başına bir iğde ağacı dikilir, ağaç tutarsa mevtanın cennete gideceğine inanılır (Kalafat,2011:103).

Türklerde kabire yatak serilmesi, kefene dua ve ayet yazılması,“ölü kâğıdı” veya “imam kâğıdı”konulması, cenazenin elbise ile gömülmesi, kabrin içine taş veya taşların konulması, kıymetli eşyalarla birlikte gömülmesi, kefen adedinin 12'ye kadar çıkarılabilmesi, elbise ve çorapla defnedilme gibi uygulamalar, ölümden sonra hayatın devam edeceği ve bu eşyaların da öteki âlemde ona yardımcı olacağı inancından doğmuştur.

Başörtüsü veya şapkanın bir ağaç dalına takılarak ölenin cinsiyetine dair verilmek istenen mesajla, sadece yaşayanlara değil, aynı zamanda öteki dünyaya da mesaj verilmek istenmektedir. Kelime-i Tevhit'in işlenmesi de bu eski olan inancın İslamileşmiş biçimidir.

Çorum'da nar yiyenin yere hiç dökmeden yemesi halinde, ölünce cennete gideceğine inanılır (Kalafat, 2011: 88).

Aydın'da ölü kefenlenirken kefenin içine ölünün "kabir azabı" çekmemesi için dua ve ayet yazılı kâğıtlar konur. Bu uygulama Balıkesir gibi bazı yörelerde de vardır. Edirne'de bu kâğıda "imam kâğıdı" veya "ölü kâğıdı" denir.

4.2. Türk Mutfağında Cennet Sebze-Meyve ve Yemekleri

Kur'an'a göre cennet yiyeceklerini meyveler, ekmek/çörek ve etler oluşturmaktadır. Sebze türü yiyecekler genel olarak sebze/sebzeler şeklinde ifade edilmiştir. Bakara süresi 61.ayette "Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Musa! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzelerinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın." Bu ürünlerin yenilmesinde bir sakınca olmadığı bildirilmiş ayrıca bitkisel ürünlerin tamamı sebze sözcüğü ile ifade edilmiştir. Ayrıca halk arasında cennet sebzesi olarak bilinen kabak Kur'an'da ayrı bir isim olarak zikredilmemektedir. Ancak hadislerde sebze olarak kabaktan söz edilmektedir. Hz.Enes'ten rivayet edilen "(Ev sahibi) etli ve kabaklı bir tirid hazırlamıştı. Meğer Aleyhissalatuvesselem kabağı severmiş. Ben (bunu görünce) kabağı toplayıp Aleyhissalatuvesselem'in önüne yakın bırakmaya başladım." Bu hadiste peygamberimizin kabağı çok sevdiği ifade edilmiştir.

Cennet meyvelerinin bazıları Kur'an'da isim olarak geçmektedir. Ve bu meyveler; hurma, üzüm, zeytin, nar, incir, kiraz, muz ve kudret helvasıdır. Kur'an'da hurma; 22, üzüm; 12, zeytin; 7, nar; 2, incir;1, kiraz ve muz; 4, kudret helvası; 3 ayette geçmektedir.

Vakıa süresi 27.28.29.30.31.32.ve 33.ayetlerde " Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere!", "Düzgün kiraz ağacı," , "Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları," "Uzamış gölgeler," , "Çağlayarak akan sular," , "Tükenmeyen ve yasaklanmayan, sayısız meyveler içindedirler. "sağdakilerin hayatları anlatılırken kiraz ve muz ağaçları ile adları zikredilmeyen sayısız meyvelerin olduğu bildirilmiştir. Kur'an'da adları geçen bu meyvelerin dünyadakilere renk olarak benzediğini fakat tatta ve büyüklükte

değişiklik arz ettiğini yine çeşitli hadislerden ve ayetlerden öğreniyoruz. Bakara süresi 25.ayette “İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedi kalıcılardır.” Bu ayet-i kerimede cennette yer alan meyvelerin dünyadakilere benzediğine işaret edilmiştir. Ancak bu nimetler dünyadakilerle aynı olduğu düşüncesine bizleri götürmemelidir. Tirmizi’den rivayet edilen bir hadiste “cennet meyvelerinin kova ve testi büyüklüğünde olduğu ifade edilmektedir (Kara,2002:173).

Yine En’am süresi 99. ayette hurma, üzüm, zeytin ve nardan bahsedilmektedir. Ayrıca cennette meyve ve sebzelerin dışında diğer yiyecekler olarak ekmek/çörek, balık ciğerinin pürçüğü ve boğa/öküz etinin var olduğu bazı ayetlerde ve hadislerde yer almaktadır. Et Kur’an’da 13 ayette geçmektedir. Vakıa süresi 21.ayette “Canlarının çektiği kuş etleri”, cennetliklere sunulacağı bildirilmektedir. Yine Tur süresi 22.ayette “Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik.” bu ayette genel olarak meyve ve etten bahsedilmektedir. Buhari’den rivayet edilen “Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek, balık ciğerinin pürçüğüdür.”(Kara,2002:185).

Cennetin içecekleri ise genel olarak su, süt, bal ve içki (şarap)dir. Muhammed süresi 15.ayette “Muttakilere vadolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Hiç bu, ateşte ebedi kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen durumu gibi olur mu?” su, şarap (içki) ve baldan bahsedilmektedir. Cennet içkilerinin özellikleri Kur’an’da ayrıca belirtilmiştir. Bu özellikler dünyadaki içkilerden tamamen farklıdır. Vakıa süresi 18. ve 19.ayette “Main çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle”, “Bu şaraptan ne başları ağrıtılır ne de akılları giderilir.” şeklinde insanlara sarhoşluk vermeyen, sersemletmeyen özelliklerinin olduğu özellikle vurgulanmıştır.

Mitolojide meyve genel anlamda ölümsüzlük, bir şeyin özü olan varlık, hakikattir. Geleceğin tohumunu içinde taşıyan bir özdür (Naskali, 2006:42).

Türk topluluklarında “meyve sunma” geleneği eski çağlardan beri var olan ve bazı küçük değişikliklere uğramış olsa da çeşitli anlamları içinde barındıran önemli bir kavramdır ve bu gelenek bugün de yaşamakta ve devam etmektedir. Topkapı Sarayı’nda

bir minyatürde, görevli şahıs hükümdara üç adet nar sunmaktadır. Özellikle minyatürlerde hükümdarlara, beylere sunulan meyveler hükümdarlarla, beylerle ilgili iyi dilekleri ifade etmektedir. Bu iyi dilekler onların saltanatlarının daim olması, öldükten sonra mekânlarının cennet olması gibi hususları ifade etmektedir (Naskali,2006:9).

Meyve sunma geleneğinin İslamiyet'ten önceki dönemlerde de Türkler arasında var olduğunu görmekteyiz. Bu geleneğin de Şamanizm ile ilgili olduğunu, tasvir açısından ise Budizm'in ve Maniheizm'in etkisi altında olduğunu ifade edebiliriz.

Sanat alanında en çok karşımıza çıkan meyve olan elma, genel olarak ele alındığında cennetteki ağacın meyvesidir. Türeme, bereket gibi konulara işaret eden bir verimlilik simgesidir. Akdeniz mitolojilerinde bazı tanrıların tanıtıcı sembolü olmuştur (Naskali,2006:11). Ayrıca kaynaklarda geçmediği halde Âdem ile Havva'nın yediği ve cennetten kovulmalarına neden olan meyvenin elma olduğu anlayışı da halk arasında çok yaygındır. Bu görüş sadece Türk halk kültüründe değil, başta Batı âlemi olmak üzere dünyanın birçok halkı arasında da bu anlayış vardır. Hatta Âdem ile Havva'nın yediği meyvenin elma olduğu anlayışı o kadar yaygın olmuştur ki, erkeklerde olup da kadınlarda olmayan veya olduğu halde fark edilmeyecek kadar küçük olan gırtlak kemiğinin dahi bu elmadan kaynaklandığına inanılmaktadır. Bu anlayışa göre önce Havva elmayı ısırılmış, ancak herhangi bir tereddüt yaşamamış ve afiyetle yemiştir. Âdem ise elmayı ısırılmış, yutmuş, tam o sırada bunun yasak olduğu aklına gelmiş ve yutup yutmama konusunda tereddüt geçirmiş, işte o sırada elmanın bir kısmı boğazına takılıp kalmış. Erkeklerin boğazındaki kemik bundan kaynaklanmıştır. Halk arasındaki bu anlayış, aynı şekilde tıp sahasına da yansımış ve tıp dilinde bu kemikle ilgisi olan tiroit hastalığı Batı tıp sözlüklerinde "Adam's apple" diye yer almış bizim tıp sözlüklerimize ise bunun tercümesi olan "Âdem'in elması" veya "Âdem elması" şeklinde geçmiştir (Naskali,2006:104).

Elma konusunda Mevlana ölüm temasını ele alırken,"Ancak ten naksına ait olan öldürmek ve ölmek, nar ve elmayı kırmak, kesmek gibidir." sözleriyle ölmek ve öldürmeyi elma ve nara benzetmiştir.

Türk dokumacılığında da özellikle nar ve üzüm motiflerini çok kullanıldıkları görülür. Özellikle nar motifi bir bereket sembolü olduğu düşüncesi Sümerlere kadar uzanmaktadır (Naskali,2006:24). Türkler arasında İslamiyet'ten sonraki dönemde nar, cennet meyvesi olarak kabul edildiğinden Türk dokumacılığında en fazla kullanılan

meyvelerden biri olmuştur. Yine Türk kültüründe taneli bir meyve olan narın her bir tanesi ve çiçeği cennet meyvelerinden sayıldığı için yenilirken bütün tanelerinin eksiksiz yenilmesi ve yere düşürerek şeytanın kapmasının önlenmesi anlayışı da vardır. Ayrıca Türk kültür hayatında nar ve narçiçeği mezar taşlarında en fazla kullanılan figürdür. Ve ebedi cennet anlayışı mezar taşı süslemelerinde sembolleştirilmiştir (Naskali,2006:554).

Cennet içeceklerinden olan şarap Kur'an'daki ifadelerle göre insanları sersemletmez ve son derece lezzetli bir içecektir. Bu inanışın bir yansıması olarak Türk kültüründe üzümünden elde edilen içeceklerden birisi de müsellestir. Bir kilo kuru üzüme iki kilo su katılarak, bir kilo kalıncaya kadar kaynatılmasından elde edilen bir üzüm içeceği olan müselles, sarhoşluk verici özelliğinin olmamasından dolayı ulema bu içeceği haram saymamıştır. Hatta Âdem ile Havva'nın cennette Allah tarafından yaklaşılmaması istenen "yasak meyve"nin üzüm asması olduğu yönünde tefsircilerin yorumları vardır. Halk arasında bir insan rüyasında üzüm asması görürse zengin olur inanışı vardır.

Cennete özgü meyvelerden sayılan hurma ağacı "hayat ağacı"motifi olarak kullanılmış ve süslemelerde yükselişi ifade eden bir anlayışla Türkler arasında kullanılmıştır. Selçuklularda hurma ağacı bir simge olarak kullanılmıştır. Mevlana'nın Hz.Muhammed'in minber olarak kullandığı hurma ağacının ölüm acısına razı olup minare şeklinde dirildiği yorumu, Selçuklu devrinde ve daha sonra hurma ağacı biçiminde süslemelerin dinsel mimarideki anlamına işaret eder (Naskali,2006:557).

Hz.Adem ile Havva cennette yasak meyveyi yiyip çıplak olduklarını görünce ayıp yerlerini incir yapraklarıyla örtmeye çalışmışlar bundan dolayı bu yasak meyvenin incir olduğunu savunanlar olmuştur. İncir de cennet meyvelerindendir.

SONUÇ

İnsanın bu dünyada yaptığı her türlü davranış ve eylemlerin, öteki âlemde bir şekilde karşılığının olacağı başta İslamiyet olmak üzere ahiret inancını taşıyan diğer dinlerin kutsal metinlerinde, mitolojik unsurlarda ve halk kültürü ürünlerinde ortak bir kavram olarak yer almaktadır. İnsanın ahirette karşılaşacağı bu önemli olayın olumlu yönü İslamiyet'te ve dolayısıyla kutsal kitabında "cennet", olumsuz yönü ise, "cehennem" olarak adlandırılırken, diğer din ve mitolojilerde de anlamsal olarak farklı kelimelerle ifade edilmiştir.

İyilik yapmanın, günah işlememenin, sevap kazanmanın karşılığı olan cennet, bütün inançlarda yeşil, gölgeli, ağaçlı ve her türlü nimetleri insanlara sunan bir yer olarak karşımıza çıkarken, günahın, kötülüğün karşılığı olan cehennem ise, her türlü eziyetin ve işkencenin yapıldığı acı ve elem yeri olarak tasvir edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, İncil ve Tevrat'ta günah işlememenin, iyilik yapmanın karşılığı olarak insanlara cennete gidecekleri müjdesi verilir.

Tevrat'ın tefsiri olan Talmut'ta cennetin dünyaya benzemediği, orada yeme, içme gibi birtakım hazların olmadığı belirtilir.

Kur'an'daki cennet tasviri diğer dinlere göre daha canlı ve sistematiktir. Ayrıca Kur'an'da cennet bir amaç değil, güzel davranışları ve ahlaki esasları teşvik için bir araç olarak sunulmuştur.

Kur'an'da cehennemi anlatmak insanı korkutmak için değildir. Daha erdemli, güzel bir hayat sürdürmek için bir araç olarak ifade edilir.

Cehennemde bulunanların boyunlarına ateşten halkaların geçirilmesi ile ilgili bilgiler, hem Kur'an'daki ayetlerde hem de Yunan mitolojisinde geçer.

Eski Mısırlılarda ölüm ötesi hayat ve buna bağlı olarak cennet ve cehennem inancı varlığının vardır. Bu inanış yaklaşık MÖ 2500 yıllarında beşinci hanedan dönemine kadar dayanır.

Zerdüştilik'teki Sinvat köprüsü tıpkı İslamiyet'te olduğu gibi kıldan ince ve kılıçtan keskindir.

Zerdüştlere 5 vakit ibadet vardır. 15 yaşından itibaren günde 5 vakit ibadet farzdır. Vakit ibadetlerine Gök diyorlardı. Bu inanış İslamiyet'teki beş vakit namazla benzerlik gösterir.

Eski Türk inancında iyi ruhların gittiği cennet, gökte iken, kötü ruhların gittiği cehennem yerin altındadır. İnsanın yanında daima iki refakatçi vardır. Sağ omzunda iyilik meleği Yayıçı, sol omzunda Körmös. Yayıçı kişinin iyi hareketlerini, Körmöste kötülerini yazar. Dünyada insanın hayatı sona erince, Körmös hala yaşayan ruhunu Erlik'in huzuruna götürür. Burada Yayıçı ve Körmös dinlenir. Eğer kişi kötülükten daha fazla iyilikte bulunmuşsa, Körmös onu bırakır. Yayıçı da karanlık diyarından, gökyüzüne ulaştırır. Bu özelliklerin İslamiyet'te ölen kişinin kabirde melekler tarafından sorguya çekilme inancıyla paralellik gösterir.

İslamiyet'ten önce Orta Asya'da yaşamış olan Türkler eski inançlarına ait pek çok ögeyi, kültürel ürünlerine yansıtmışlardır.

Türk halk edebiyatı ürünlerinde yer alan cennet olgusunun, insanın bağlı bulunduğu toplumun inanç yapısı, gelenek ve görenekleri, dünyayı anlama ve algılama biçimi, beklentileri, kültürel dokusu etrafında şekillenmiştir.

Türk destanlarına göre yerin ve göğün bir göbeği vardır ve bu göbek de cennetten başka bir yer değildir.

Türk destanlarında ışık son derece önemlidir. Eski Türkler kutsal ruhların ışık halesi içinde görüldüğüne inanırlar. Bu ışık da cenneti sembolize eder.

Fıkralarda gösteriş amacıyla ibadet etmenin manasızlığı ortaya koyulmaya çalışılmış, Allah rızası için ibadet etmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Efsanelerde cennet çeşitli yönleriyle karşımıza çıkar. Cennetten gelen meyve ile elde edilen olağanüstülük, yapılan teşbihlerde cennet unsurundan yararlanılmıştır.

Atasözler ve deyimler, bazen ahlaki bir öğüt verir bazen de bir geleneğe işaret eder bazen de bir inancı anlatır.

Halk inançları halk kültürünün birer parçasıdır. Halk inançları büyük ölçüde semavi dinlerin kalıntılarıdır. Halk inançlarının çoğu, iyi arzu ve niyetlerle beslenmişlerdir. İnançlarla bütünleşmiş adetler çok eski devirlerden bizlere kadar gelmişken bunların çoğu, yerine getirilmesi gereken adetler haline dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet (2002), Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği, Kömen Yayınları, Konya.
- AKARSU, Bedia (1979), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- AKDEMİR, Salih (2004), Son Çağrı Kur'an, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- AKMAN, Eyüp (2003), "Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At", Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 11, No 1, Mart, s. 233 – 248.
- AKSOY, Ömer Asım (1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ALLİSON, Christine(2007), Yezidi Sözlü Kültürü, (çev: Fahriye Adsay), Avesta Yayınları, İstanbul.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1993), Fırat Havzası Efsaneleri, Tesfa Yayınları, Antakya.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1997), Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002), Taşeli Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALPTEKİN, Ali Berat, Saim SAKAOĞLU (2006), Türk Saz Şiiri Antolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2012), Efsane ve Motifleri Üzerine, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ARASLI, Alhan Altan (1985), Azeri Türklerinin Halk Hikâyeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ANOHİN, A.V. (2006), Altay Şamanlığına Ait Materyaller, (çev: Zekeriya Karadavut), Kömen Yayınları, Konya.
- APAK, Âdem (2012), Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ARAZ, Rıfat (1995), Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- ARTUN, Erman (1996), "Çukurova Konar-Göçer Türkmenlerinin Halk Kültürlerinde Eski Türk İnançlarının İzleri", 1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları, Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyum Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 25 – 62.
- ARTUN, Erman (2009), Anonim Halk Edebiyatında Nesir, Kitapevi Yayınları, İstanbul.

- ARTUN, Erman (2012), Türk Halk Edebiyatına Giriş, Karahan Kitabevi, Adana.
- ARASLI A.Alhan (1985), Azeri Türklerinin Halk Hikâyeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ASAN, Veli (1997), Tahtacı Türkmen Ozanları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ANA BRİTANNİCA (1987), “Cehennem”, Ana Yayınları, İstanbul.
- ATİK, M.Kemal (1992), Kur'an ve Çevre, Erciyes Yayınları, Kayseri.
- ATEŞ, Süleyman (1988), Yüce Kur'anın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, I-IXc. Kur'an'ı Kerim Ve Yüce Meali, Kılıç Kitabevi, Ankara.
- ATEŞ, Süleyman (1971), Açıklamalı Büyük Dua Mecmuası, Çelik Yayınevi, Ankara.
- AVCU, İbrahim (2006), *Hadislere Göre Cenneti Hak Etme Yolları*, (Cumhuriyet Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- AYDIN, Mehmet (1978), Şeytana Tapma, Yezidilerin İnanç Esasları, S.360, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- AZAR, Birol (1995), *Elazığ Manileri Üzerine Bir İnceleme*, (Fırat Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- BATUR, Suat (1998), Türk Halk Edebiyatı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- BAŞBUĞ, Hayri (1987), Yezidilik İnancı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara.
- BEKİROĞLU, Nazan (2000), Yusuf ile Züleyha, Timaş Yayınları, İstanbul.
- BOLAY, Süleyman Hayri (1987), Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BORATAV, P. Naili (1978), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, P. Naili (1996), Nasreddin Hoca, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara.
- BORATAV, P. Naili (1999), 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BUDDA, A.Hilmi Ömer (1935), Dinler Tarihi, Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul.
- CAMİ, Molla (2004), Salaman ve Absal, (çev: Sadık Yalsızuçanlar), Timaş Yayınları, İstanbul.
- CANDAN, Ergun (2006), Türklerin Kültür Kökenleri, 6. Baskı, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul.
- Cevad Ali (1993), el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm, (çev: Âdem Apak), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- CİLACI, Osman (1995), İlahi Dinlerde Cennet İnancı, Beyan Yayınları, İstanbul.
- ÇATIKKAŞ, Ata (1996), Maniler, MEB Yayınları, İstanbul.

- ÇELEBİOĞLU, Amil (1995), Türk Ninnileri Hazinesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇİĞ, Muazzez İlmiye (1996), Kur'an İncil Ve Tevratın Sümerdeki Kökeni, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ÇİÇEK, Mustafa (2008), *İslam Kelamında Cennet ve Cehennem*,(Fırat Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),Elazığ.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2004), Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2007), Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2009), Halk Edebiyatına Giriş Anadolu Ünvi Yay. Eskişehir.
- ÇORUHLU, Yaşar (1998), Eyüp ve Çevresindeki Mezartaşlarında Görülen Kâse İçinde Meyve Tasvirlerinin Sembolizmi, II. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, İstanbul, S.120.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002), Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- DANİŞ, Münire (2000), Tahir ile Zühre, Timaş Yayınları, İstanbul.
- DANTE (1984), İlahi Komedi, (çev: Feridun Timur), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- DEDEBA, Bedri Noyan (2000), Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik, Ardıç Yayıncılık, Ankara.
- DEMİR, Necati, Fikriye DEMİR (2014), Türk Ninnileri, Edge Akademi, Ankara.
- DEMİREL, Hamide(1995), Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- DOĞRUL, Ömer Rıza (1947), Dinler Tarihi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin (2002), Kilis Masalları Derleme ve İnceleme, Ofset Matbaacılık, Gaziantep.
- DUYMAZ, Ali (2002), İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler, Akçağ Yayıncılık, Ankara.
- EKİCİ, Mehmet (2007), Halk Bilgisi(Folklor),Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- EKİCİ, Necdet (2000), Arzu ile Kamber, Timaş Yayınları, İstanbul.
- EKREM, Sarıkçıoğlu (2002), Din Fenomenolojisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta.

- ELÇİN, Şükrü (1990), Türkiye Türkçesinde Maniler, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1990), Türkiye Türkçesinde Ağıtlar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1986), Halk Edebiyatına Giriş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ELIADE, Mircea (1999), Şamanizm – İlkel Esrime Teknikleri, (çev: İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara.
- ELIADE, Mircea (2003), Dinler Tarihine Giriş, (çev: Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları,
- ERGİN, Muharrem (1988), Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1988), Oğuz Kağan Destanı, Hülbe Basım ve Yayın Aş. Ankara.
- ERGUN, Cemal (2006), *Kur'an'ın Cennet ve Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması* (Kahramanmaraş Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)Kahramanmaraş.
- ERGUN, Metin (1997), Türk Dünyası Efsanelerinde Değişim Motifi, I,Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
- Er-RÂĞIB, H. (1986), el-Müfredât fî Garîbi'l-Ku'rân, (çev: Abdalbaki Güneş) Kahraman Yayınları, İstanbul.
- ESEN, Ahmet Şükrü(1991), Anadolu Destanları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (1998), Anadolu Mitolojisi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- FEYİZLİ, Tahsin (1998), İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban, Şule Yayınları, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya (1995),Türk Medeniyeti Tarihi, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul.
- GÖMEÇ, Sadettin (2008), “Şamanizm ve Eski Türk Dini”,Likya Kitap Lotus Yayın Grubu, Ankara.
- GÖMEÇ, Sadettin (2009), Türk Destanlarına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÖRKEM, İsmail (2001),Türk Edebiyatında Ağıtlar-Çukurova Ağıtları-,Akçağ Yayınları, Ankara.

- GÜLENSOY, Tuncer (1989), Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Enver (1998), Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Ünver ve GÜNGÖR, Harun (1998), Türk Din Tarihi, Lâçin Yayınları, Kayseri.
- GÜNDÜZ, Şinasi (1998), Mitoloji ile İnanç Arasında, Etüt Yayınları, Samsun.
- GÜNDÜZ, Şinasi (1999), Sabîler (Son Gnostikler), Vadi Yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZ, Şinasi (2007), Hıristiyanlık, İsam Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR, Özcan (2007), ARAF'TAKİ KİMLİK: ALEVİLİK/BEKTAŞİLİK, Akasya Kitap, Ankara.
- GÜVEN, Merdan (2009), Türküler Dile Geldi, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman (2005), Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yay. Ankara.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (2000), **İslam İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HARMAN, Ömer Faruk(1993), “*Cehennem*”, **DİA**, c. VII, s. 225.
- IZUTSU, Toshihiko (1985), Kur'an'da Allah ve İnsan, (çev: S. Ateş), Kevser Yayınları, Ankara.
- İLHAN, Avni (1993), Mehdilik, Beyan Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1976), Eski Türk Dini Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1985), Manas Destanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- İNAN, Abdülkadir (1995), Tarihte ve Bugün Şamanizm - Materyaller ve Araştırmalar, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (1998), “*Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları*”, Makaleler ve İncelemeler, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 462 – 479.
- İNAN, Abdülkadir (1998), “*Altay Dağlarında Bulunan Eski Türk Mezarları*”, Makaleler ve İncelemeler, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 497 – 499.
- KAFESOĞLU, İbrahim(1978),Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1980), Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KAFESOĞLU, İbrahim (2002), Türk Milli Kültürü, 22. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

KAHRAMAN, Ahmet (1975), Dinler Tarihi, İrfan Yayınları, İstanbul.

KALAFAT, Yaşar (1999), Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Ölüm, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Ulucanlar, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Türklüğün Dini Geçmişi, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Halk Kültüründen Milli Stratejiye-1, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Tematik Halk İnanmaları, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Türk Tatar Halk İnançları, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2011), Alkışlar-Kargışlar, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2012), Halk İnançları Hattı, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2012), İnanç Göçü, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2013), Bozulus, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2013), Manevi Mimarlar ve Halk İnanmaları, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2013), Türk Moğol Halk İnanmaları, Berikan Yayınevi, Ankara.

.

KALAFAT, Yaşar (2013), Mitolojik Kök Hücreleri, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2013), Mitolojik Devridayım-1, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (2013), Halk Bilimi-Türkoloji-Milli Kültür stratejileri Berikan Yayınevi, Ankara.

KAPLAN, Mehmet (1979), Oğuz Kağan Destanı, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KARA, Ömer (2002), Kur'an'da Metafizik Bir Âlem Cennet, Rağbet Yayınları, İstanbul.

KARAMAN, Hayrettin (2012), Kuran-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, TDV Yayınları, Ankara.

KAŞGARLI Mahmud, Divan-ü Lügat'it Türk, (çev. Besim Atalay) TDK Yayınları, Ankara,

- KAYA, Doğan (1999), Anonim Halk Şiiri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAYA, Doğan, Sabri KOZ (2000), Halk Hikâyeleri I, Kitabevi, İstanbul.
- KAYA, Doğan (2001), Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği Ve Türk Halk Şiirinde Beddualar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KİTABI MUKADDES ESKİ ve YENİ AHİT (Tevrat, Zebur-Mezmurlar- ve İncil) (1997), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- KILAVUZ, Saim (1994), “Ebed”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, c. X, ss.72-73
- KILIÇ, Sadık (2003), Dildeki Sonsuz Mûcize, Gelenek Yayınları, İstanbul.
- KIRBAÇ, Selçuk (1999), Dedem Korkut, Şule Yayınları, İstanbul.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1968), Tekke Şiiri Antolojisi, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
- KORKMAZ, Mehmet (2012), Zerdüş Dini (İran Mitolojisi), Kumsaati Yayınları, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- KOZ, Sabri (2003), Yemek Kitabı, Kitabevi, İstanbul.
- KOZANOĞLU, M.Tahsin (1994), Yunan Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, Ankara.
- KRAMER, Samuel Noah (2002), Tarih Sümer’de Başlar (çev: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- KRAMER, Samuel Noah (2002), Sümerler Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri (çev: Özcan Buze), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- KURAY, Gülbende (1990), Ugo Foscolo’da Yaşam, Ölüm ve Ölümsüzlük, Öteki Yayınevi, Ankara.
- KUTUB, Seyyid (1997), Kur’an’da Kıyamet Sahneleri, (çev: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- KUZGUN, Şaban (1993), Dinler Tarihi Dersleri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- MAKAS, Zeynelabidin (2000), Türk Dünyasından Masallar, Nay Kitapevi, İstanbul.
- Meydan Larouse, (1990), “Cehennem Maddesi” İstanbul.
- Muallim Naci, (1890), Lügat-i Naci, İstanbul.
- NASKALİ, Emine Gürsoy, Dilek HERKMEN (2006), Meyve Kitabı, Kitabevi, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2000), Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ÖGEL, Bahaeddin (2001), *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Genişletilmiş 4. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (2003), *Türk Mitolojisi*, TTK Basımevi, Ankara.
- OĞUZ, M.Öcal, Petek ERSOY(2007),*Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan geleneksel Çocuk Oyunları*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, S. Veyis (2000), *Türk Halkbilimi*, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Hagem Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN, Tarık (2003),“Oğuz Kağan Destanı’nın Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi”, S.57 Millî Folklor, s. 76–81
- ÖZMEN, Ferhat (2012),*Mizah Dili Bağlamında Polis Konulu Fıkralar* (Fırat Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- ÖZSOY, Ömer, İlhami GÜLER, (2003), *Konularına Göre Kur’an*, Fecir Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Ali (1986), *Türk Anonim Edebiyatı*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- PAÇACI, Mehmet (1994), *Kur’an’da ve Kitab-ı Mukaddes’te Ahiret İnancı*, Nun Yayıncılık, İstanbul.
- PAK, Zekeriya, 2001, “Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur’anî Boyutu”, Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, c.V, S. I, ss.311–330.
- PAMİR, Dominik (2000), *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, 1893 Filmcilik Ltd. Şti. İstanbul.
- RADLOFF, Wilhelm (1986), *Sibiry’a’dan Seçmeler*, (çev: Ahmet Temir), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- RAHMAN, Abdulkerim (1996), *Uygur Folkloru*, (çev: Soner Yalçın ve Erkin Emet), Halk Kültürleri Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- RAHMAN, Fazlur (2012), *Ana Konularıyla Kur’an*, (çev: Alparslan Açıkgenç),Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- ROUX, Jean Paul (1999), *Altay Türklerinde Ölüm*, (çev: Aykut Kazancıgil), Kabakçı Yayınları, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (1973), *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (1992),*Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- SAKAOĞLU, Saim, Ali DUYMAZ, (2002), İslamiyet Öncesi Türk Destanları, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (2002), Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2004), 101 Anadolu Efsanesi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, A.Berat ALPTEKİN, (2009), Nasreddin Hoca, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2009), Efsane Araştırmaları, Kömen Yayınları, Konya.
- SAKAOĞLU, Saim (2010), Masal Araştırmaları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2010), 101 Türk Efsanesi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim, Zekeriya KARADAVUT (2013), Anadolu Üniversitesi Halk Masalları, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir.
- SALİH, Suphi (1998), Ölümünden Sonra Diriliş,(çev: Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- SAMİ, Şemsettin (1978), Kamûs’i- Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem (1999), Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Kardelen Kitabevi, Isparta.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem (2002), Din Fenomenolojisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta.
- SAV, Ergun (1998), Halk Hikâyeleri, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- SERTKAYA, Burcu (2012), *Elazığ Folklorunda Eski Türk İnanışlarının İzleri* (Fırat Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- SEVER, Erol(1993), Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni, Berfin Yayınları, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Bilge(1985), Erzurum Efsaneleri, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1995), Mitoloji Metinler-Tahliller, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri.
- SİNA, İbn, Sühreverdi, Ahmed el-Gazzali, Necm-i Razi(1997),İslam Felsefesi’nde Sembolik Hikâyeler, İnsan Yayınları, İstanbul.
- SİNAN, Ahmet Turan (2001), Türkçenin Deyim Varlığı, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya.
- SÜMER, Faruk (1999), Oğuzlar –Türkmenler, 5. Basım, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul

- ŞAHİN, M. Süreyya(1993), “Cennet”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul.
- Şamil İslam Ansiklopedisi (1998), Şamil Yayınları, İstanbul.
- ŞENER, Cemal (2000), Şamanizm, Ant Yayınları, İstanbul.
- ŞENOCAK, Ebru(2007),İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca, Mozaik Kültür Sanat Vakfı Yayınları, Konya.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1984),”Kadirli’den Derlenen Ağıtlar”,Türk Folkloru, S.59,s.19-20.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1993), Kadirli ve Osmaniye Ağıtları, Kültür Ofset Basımevi, Antalya.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001), Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.1.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2006),”Türk Fıkra Tipleri Arasında “Baskilli”Fıkra Tipinin Yeri”, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyum Bildirileri, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, s.256-279.
- ŞİMŞEK, Esmâ(2009),Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları, Milli Folklor, S.35,s.84.
- ŞİBAY, Halim Sabit(1997), "Cehennem", İA, MEB, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yay. Eskişehir, c. III, ss.45–46. ,1997b. "Cennet", İA, MEB, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yay. Eskişehir, c. III, ss.102–104.
- Şamil İslam Ansiklopedisi (1998),”Cehennem Maddesi”, İstanbul.
- TAN, Nail(1988),Folklor(Halk Bilimi) Genel Bilgiler, Gümüş Basımevi, İstanbul.
- TAŞPINAR, İsmail (2003), Duvarın Öteki Yüzü (Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı), Gelenek Yayınları, İstanbul.
- TAŞĞIN, Ahmet (2005), Türkiye Yezidiler Bibliyografyası: Yazılı Metinlerde Dini-Sosyal Bir Grubun Serüveni, Aziz Andaç Yayınları, Ankara.
- TOGAN, A. Zeki Velidi (1981), Umumi Türk Tarihine Giriş - En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar, Cilt 1, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TOPALOĞLU, Bekir (1993), “Cennet”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, c.VII, s. 376–386.
- TOPRAK, İbrahim (2010),*Cennet ve Cehennem Ebediliği*,(Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) , Konya.
- TURAN, Ahmet (1993), Yezidiler, Eser Matbaası, Samsun.
- TURGAY, Nurettin (2005), Kur’an Açısından Ahiret, İlâhiyât Ankara.

- TURHAN, Saliha, Kubilay DÖKMETAŞ, Levent ÇELİK,(1996), Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri, Cem Ofset, Ankara.
- TURNER, Âlice K. (2004), Cehennemin Tarihi, (çev: Ayhan Sargüney), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- TÜMER, Günay, Abdurrahman KÜÇÜK, (1988), Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ (1960),“Cehennem” MEB Yayınları, Ankara.
- TÜRK HALK MÜZİĞİ SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİ(2000), TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara, C.1,2.
- TÜRK MANİLERİNDEN SEÇMELER (2006), Damla Yayınevi, İstanbul.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1992), ‘‘Atasözü Maddesi’’, Türk Dil Kurumu Yayını, C.1, s.100, İstanbul.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1998), ‘‘Masal Maddesi’’, Türk Tarih Kurumu Basmevi, C. 2, s. 1510, Ankara.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1998), ‘‘Fıkra Maddesi’’, Türk Tarih Kurumu Basmevi, C. 1, s. 358, Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret (1995), Manas Destanı ve Anadolu’daki Bazı Âdet ve İnanmalarla İlişkisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret (1998), Tahir ile Zühre, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- USTA, Çiğdem (2005),Mizah Dilinin Gizemi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- URAZ, Murat (1994) ,Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları. 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- VEFİK PAŞA, Ahmet (1877), Lehçe-i Osmanî, C.2,1103.
- YALKAT, Sabiha Banu (2002), Melek Tavis'un Halkı, Metis Yayınları, İstanbul.
- YARDIMCI, Mehmet (2013), Başlangıçtan Günümüze Türk Halk Şiiri, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir.
- YAŞAR, Tanıl (2008),Çemberin İçindeki İnanış Yezidilik, Nokta Kitap Yayıncılık, İstanbul.
- YAZICI, Seyfettin, 2011 Vahyin Işığında Ölüm Ötesi Sonsuz Hayat, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- YAZIR, Muhammed Hamdi (1979), Hak Dîni Kur'an Dili, Eser Neşriyat, İstanbul.
- YILDIRIM, Dursun (1998), Türk Bitiği, Akçağ Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, Dursun(1999),Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Akçağ Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, Suat (2002), Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, Anadolu Yayınları, İzmir.

YILDIRIM, Suat (2002), Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, Işık Yayınları, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

1971 yılında Tunceli'nin Çemişgezek ilçesinde dünyaya geldim. İlk ve orta öğrenimimi Elazığ'da tamamladıktan sonra 1989 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandım ve buradan 1993 yılında mezun oldum.1994 yılında Palu Lisesine Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak atandım. Halen Elazığ'da Hıdır Sever Anadolu Lisesinde Dil ve Anlatım ile Türk Edebiyatı derslerini vermekteyim.